

**“ARENDUSTÖÖ STRATEEGIA SÄÄSTEV EESTI
21” (SE 21) STRATEEGILISE KESKKONNAMÕJU
HINDAMINE**

ARUANNE

Vastutav täitja:
Rein Ratas
keskkonnaekspert

Detsember 2003

SISUKORD

1 KOKKUVÕTE.....	2
2 ÜLDOSA.....	4
2.1 TÖÖTÄITJAD.....	4
2.2 LÄHTEINFORMATSIOON.....	5
2.3 AVALIKUSTAMINE.....	6
2.4 ÕIGUSAKTID.....	7
2.5 METOODIKA JA LÄHTEMATERJAL.....	8
2.6 EESTI KESKKONNAKASUTUSE JA KAITSE ÕIGUSLIK TAGATUS.....	9
3 SÄÄSTEV EESTI 21 EESMÄRK JA VAJADUS.....	12
3.1 SÄÄSTEV EESTI 21 VAJADUS.....	13
3.2 STRATEEGIA SÄÄSTEV EESTI LÜHIKIRJELDUS.....	13
3.3 SE 21 VISIOON EESTIST AASTAL 2030.....	14
4 SÄÄSTEV EESTI 21 STRATEEGIAGA KAASNEV KESKKONNAMÕJU HINDAMINE.....	16
4.1 Keskkonnamõju hindamine sotsiaalvaldkonna ja süsteemse kavandamise aspektist.....	16
4.2 LOODUSKESKKONNA KASUTAMISE HINDAMINE.....	22
4.3 KAVANDATUD TEGEVUSTE KESKKONNAMÕJU HINDAMINE.....	34
5 0-ALTERNATIIVI ESITUS.....	47
5.1 EESTI KULTUURIRUUM.....	47
5.2 INIMESE HEAOLU.....	48
5.3 ÜHISKONNA SOTSIAALNE SIDUSUS.....	49
5.4 EESTI ARENGU ÕKOLOOGILINE TASAKAALUSTATUS.....	49
5.5 SE 21 RAKENDAMISE JA MITTERAKENDAMISE VÕRDLUS.....	50
.....	51
6 SE 21 EESMÄRKIDE, MEHHAANISMIDE, KRITERIUMIDE JA STSENAARIUMIDE KOONDANALÜÜS.....	52
7 JÄRELEVALVE JA SEIRE.....	78
8 JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD.....	79
9 KASUTATUD KIRJANDUS.....	84
10 KOLMANDATE ISIKUTE ETTEPANEKUD.....	85

1 KOKKUVÕTE

Elukeskkond on inimtegevuse vahend ja tingimus, mille kasutusoskusest oleneb meie heaolu selle laiemas ja paremas tähenduses. Eesti inimese eluruumi valdavaks osaks

on looduskeskkond - materiaalsete ja suuresti ka vaimsete hüvede allikas. Sealt saame oma eluks vajaliku, sinna suuname oma elutegevusjäägid.

Inimesed on säästva arengu nimel toimuva tegevuse keskpunktis ja neil on õigus tervislikule ja loovale elule. Looduskasutus eeldab selle kaitset.

Arendusstrateegia Säästev Eesti 21 (SE 21) kavandatud tegevustest on looduskeskkonnale olulisema strateegilise mõjuga:

- loodustasakaaluliste väärtuste sisseviimine eluaegsesse õppesse;
- loodus- ja majandusprotsesside ühiste hindamisaluste väljatöötamine;
- keskkonnakasutusliku majandusmudeli loomine;
- keskkonnakaitse meetmete efektiivsuse hindamine;
- loodusressursside optimaalsete kasutamisskeemide väljatöötamine;
- planeerimine keskkonnatasakaalude arvestamisega;
- õiguslike eeliste kehtestamine teadusmahukale ja vähejäätmelisele tootele/teenusele;
- materjalide korduvkasutamise ühildamine maksupoliitikaga;
- tootja vastutuse tagamine toote utiliseerimise eest.

SE 21 kõik neli eesmärki – Eesti kultuuriruumi elujõulisus, heaolu kasv, sidus ühiskond ja ökoloogiline tasakaal on saavutatavad ühiskonna tasakaalustatud arengus, mille aluseks ja limiteerivaks juhteguriks on loodus. Kultuuriruumi, majandus- ja sotsiaalvaldkonna olulisemate keskkonnamõjuritena toob SE 21 esile:

- adekvaatse rahvastikupoliitika;
- riigi majandusliku turvalisuse tagamise;
- hariduse edendamise, vaimse ja füüsilise täiustumise väärtustamise;
- rahva heaolu kiirema kasvu;
- sõltumatuse ja julgeoleku tagamise;
- riigi ja kohalike omavalitsuste haldussuutlikkuse suurendamise.

Maailma foonil (“mõtles globaalselt”) on Eesti keskkonnakasutus ja –seisund suhteliselt rahuldav. See tähendab seda, et meil tuleb tõsiselt tööd teha ja ränka vaeva näha (“tegutse lokaalselt”) muutmaks oma elukeskkonda eeskujulikuks – vastavaks “tervislikule ja loovale elule, mis kulgeb kooskõlas loodusega” (ÜRO 1992. a. keskkonna- ja arengukonverentsi deklaratsiooni esimene printsiip).

Eri aegadel on keskkonnakasutus toimunud erinevatel viisidel. Ei tea me praegugi täpselt, millised loodusvarad saavad olema suurima kasutusväärtusega tulevastele põlvetele. Küll peame neile jätma rohkem valikuvõimalusi ja tegevusruumi, kaitstes looduslikke elupaiku, liike ja nende kooslusi. Maailma looduskaitse strateegia kohaselt oleks hoolimatult suur rumalus lasta kaduda mõnel taime- või loomaliigil ainult selle pärast, et me praegu ei mõista selle liigi kasulikkust.

2 ÜLDOSA

2.1 TÖÖTÄITJAD

Käesolev töö käsitleb “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” (SE 21) strateegilise keskkonnamõju hinnangut.

Töögrupp juhivad AS Tallmac arendusdirektor Rein Ratas, tegevuslitsents KMH0066, AS Tallmac, Mustamäe tee 44/46, 10621 Tallinn, tel 65 62 999, faks 65 62 855.

Töögrupi koosseis:

Rein Ratas,	AS Tallmac arendusdirektor, keskkonnaekspert;
Arvo Käär,	AS Tallmac keskkonnateenistuse direktor, Ph.D ja geoloogiamagister; keskkond ja majandus;
Eino Väärtnõu,	keskkonnaspetsialist; süsteemne kavandamine, sotsiaalvaldkond;
Hans Toomel,	keskkonnaekspert; keskkond;
Lembit Aader,	Eesti Majanduse Instituudi vanemteadur, Ph.D, majandus;
Ülle Ambos,	projektijuht, AS Tallmac Keskkonnateenistus;
Helen Melesk,	keskkonnanõunik, AS Tallmac Keskkonnateenistus.
Kalev-August Parksepp,	projektijuht, AS Tallmac Keskkonnateenistus;

2.2 LÄHTEINFORMATSIOON

Keskkonnaministerium kuulutas 20.09.2002. a. välja konkursi “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” eelnõu strateegilise keskkonnamõju hindaja leidmiseks, <http://www.envir.ee/KONKURSS.html>.

Keskkonnaministeriumi Keskkonnakorralduse ja –tehnoloogia osakond teatas kirjas 06.11.2002 nr. 13-3-1/7790, et AS Tallmac on valitud “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” eelnõu strateegilise keskkonnamõju hindajaks.

“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” lähteülesanne (lisa 1) on kinnitatud Säästva arengu komisjoni poolt 20. juunil 2001. a.

Lisas 2 on “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” strateegilise keskkonnamõju hindamise lähteülesanne.

Keskkonnaministeerium kinnitas kirjas 05.12.2002 nr. 13-3-1/7790 "Arendustöö Strateegia Säästev Eesti 21" strateegilise keskkonnamõju hindamise programmi (lisa 3).

26.11.2002 viis Säästva Eesti Instituut läbi strateegilise keskkonnamõju hindamise (SMH) täiendusseminari AS Tallmac SMH töögrupile.

"Arendustöö Strateegia Säästev Eesti 21" strateegilise keskkonnamõju hindamise leping sõlmiti Keskkonnaministeeriumi ja AS Tallmac'i vahel 06.01.2003. Töö valmimise tähtaeg oli **20.03.2003**.

20.01.2003 valmis AS Tallmac'il "Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21" strateegilise keskkonnamõju hindamise vahearuanne.

Lepingukohaselt (20.03.2003.a.) anti Keskkonnaministeeriumile SMH aruanne.

15.04.2003 toimus aruande avalik arutelu. Arvestades avalikustamise käigus tehtud märkusi ja ettepanekuid täiendati SMH aruannet ja vastavalt SMH heakskiitmiseks moodustatud komisjoni otsusele, saadeti 05.05.2003 keskkonnaministrile heakskiitmiseks. Pärast aruande esitamist oli programmi "Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21" konsortsiumil valminud (01.04.2003) töö IV osa-lõppraport, mida tulenevalt algsest lepingu tähtajast, SMH aruanne ei käsitlenud. Konsortsiumilt saadud andmetel oli lõppraport avalikustatuna ja täiendamisteks menetluses veel kolme kuu vältel.

Seoses sellega, et strateegilise keskkonnamõju hindamine osutus mahukamaks ja komplitseeritumaks kui oli eeldatud lepingu nr K-21-1-2003/5 lähteülesandes, leppisid Keskkonnaministeerium ja AS Tallmac kokku lepingu nr K-21-1-2003/5 muutmises - lepingu nr K-21-1-2003/5 Lisa 4, nii et Töö lõpparuanne esitatakse **29.12.2003. a.**

2.3 AVALIKUSTAMINE

Äripäeva Ametlikes Teadaannetes (07.11.2002) Keskkonnaministeerium teatas, et on algatatud SMH programmi "Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21" eelnõu strateegilise keskkonnamõju hindamine.

“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” strateegilise keskkonnamõju hindamise programmi avalik arutelu (lisa 4) toimus Keskkonnaministeeriumis 18. novembril 2002.

20.01.2003 esitas AS Tallmac “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” strateegilise keskkonnamõju hindamise vahearuaande Keskkonnaministeeriumile.

11.02.2003 toimus “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” SMH vahearuaande tutvustamise avalik koosolek (lisa 5).

“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” SMH aruanne esitati 20.03.2003 Keskkonnaministeeriumile.

15.04.2003 toimus käesoleva aruaande avalik arutelu Keskkonnaministeeriumis. Arutelu protokoll on lisa 6.

Avalikustamise käigus esitatud ettepanekutega täiendatud aruanne esitati 05.05.2003 Keskkonnaministeeriumile ja 17.06.2003 saadeti keskkonnaministrile heakskiitmiseks SMH aruaande (05.05.2003) II köide, mis oli I köite lahutamatu osa. SMH aruaande II köide sisaldas IV etapi ja lõppraporti materjalide SMH-d.

Avalikustamise informatsioon ja kolmandate isikute ettepanekud on esitatud SMH aruaande peatükis ja aruaande lisades 4-6.

2.4 ÕIGUSAKTID

SE 21 SMH aluseks on Eesti keskkonnaõigus, sh.:

- Säästva arengu seadus, vastu võetud 22. veebruaril 1995 (RT I 1995, 31, 384; 1997, 48, 772; 1999, 29, 398; 2000, 54, 348);
- Piiriülese keskkonnamõju hindamise konventsiooniga ühinemise seadus, vastu võetud 15. novembril 2000 (RT II 2000, 28, 169);
- Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise seadus, vastu võetud 14. juuni 2000 (RT I 2000, 54, 348; 2002, 61, 375; 63, 387; 90, 521; 99, 579).

2001. aastal võeti vastu seadusest tulenevad 5 keskkonnaministri määrust:

- Keskkonnamemorandumile esitatud täpsustatud nõuded (RTL 2001, 24, 318);

- Keskkonnamõju hindamise tegevuslitsentsi andmise, peatamise ja kehtetuks tunnistamise kord ning tegevuslitsentsi ja taotluse vorm (RTL 2001, 19, 256);
- Keskkonnamõju hindamise aruandele esitatavad täpsustatud nõuded (RTL 2001, 20, 274);
- Keskkonnaaudiitori registreerimine ja järelevalve keskkonnaaudiitori tegevuse üle (RTL 2001, 19, 255; 84, 1150; 63, 863; 116, 1659);
- Kõrgendatud keskkonnariskiga tegevuste täpsustatud loetelu ja tegevuse ulatus, millest alates tekib kõrgendatud keskkonnarisk (RTL 2001, 59, 825; 110, 1540).

2.5 METOODIKA JA LÄHTEMATERJAL

Metoodilise alusena lähtuti Eesti ja Euroopa Liidu vastavatest õigusaktidest [5, 13] ja teistest adekvaatsetest dokumentidest [6, 9, 14, 15]. Peamisteks metoodilisteks juhendmaterjalideks ja infoallikateks olid:

- Strategic environmental assessment of bills and other government proposals. Ministry of Environment and Energy, Denmark. 1995, [14]
- Guidance on Environmental Impact Assessment towards sustainable rural development in the context of SAPARD. ERM VEEN ECOLOGY DLG, 2000, [6]
- Keskkonnamõju hindamine. Käsiraamat. – Keskkonnaministeerium. Keskkonnainvesteeringute Keskus. Tallinn, 2002, [9]
- Säästva arengu näitajad. – Statistikaamet. Tallinn, 2002, [15]
- “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” (SE 21) I, II, III ja IV etapi materjalid;
- “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” (SE 21) strateegilise keskkonnamõju hindamise programm;
- Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/42/EÜ teatavate kavade ja programmide keskkonnamõju hindamise kohta 27. juuni 2001;
- Vabariigi Valitsuse tegevuskava 2002 – 2003;
- Keskkonnategevuste tulemuslikkuse ülevaade. Euroopa Majanduskomisjon, Keskkonnapoliitika komitee, Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, 2001;

Keskkonda on käsitletud elukeskkonnana, kõige laiemas tähenduses – nii loodus – kui inimtekkelise keskkonnana, mis hõlmab ka sotsiaal- ja majandussfääri. Sellest tulenevalt lähtuti interdistsiplinaarsest aspektist. Keskkonnamõju hindamisel lähtuti “Arendustöö strateegiast Säästev Eesti 21” tulenevatest võimalikest tegevustest (67 tegevust). Tegevusi süstematiseeriti hindamise käigus. Hindamiskriteeriumideks on strateegias püstitatud eesmärgid ja Eurostati soovitatud 59 säästva arengu näitajat. Tulenevalt hinnatava strateegia sisust saab ka hindamine olla kvalitatiivne. Mõjude hindamine toimus konsensuslikul ekspertmeetodil analüüsi, järeldamise ja arutelu teel. Väärtuslikku metoodilist abi saadi Säästva Eesti Instituudi läbiviidud seminarilt 26. novembril 2002. a. ning varasematest Eestis läbiviidud strateegilise keskkonnamõju hindamisest (Metsanduse Arengukava hindamine. SEI, 2002; Eesti Riikliku Arengukava hindamine. Sihtasutus REC Estonia, AS Maves, 2002).

2.6 EESTI KESKKONNAKASUTUSE JA KAITSE ÕIGUSLIK TAGATUS

Praegune keskkonnapoliitika

Säästva arengu seadusest lähtuv Eesti keskkonnastrateegia jõustus 1997.a.

Keskkonnastrateegia arvestab ja põhineb rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetel:

- Rahvusvahelised keskkonnavalased lepingud.
- ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni (ÜRO/EMK) poolt 1995.a. keskkonnaülevaates antud soovitused.

Keskkonnastrateegia esitab peamised keskkonnaprobleemide põhjused:

- Iganenud ja saastavad tehnoloogiad.
- Üldsuse vähene keskkonnateadlikkus.
- Vähearenenud keskkonnatehniline infrastruktuur.
- Puudulik juhtimine.
- Ebapiisav rahastamine.

Eesti keskkonnastrateegia põhieesmärgid:

- Keskkonnateadlikkuse edendamine
- Keskkonnahoidliku tehnoloogia rakendamine
- Energeetika negatiivse keskkonnamõju vähendamine
- Õhukvaliteedi parandamine

- Jäätmetekke vähendamine ja jäätmekäitluse korrastamine
- Jäätmereostuse likvideerimine
- Põhjaveevarude parem kasutamine ja kaitse
- Pinnaveekogude ja rannikumere kaitse
- Maastike ja elustike mitmekesisuse säilitamine
- Tehiskeskonna muutmine inimsõbralikumaks

Koostati lühema- ja pikemaajalised (2000.a. ja 2010.a.) arengukavad. 1998.a. koostatud esimene (kolmeaastane tegevusplaan) Eesti riiklik keskkonnategevuskava (KTK) sisaldas 658 projekti, millest kaks kolmandikku olid lühiajalised. 2001.a. keskel ilmus Eesti keskkonnategevuskava 2001-2003. Teine KTK on esimese järg ja selle eesmärgiks on tegutsemine keskkonnastrateegia eesmärkide täitmiseks.

1999.a. lõpuni toimus õigusaktide ühildamine vastavalt *Acquis Communautaire* (Euroopa Ühenduse õiguses teataval hetkel kehtiv seis, sh kõik põhimõtted, õigusaktid, talitusviisid, kohustused jms, mis on liikmesriikide vahel kokku lepitud ja mida uutel liikmetel tuleb täielikult aktsepteerida) nõuetele. 2000.a. põhitähelepanu oli suunatud õigusaktide elluviimisele ja keskkonnaasutuste restruktureerimisele.

1995.a. võeti Eestis vastu säästva arengu seadus. 1996. a. loodi kõikide ministeeriumide esindajaid kaasav säästva arengu (SA) komisjon, mida juhib majandus- ja keskkonnaministri kaasistumisel peaminister.

Läänemere Agenda 21 on 1996.a. alustatud Läänemere regiooni tegevusprogramm, kus osalevad Põhjamaad ja teised Läänemere-äärsed riigid. Eesmärkideks on regionaalne koostöö ja keskkonnakaitse ning sellega kaasnev mõju säästva arengu majanduslikele ja sotsiaalsetele aspektidele. Tegeldakse üheksa valdkonnaga: ruumiline planeerimine, haridus, põllumajandus, energeetika, kalandus, metsandus, tööstus, turism ja transport. Iga valdkonna säästvaks arenguks on välja töötatud eesmärgid ja stsenaariumid ning tegevuskavad koos tähtaegade, täideviijate ja rahastusallikatega. Eesti on kaasesistuja maa energeetika valdkonnas.

Õiguslik ja institutsiooniline areng

Eesti on alates 1991. aastast olnud hõivatud uute õigusaktide formuleerimisega oma keskkonnakorralduse tarbeks. 90-ndate keskel sisse viidud seadused olid pigem üldised, kehtestades küll põhiprintsiibid, kuid jätsid soovida rakenduslikust küljest. Pärast otsust ühineda Euroopa Liiduga oli Eesti kohustatud viima oma õigusaktid Euroopa Liidu omadega vastavusse ning tooma sisse uusi keskkonnavalaseid seadusi varem hõlmamata jäänud valdkondades.

Looduskaitse korraldamine

Looduse kaitset korraldatakse *Kaitstavate loodusobjektide seaduse* ja *Loomastiku kaitse ja kasutamise seaduse* alusel. Natura 2000 alade tzoneerimine ja kaitse korraldamine on kõige töömahukam osa Euroopa Liidu looduskaitstes. Eesti on võtnud kohustuse luua Natura 2000 võrgustik liitumishetkeks, mis tähendab, et Eesti peab esitama Euroopa Komisjonile

- linnuhoiualade (Special Protection Areas) nimekirja;
- loodushoiualade esimese (proposed Sites of Community Interests) nimekirja;
- Natura 2000 andmebaasi (koos kaartidega) nimetatud alade kohta ja tagama nendel aladel esinevate loodusväärtuste säilimise EL-ga liitumise ajaks.

Natura 2000 võrgustiku loomiseks Eestis on koostatud riiklik programm Eesti Natura 2000 aastateks 2000 – 2007, mis on kinnitatud Vabariigi Valitsuse korraldusega nr. 622-k (25. juulil 2000). Programmi põhieesmärk on EL-i linnudirektiivi ja loodusdirektiivi nõuetele vastava Natura 2000 võrgustiku loomine Eestis. Programm on planeeritud kaheetapilisena:

I etapi (2000 – 2002) eesmärk oli Eesti Natura alade nimekirja (st. linnuhoiualade ja loodushoiualade esimese nimekirja), nõuetekohase andmebaasi ja kaartide koostamine ning esitamine Euroopa Komisjonile.

II etapi (2000 – 2007) eesmärk on Natura 2000 alade kaitse korraldamine vastavalt EL nõuetele. See tähendab kaitsealade moodustamist, kaitsetingimuste määratlemist, kaitsekorralduskavade koostamist, **maaomanikega lepingute sõlmimist** ja ka muude võimaluste rakendamist (sh. planeeringud) Natura 2000 aladel esinevate elupaigatüüpide ja liikide soodsa looduskaitse seisundi tagamiseks.

Eestis on praegu 331 kaitseala, millest 136 jaoks on kinnitatud (Vabariigi Valitsuse määrusega) uuendatud kaitse-eeskirjad aastatel 1994 – 2001 (pärast *kaitstavate loodusobjektide seaduse* vastuvõtmist). Nende kaitsealade pindala moodustab neli viiendikku kaitsealade kogupindalast Eestis. Kaitsealade kogupindala Eestis on 520 000 ha. Rahvusparkidele, looduskaitsealadele, Ramsari konventsiooni alusel kaitstavatele aladele ja vajadusel ka maastikukaitsealadele koostatakse kaitsekorralduskavad.

Eesti maismaa pindala on 4 522 710 ha, millest kaitsealad hõlmavad (seisuga 1. jaanuar 2003) 484 144 ha, mis moodustab 10,7 % Eesti territooriumist. Vööndite osakaal Eesti maismaa territooriumi suhtes:

- piiranguvöönd (3,53 %);
- looduslik sihtkaitsevöönd (3,35 %);
- uuendamata kaitsekorruga alad (2,19 %);
- hooldatav sihtkaitsevöönd (1,49 %);
- loodusreservaat (0,16 %).

SE 21 püstitatud eesmärgid, visioonid, suunad ja mehhanismid ei ole vastuolus Eesti Keskkonnastrateegias seatud keskkonnavalaste eesmärkide, rahvusvaheliste lepete ega kehtivate õigusaktide, arengukavade ja programmidega. Samas tuleb pidada igati kohaseks SE 21 suundumuslikku rõhuasetust väljaspool looduskeskkonda esinevatele probleemidele (rahvuskultuuri säilimine, heaolu kasv, tasakaalustatud ühiskonnaareng, panus globaalsesse arengusse), mis moodustavad Säästva arengu koosluse lahutamatu osa ja mida Eestis on senini vähe käsitletud.

3 SÄÄSTEV EESTI 21 EESMÄRK JA VAJADUS

3.1 SÄÄSTEV EESTI 21 VAJADUS

ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsil Rio de Janeiro's 1992 võeti vastu mitmed maailma säästvat arengut puudutavad olulised dokumendid. Enam kui 170 riigi, nende seas ka Eesti, poolt võeti seal konsensuse alusel vastu globaalne tegevuskava aastani 2030 – Agenda 21. See loetleb rea probleeme, millega tegelemiseks on ära toodud nende lühikirjeldus, alus edasise tegevuse jaoks, eesmärgid ning nende elluviimise vahendid. Paraku on ühtsetele seisukohtadele jõudmine globaalsel tasandil raske ja seetõttu on võetud suund regionaalsete ja kohalike tegevuskavade väljatöötamisele. Agenda 21 näeb ette, et kõik valitsused ja kohalikud omavalitsused töötavad kooskõlastatult üldsusega välja taolised tegevuskavad oma riiki või haldusüksust puudutavas osas. 3. – 6. mail 1996 Visbys; toimunud Läänemeremaade peaministrite ja Euroopa Komisjoni Presidendi kohtumisel otsustati välja töötada Läänemere Agenda 21, esimene kogu regiooni käsitlev taoline dokument maailmas.

Säästva arengu seadus annab põhialused ja –suunad säästvaks looduskasutuseks. Kahjuks ei ole kaheksa aasta vanune õigusakt saanud täiendust majandus- ja sotsiaalvaldkonda käsitlevate säästevarenguliste sätetega. Samas on väga olulised ressursikasutust käsitlevad sätted (paragrahv 5...7) täitmata – siiani puuduvad seadusega nõutud õigusaktid või on täidetud osaliselt.

3.2 STRATEEGIA SÄÄSTEV EESTI LÜHIKIRJELDUS

Tallinna Pedagoogikaülikooli poolt juhitud konsortsium korraldas Keskkonnaministeeriumiga 22.03.2002 sõlmitud lepingu alusel arendustöö strateegia “Säästev Eesti 21” väljatöötamist (lisa 1). Töö aluseks on Vabariigi Valitsuse protokolliline otsus 24. juulist 2001 ning Valitsuse poolt heakskiidetud lähteülesanne. Strateegia koostamist juhtis säästva arengu komisjon (SAK), sihtotstarbeliselt loodud SAK alakomisjon tegeles järelevalvega (lisa 6).

Arendustöö strateegia “Säästev Eesti 21” lähteülesanne ning kõik valminud materjalid, sealhulgas mahukas taustmaterjal, ministeeriumite kooskõlastusringi ettepanekud ning konsortsiumi poolsed selgitused ja täiendused, on leitavad Keskkonnaministeeriumi kodulehelt aadressil <http://www.envir.ee>.

Säästev Eesti 21 (SE21) on Eesti strateegiline arengukava aastani 2030, arvestades Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. SE 21 ei ole akadeemiline uuring, vaid ühiskondlik kokkulepe. Arengukava ülesehitus on ühiskonnakeskne. Lähtutakse jätkusuutlikkuse põhimõttest kõigil elualadel – loodus-, ühiskonna- ja majandussuhetes. Tulenevalt põhjuslikkuse paradigmast ja säästva arengu senisest ühekülgsest käsitlusest Eestis on SE21 ühiskondliku rõhuasetusega.

Eesmärgid:

1. Eesti kultuuriruumi säilimine ja areng.
2. Heaolu kasv, Euroopa Liidu lähedane elustandard.
3. Tasakaalustatud ühiskonnaareng.
4. Eesti arengu ökoloogiline tasakaalustatus.

Käsitlus on:

- kvalitatiivne – ei sisalda kvantifitseerimist;
- interdistsiplinaarne – on välditud traditsioonilistest tegevusvaldkondadest lähtuvat käsitlust.

Säästev areng (SA) on ühiskonna elulaad, mis oleva põlvkonna vajaduste rahuldamisel ei hävita tulevaste põlvkondade võimalusi. Säästev areng tagab tarbimise vastavuse aja ja ruumi vajaduste ning võimalustega.

SE 21 analüüsiv osa on esitatud neljas vahemikus:

I – globaalsete ja Eesti arengusuundumused majanduses, sotsiaalelus, tehnoarengus ja looduskeskkonnas;

II – arengueesmärkide, nende saavutamise mehhanismide ja riskiallikate esitus;

III – arengueesmärkide mõõdikute, vastasmõjude analüüsi ja alternatiivstrateegiate esitus.

IV – põhitekst koos strateegia eesmärkide, mehhanismide ja stsenaariumidega.

3.3 SE 21 VISIOON EESTIST AASTAL 2030

Eesti on oluliselt vähendanud arenguvahet arenenumate EL liikmesriikidega heaolu ja elukvaliteedi osas. Eesti majandus on struktuurilt teenindusmajandus. Heaolu mõiste on tarbimiselt liikunud loodusega arvestamise suunas. Ühiskond on aktsepteerinud igatüüpi vastutust olukorra eest maailmas ja Eesti osaleb globaalses loodushoius.

Eesti identiteet on saanud valdavaks ja hinnatuks, samas on üldlevinud eesti-inglise kakskeelsus, seda ka kõrgkoolides. Hariduses on juurdunud elukestev õpe ja e-õpe. Kõrgharidus on integreerunud rahvusvahelisse teadustegevusse. Majandus on avatud ja saavutanud EL keskmise arengutaseme, Gini koefitsient on samuti EL keskmisel tasemel. Majandusliku heaolu kõrval hinnatakse tervist, puhkust ja loomingulisust elus. Riik toetab traditsioonilist maaelulist eluviisi. Ühiskonnas on kaotatud sotsiaalse tõrjutuse oht, kõigile on tagatud toimetulek. Kodanikuühiskond on võrdne koostööpartner riigivõimule, osaleb kõigis olulistest otsustamistes. Teadlaste arvamust võetakse kuulda kõigi ühiskonnale oluliste kavade ja programmide juures. Ühiskonna üks prioriteete on lapsed. Eesti võtab aktiivselt osa rahvusvahelistest keskkonna ja sotsiaalarengu programmidest.

4 SÄÄSTEV EESTI 21 STRATEEGIAGA KAASNEV KESKKONNAMÕJU HINDAMINE

4.1 KESKKONNAMÕJU HINDAMINE SOTSIAALVALDKONNA JA SÜSTEEMSE KAVANDAMISE ASPEKTIST

Hindamise lähteseisukohad

Keskkonnamõju hindamine peab haarama looduskeskkonna kõrval ka tehiskeskkonna, sotsiaalse, psüühilise ja virtuaalse keskkonna.

Kultuuriruum ja ühiskonna sidusus tuleb lugeda tähtsamaks kui edukus ja elustandard.

Majandusedu peab olema heaolu saavutamise vahend, mitte olemise eesmärk.

Inimene/rahvas olgu kõikide asjade mõõt. Rahvastiku terviseseisund peegeldab paremini sotsiaalmajanduslike tegurite koostoimet.

Rahva tervist ei saa parandada isoleeritult sotsiaalseist, majanduslikest, ökoloogilistest ja vaimuelu tegureist.

Eesti ühiskonna suur ja süvenev kihistumine vähendab ohtlikult ühiskonna tähtsaimat arenguessurssi, avaldades osa inimeste võõrandumises ühiskonnast, samuti inimeste sattumises vaesuse umbteele. Juhtivate sotsiaalteadlaste väitel vaesusse langemise põhitegurid on halb haridus, halb tervis, suur töötuserisk.

Tuleb pidevalt arvestada ülemaailmsete arengutrendide mõju: globaliseerumisprotsesside toimel transnatsionaalsete korporatsioonide mõju (majandus)poliitikale, piirkondlike erinevuste suurenemine maailmas, tarbimisühiskonna mudeli pidev pealesurumine firmade ja meedia poolt.

Säästva arengu aluseks on inimeste väärtushinnangute nihkumine tarbimise nautimiselt isiksuse vaimsele ja füüsilisele täiustumisele.

SE21 eesmärkide osa

1. Esitatud aruannetes lähtutakse neljast eesmärgist, kuid ei need ega juurde lisatud selgitused sellest, kuhu tahetakse jõuda ja kuidas seda saavutada ei kajasta juba maailma-Agenda-21-s, ptk.4. fikseeritud säästliku arengu põhieeldust: vajadust muuta maailmas ja ka meil valdavat tarbimiskeskset elulaadi. Viimane hõlmaks töökorralduse, toitumislaidi, puhkeharjumused, meelelahutused, õppevõimalused, suhtlemisvõimalused, eluaseme, terviseedendamiseviisi jne.

SE21 lähteülesande p.3. lg.1. sedastab samuti: esmatähtis on säästvus (mõeldud on jätkusuutliku ideoloogia järgi tegutsemist) kui mentaliteet, mitte niivõrd regulatsioon või sund.

Elulaadi muutmiseks tuleb muuta kõigi inimeste väärtushinnanguid kaupade ja teenuste tarbimise nautimiselt isiksuse vaimsele ja füüsilisele täiustumisele. Konspektiivselt võiks seda väljendada põhimõttega: mitte kahjustada keskkonda (ka inimest) tootes või toimides, mitte tarbida liigset, mitte raisata elupäevi mõttetult, vaid eelistada pidevat õppimist ja terviseedendust.

Piltlikult väljendaks seda Haridusfoorumil korduvalt tõstatatud suunda sealsamas öeldu: “Kui seni on olnud õpilase ja õpetaja eesmärk diplom, siis uus eesmärk peaks olema - iseloom”.

Selliste väärtushinnangute aluseks oleks kõigile kättesaadav koolitus, mille sisus oluline koht on inimlike (ausus ja tõearmastus, sallivus ja soojus, avatus ja vastuvõtlikkus, rahulolu ja enesedistsipliin jne.) ja ühiskonna (vabadus ja inimväarsus, võrdsus ja solidaarsus, kodanikuõigused ja õiglus jne.) põhiväärtuste kujundamisel ja arendamisel, Maa elukeskkonna säilimise eest vastutustunde kasvatamisel.

Ülalnimetatud väärtushinnangute poolt kujundatud säästliku elulaadi viljelemise toetuseks tuleks rakendada ka majandusmehhanismid, meetmed elukestva õppe toetamiseks, loodussäästliku tootmise (maheviljelus, maaelu jms.) toetamiseks, tervislikuma elukorralduse (emade lühem tööpäev, paindlik töörežiim, kindlustatus tööga ja puhkusega, ühistranspordi ja arstiabi ning terviseedenduse kättesaadavus jne.) toetamiseks.

Säästliku arengu aluseks olevate väärtushinnangute juurdumine mõjutaks positiivselt kõigi SE21 eesmärkide saavutamist. Strateegia esimese eesmärgi juures nähakse ette “haridusse ja inimkapitalisse investeerimine”, aga seejuures hariduse (pro. õppe) sisu üldse ära märkimata.

Kui jätkub tendents massilisele ärijuhtimise magistrите ja äri- ning võlaõigusseaduse auke leidvate juristide tootmisele, toetame jätkuvalt tarbijaliku elulaadi valdamist Eestis.

Ilma kõigil astmetel antava õppe sisu vajalikus suunas muutmiseta ja koolituse üldkättesaadavaks tegemiseta ei näe me võimalust strateegias seatud eesmäärke saavutada.

Õppe sisu ja kättesaadavus tuleks strateegiasse sisse tuua omaette eesmärgina. Arvestades hariduse määravat rolli, selles kokkuleppe saavutamise keerukust ja

uuenduste käivitamise aeglust on õige seada koolitus eesmärgina, mitte esitada vaid mehhanismina.

2. Strateegia eesmärkide vaheliste seoste hinnangus ei saa olla nõus kultuuriruumi oluliselt kaasaitava mõjuga heaolu-eesmärgile. Kultuuriruumi toime oskustele, nõudlikkusele ja kvaliteedile pigem kahandab majanduslikku jõukust, sest ei näe positiivset seost selle ja kõrgkvalifitseeritud tööjõu, kvaliteetsete kaupade nõudluse, kvaliteetsete kaupade pakkumise, töökeskkonna kujundamise jms. vahel. Sellega langeb ära väide, et enim mõjutab teisi eesmärke “kultuuriruumi elujõulisus”, ning enim jääks teisi eesmärke mõjutama tõenäoliselt “ühiskonna sotsiaalne sidusus”. Kui tuuakse juurde eelnevalt pakutud “õppe sisu“- eesmärk, saaks see ilmselt teisi eesmärke enim mõjutavaks eesmärgiks, mille tulemina tuleks üle vaadata visioonid ja alternatiivsed strateegiad.

3. Strateegia materjalid ei too selgesti nähtava kompleksina välja rahvastiku arengu ja taastootmise soodustamiseks ja demograafiliste muutuste soodustamiseks vajalikke (majanduslikke, poliitilisi, meditsiinilisi, juriidilisi, pedagoogilisi) meetmeid, perepoliitika ja rahvastikuteaduste programme. Samas on eestlaste demograafiline areng vaieldamatult jõudnud äärmiselt murettekitavasse olukorda, sündimuskordaja on eestlastel negatiivne juba kümme aastat ja tendents on languse suunas. Demograafide (Tiit, Titma jt.) arvates määravad sündimuse lähitulevikus perekonnad, kus juba on üks laps, mitte noored ega paljulapselised pered.

Eesmärkide hulka tuleks lisada eraldi rahvastikupoliitika realiseerimist tagav eesmärk - peatada sündimuse langus.

Selle puudumisel senine rahvaarvu ja rahvatervise allakäik jätkub. Rahvastikupoliitika alla liigitatavad meetmed, mis võivad sisalduda teiste eesmärkide all, realiseeruvad peaeesmärki silmas pidava juhtimise puudumise tõttu puudulikult ja mittekompлексelt.

4. Eesmärk “Inimese heaolu” on toodud koosnevana ainult heaolu materiaalsel külge kajastavaist komponentidest, millele tuleks lisada komponent “riigi majanduslik turvalisus”. Selle tagamiseks peaks ette nägema riigi omandivormi ca 50% energiatootmisvõimsusele ja ülekandevõrgule, ida- ja lõunasuunalistele raudteedele, lennuväljadele ja süvasadamatele, sidesüsteemile, pangale, osale joogiveevarustusest ja kanalisatsioonist, ohtlike jäätmete matmispaigale, osale toiduainetootmisest jms.

Lisaks tuleks heaolu kirjeldada sotsiaalse (suhtlemisvõimalused, gruppikuuluvus, teiste hinnang jne.) ja moraalse (õiglus, võrdsus, tõde jne.) küljega – komponentidega, ning nende komponentide eesmärkide saavutamine läbi projekteerida.

SE21 mõõdikutest (SE21 kolmanda vahearuande põhjal).

5. Ehkki Eesmärk-1: "Eesti kultuuriruumi elujõulisus" (edaspidi E-1), p.1. väidab Eesti keele ja kultuuri säilitamise põhikandjaks olevat inimressursi kvantiteedi ja kvaliteedi, ei kajasta mõõdikud **õppe sisu** (kas orienteerub maailmastumise majanduskasule ja ärijuhtimise oskustele või juurutab süvenevalt inimlikke põhiväärtusi ja säästliku arengu eetikat), millest kõneldud käesoleva teksti p.1-s.

Ka E-1 komponendid p.2.1. (Eesti kultuuriruumi ulatus, kultuuri funktsionaalsus, kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus) ei kajastu mõõdikutes – seega ei saa toimuda nende saavutamise juhtimist.

Mõõdikud kajastavad vaid hariduse (pro. õppe) kättesaadavust, mis on ilmselt ebapiisav.

E-1 mitterealiseerumisel tuleb nõustuda E-1, p.2.3.b. esitatud tendentsidega (kultuuriruumi suletus ja fragmenteerumine, globaliseeritud maailmakultuuriga kohanenute võõrandumine omakultuurist).

6. Eesmärk-2 "Inimese heaolu" komponentide juurde tuleks lisada "riigi majanduslik turvalisus", nagu öeldud ülalpool käesoleva teksti p.4-s, seega lisada selle komponendi kajastamiseks mõõdikud.

Täiendavalt tuleks lisada heaolu sotsiaalse ja moraalse komponendi jaoks mõõdikud.

7. Eesmärk-2, p.2.2. (mehhanismid: Kaasaegne...paindlik teenindusmajandus, innovatsioonipoliitika tugevdamine..., hariduse... reformimine...) rõhutab hariduses (pro. koolituses) majanduskeskkonna nõuete arvestamist, mida ei saa praeguses olukorras lugeda õigeks. Süvendatult on vaja õpetada säästva arengu eetikat just noortele. Selle õpetuse tulemus ilmneb ühiskonnas põhiliselt alles järgmise põlvkonna tööellu astumisega, seega ei tohi alustamisega viivitada.

Õppe sisu (vt. teksti p.1.) mittemuutmise korral ei ole näha alust Eesti ühiskonna ja majanduse säästva arengu teele suundumiseks.

8. Eesmärk-3. "Ühiskonna sotsiaalne sidusus", p.1.b. spetsiifilistele tele - mõõdikutele tuleks lisada :

a) mõõdikud kajastamaks majandusringkondade ülevõimu valitud rahvaesindajate kogudest riigi ja kohalikul tasandil.

Sellega iseloomustuks nende kogude võimetuse aste (ja valijate risk) oma seaduslike funktsioonide täitmisel.

b) mõõdikud kajastamaks ametkonna politiseerumise astet eraldi kõigil ühiskonna juhtimistasandil.

Sellega iseloomustatakse ühiskondlike kokkulepetega kinnitatud strateegiate – arenguplaanide elluviimise riski (ja valijate riski) poliitikute vahetumise korral valitavais kogudes.

Ülalnimetatud riskide mitteteadmine raskendab ühiskonna arengu juhtimist sidususe suunas.

9. Eesmärk-3, p.2.3.e. (nihke põhimehhanismid: rahvastikuolukorra stabiliseerimine, hariduse vastavus tööjõuturule, töötuse... vähendamine) tuleks lisada faktorina “Ühiskonnakorralduse usaldusväarsuse kasv”, mis hõlmaks:

a) ametnike politiseerumise vähenemise mõju arengu stabiilsusele ning

b) poliitika ausamaks muutumise mõju ühiskonnakorraldusele.

Mõlema faktori jaoks tuleks ka välja töötada mõõdikud.

10. Mehhanismide hulka mitteloetud Euroopa Liiduga liitumise mõju, mis võib parandada heaolu näitajaid, tõenäoliselt tugevdab oluliselt tarbijaliku mentaliteedi populaarsust noorte seas, alandab rahvuskultuuri prioriteetsust tarbimiskultuuri foonil, suurendab nivelleerumist maailmas pealesurutavate maitsete, hoiakute, harjumuste ja ka tehniliste normidega.

Seega pidurdab oluliselt liikumist säästliku arengu suunal.

11. Eesmärk-3 mehhanismide mitterakendumise korral on tõenäoline E-3, p.2.3.b. kirjeldatud praeguse seisundi (sotsiaalne stratifikatsioon süveneb, regionaalne diferentseeritus, noorte perede sotsiaalsed tagatised ebapiisavad, piirkondade areng ebahühtlane, kolmas sektor nõrk, ametnikkond politiseerub, avalikud teenused ebapiisavad jne. jne.) jätkumine, kuid regionaalse ja sotsiaalse stratifikatsiooni suurenemine veelgi enam.

SE21 visioonidest (SE21 teise vahearuande põhjal).

12. Arengustrateegia SE21 peaks olema riigi poliitikat seadev, tema jätkuna peaks projekteeritama seatud eesmärkide realiseerimise programmid, mis rakenduvad keskvalitsuse ja kõigi kohalike omavalitsuste arengukavade kaudu.

13. Väär on jätkata vaid kiiret majanduskasvu taotledeks – sellega süvendataks jätkuvalt ühiskonna kihistumist ja vaesuse tekitatud teravaid probleeme.

Suund tuleks võtta liberaalse turumajanduse asemel sotsiaalsele turumajandusele, mille põhimõtteks on igasuguse majandusedu kajastumine rahva heaolus ja tarbimise paremas rahuldamises, mitte üksnes kasumite ja kapitalitulude tootmises üksikutele.

14. Kui ei püstitata eelnevas tekstis juurde lisatud eesmärke ja ei püüta riigi majanduse ja ühiskonna protsesse juhtida kõigi vajalike mõõdikute abil, ei ole tõenäoline “Visioonis Eestist aastal 2030” välja pakutud positiivsete muudatuste (on suudetud hoiduda lõhkuvatest lõhedest sotsiaalsel ja rahvuslikul pinnal ning varanduslike ja intellektuaalsete lõhede ülekandumisest ühest põlvkonnast teistesse, on tagatud sotsiaalne osalus ja sidusus, eesti rahva ja kultuuri püsijäämine ei ole otseselt ohus) saavutamine sotsiaalvaldkonnas.

Siis ei realiseeru siin p.4. all juba mainitud heaolu ja tasakaalustatud arengu aspektid: võrdsus, turvalisus, ühiskonna läbipaistvus, korrupsiooni vähesus, osalusdemokraatia kõrge tase jne.

Samas võivad osaliselt realiseeruda visioonis toodud heaolu majanduslikud aspektid.

SE21 mehhanismidest (SE21 kolmanda vahearuaande põhjal).

15. SE21 teises vahearuaandes esitatud mehhanismid – suunad võib loosungitena kõik õigeteks ja asjakohasteks lugeda.

SE21 kolmandas vahearuaandes on vaadeldud strateegilise nihke saavutamise mehhanisme, mis peaks toimima igal juhul.

16. Kultuuriruumi elujõulisuse tagamise mehhanismina isiksusekeskne haridus (pro. õpe) töötab vastu eesmärgile, alandab eesti kultuuri ja eestluse prioriteeti isiku väärtushinnanguis. Õpe peaks olema ühiskonnakeskne, ühiskonna liikme vastutust ja rahvuse hulka kuulumise väärtusi rõhutav.

17. Heaolu saavutamise mehhanismide hulgas tuleks rõhutada:

a) märkida ka käesoleva teksti p.1. all nimetatud sisuga õpe;

b) lisada mehhanismina ka Lähteülesandest (inimkapital ei tohi kahaneda) tulenevalt abinõud inimressursi kasvu tagamiseks (naiste töökorralduse vormid ja tööga kindlustatuse tagamine, alkoholi üldkättesaadavuse tugev piiramine, noorte kriminaalpreventsiooni ja AIDS-i preventsiooni oluline suurendamine, vigastussurmade ja põhihariduseta jäävate noorte määra oluline vähendamine jne.)

18. Sotsiaalse sidususe saavutamise mehhanismidele tuleks:

- a) lisada tugeva kolmanda sektori tekkimiseks vajalik regulatsioon, mis võimaldab kolmanda sektori teatud organisatsioonidel konkreetsel seadustatud viisil osaleda ühiskonna probleemide lahendamise protsessis. Sellega kompenseeritaks asjaolu, et ühiskonna juhtimise parteilisest mehhanismist jääb kõrvale palju spetsialiste, kes ei soovi kunagi parteistuda, kuid oleks vajalikud otsustamiste juures kui teatud huvigruppide esindajad;
- b) lisada seadusega kehtestatud poliitikute vastutus korruptsiooni eest;
- c) lisada juriidiliste isikute annetuste keeld erakondadele;
- d) lisada piirang valimiskampaaniate kuludele;
- e) lugeda põhimehhanismide hulka ka käesolevas tekstis p.1. all nimetatud sisuga õpe.

19. Ka ökoloogilise tasakaalustatuse (Eesmärk-4) saavutamisel tuleks põhimehhanismide hulka lugeda käesoleva teksti p.1. nimetatud sisuga õpe.

Juhtimine.

20. Nagu nõuab lähteülesande laiendatud sisukorra p.3., tuleks strateegias esitada mehhanismid, mis tagavad protsessi jälgimise, hindamise ja tegevuste korrigeerimise, s.o. juhtimise.

Töö raames tuleks lisaks mõõdikutele kavandada aruandluse ja järelevalve korraldus, hindamise ja kontrolli korraldus. Esitada rakendatavad juhtimismeetodid, mis integreerivad majandus-, sotsiaalse ja looduskeskkonna protsessid strateegias seatud eesmärkide saavutamiseks.

Kuna nimetatud korraldused ja meetodid võivad tagasi mõjuda mõõdikute valikule, ei saa strateegiat ilma selle, juhtimisvaldkonnata, lugeda lõpetatuks.

4.2 LOODUSKESKKONNA KASUTAMISE HINDAMINE

SE 21 on koostatud maailma looduskasutuse ja majanduse praegust olukorda ning selle arengut käsitlevaid välisriikides tehtud töid arvestades. Samas ei saa automaatselt rakendada üldisi rahvusvahelisi arengutendentse Eesti arengusuundade väljatöötamisel. Kohati jääb vajaka kohalike probleemide arvestamisest, mis on riigi jätkusuutliku arengu prognoosimisel ja kavandamisel tingimata vajalik. Võrreldes

referentsriikidega (Euroopa Liidu maad) omavad Eesti kultuur, looduskasutus, rahvus- ja sotsiaalpoliitika rohkesti spetsiifilisi jooni. Eesti eripära arvesse võtmine on aga SE 21-e põhieeldus. Töös rõhutatakse Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamise vajadust. Kohati on aga piiratud vaid globaalsete strateegiate rakendamisega Eestis. Põhjenduseks tuuakse, et SE 21 on ühiskonnakeskne, mitte suunatud mõne konkreetse eluvaldkonna probleemidele ning arengusuundadele. Viimati toodud seisukoht läheb vastuollu SE 21 lähteülesande punktis 1 esitatud nõudega, et konkreetsete eluvaldkondade strateegiad ning arengukavad on SE 21 lähtematerjaliks. Neid pole aga meie riigis teaduslikul tasemel veel koostatud ning neid ei saanud seetõttu SE 21-s pakutud strateegiate väljatöötamisel kasutada. Eriti kehtib öeldu Eesti tööstuse ja põllumajanduse arengustrateegia suhtes, kus on jäädud üldiste euroopalike arengusuundade väljatoomise tasemele. Öelduga seletub arengustrateegia vähene konkreetsus Eesti suhtes. Hoopis teises olukorras tegutsevate arenenud riikide arengutrendide kandmine Eesti majandusse võib kahjustada meie riigi jätkusuutlikkust. Piisavalt pole töös arvesse võetud juba valminud tootmis- ja majandusharude arenguprogramme. Energeetikat käsitlevas arenguprogrammis on spetsialistid ette näinud põlevkivienergiast järk-järgulise loobumise. See käesolevas töös ei kajastu, samuti ei peeta vajalikuks välja tuua meie energetika arengusuundi pärast aastaid 2015-2020. Käsitlemist ei leia metsamajanduse arenguga seotud akuutsed probleemid, kuigi ka siin valmis eriuurimus.

Osas “Globaalsed ja üldised rahvusvahelised trendid ja nende mõju” tuuakse ära üldtunnustatult õiged seisukohad. Siiski tekib rida küsimusi:

1. Millised on ravi ja hooldusega seotud majandusharud? Võiks vast rääkida tööstusharudest nagu farmaatsiatööstus või invaliididele varustust tootev tööstus. Igal juhul on tegemist ebamäärase sõnastusega, sest ravi ja hooldusega on seotud teenindus, transport (kiirabiautod) jne.
2. Kahtlane on väide, et globaalse keskklassi osa ei kujune oma maade poliitikas määravaks. Ometi on see arenenud riikides (referentsgrupi maad) vähemalt sisepoliitikas juba kujunenud määravaks. Kuna neis riikides kuulub keskklassi 60% töötajast, avaldab keskklass valitavate parlamentide kaudu kindlasti välispoliitikale mõju. Ka Eesti eesmärk on jõuda võimalikult kiiresti selles osas arenenud riikidele järele. See on elanikkonna heaolu tõusu paratamatu reaalne tulemus.

3. Väidetakse, et Eestile ei teki globaalsest toiduainete defitsiidist tulenevalt uusi hiilgavaid võimalusi, kui arengumaade elanikkonna ostujõud kasvab. Võib-olla pole hiilgavaid perspektiive välisriikides, kuid arvestada tuleb ka siseturu tarbimise suurendamise vajadust ja võimalusi:

- 1) Majanduslikult põhjendamatu ja Eesti jätkusuutliku arengu seisukohast otse kahjulik on senine toidukaupade impordi üleforsseerimine, sest see suretab kohaliku põllumajanduse välja. Olukorra ohtlikkus on selles, et põllumajandustooted omavad riikide jaoks strateegilist tähtsust. Ükski riik ei riski seada end selles osas sõltuvusse naaberriikidest, sest sel juhul kaasneb majandusliku sõltuvusega kohe ka poliitiline sõltuvus. Toidukaupade impordile võivad orienteeruda vaid kõrbelised Araabiamaad, kus seda võimaldavad naftast saadavad ülisuured tulud. SE 21-sse tuleks sisse viia sellekohased korrektuurid.
- 2) Paljudel juhtudel on imporditavad toidukaubad madala kvaliteediga ning osalt isegi tarbijate tervisele kahjulikud.
- 3) Praegu tarbitakse meil 1 elaniku kohta kuni ühe kolmandiku võrra vähem liha ja piimatooteid kui enne Teist Maailmasõda, mis muude põhjuste kõrval on oluliselt tingitud elanikkonna suurema osa madalast ostujõust. Kui kesk- ja alamklassi ostujõud kasvab (mis on ju riigi üks põhilisi ülesandeid lähemal aastakümneil), siis suureneb ka tarbimine.

4. Uute hiilgavate võimaluste saamiseks välisurul peab riik subsideerima põllumajandustoodete eksportijaid, nagu seda tehakse enamikus teistes riikides. Kui meie riik ei pea seda võimalikuks, siis pole Eesti põllupidajad maailmaturul edasiselt konkurentsivõimelised.

Põllumajandus on jäänud üldse teisejärguliseks majandusharuks, millel nagu oleks vähe arenguperspektiivi. Ometi on tegemist ühe põhilise majandusharuga, mis lisaks eeltoodud aspektidele avaldab mõju elukeskkonnale ning eriti looduskeskkonnale. SE 21-st võib kaudselt välja lugeda vastupidist, sest selle igale riigile elutähtsa majandusharu arenguga seotud probleeme töös ei käsitleta. Eraldi tuuakse ära vaid Euroopa Liidu maadest tulev SAPARD-ist programm, kuid sealt antavat toetust saavad ainult majanduslikult jõukal järjel olevad põllumajanduslikud ettevõtted ning töötlejad. Vajalikud finantseeringud, mis ka keskmise suurusega taludel ulatuvad lähiaastail miljonitesse, tuleb eelnevalt teha taotleja oma vahendeist, alles hiljem tagastatakse talle 30-50% kulutustest. Et selle programmi rahadest toetust saada, peab

taotleja esitama detailse majandusliku põhjenduse oma taotlusele, mille aktsepteerimise otsustab terve rida programmi summade jaotamiseks loodud instantse. Esimesel aastal (2002) sai Sapardist toetust vaid mõnisada taotlejat. Kui see arv isegi kümnekordistuks (pärast Euroopa Liitu astumist tulevad muud abiprogrammid), oleks see vaid väike osa enam kui 30000-st Eesti talunikust, parimal juhul 10-12% piires. Eesti põllumajanduse arendamine ei saa piirduda kitsa suurpõllupidajate ringiga, vaid Euroopa tasemele peab viima ka kesktalundid ning vähemalt ettevõtlikuma osa väiketalundeist. Euroopa Liidu riikides annavad suurema osa põllumajandustoodangust just sellised farmid. SE 21-st välja loetav põllumajandusliku suurtootmise ühekülgne eelistamine pole seetõttu majanduslikult põhjendatud. Tegelikult tähendaks see Eesti põllumajanduse väljasuretamist, mis pole kuidagi kooskõlas meie riigi jätkusuutliku arendamisega.

5. Praeguste arengutendentside jätkudes väheneb tööstus- ja põllumajandustootmise osatähtsus Eesti rahvuslikus koguproduktis edasiselt ning jõuab juba varsti ohtliku piirini. Me ei saa toetuda vaid äri- ja vahendussektorile, sest see viib kriitilise piiri ületamise korral kogu majanduse kokkuvarisemiseni. Tööstuse, põllumajanduse, energeetika jne arengustrateegia väljatöötamine pole Eestis veel lõpule viidud. Kõigis olulistes majandusharudes (tööstus, põllumajandus, energeetika, transport jt.) tuleb välja töötada rahvusvahelise tasemega tootmistehnoloogiate rakendamise teed ning näha ette toodangu struktuuri paindlik reageerimine turunõudmistele. Konkreetsed ettepanekud saab välja töötada 5-7 aasta jaoks (2003-2010).

Osas “SE 21 eesmärkide vahelised seosed” väidetakse et kultuuriruumi ulatusel on maastikupilti kahjustav mõju. Näitena tuuakse energiavõsad ja tuulikud. See on õige vaid siis, kui energiavõsad kahjustaksid maastikupilti rohkem kui laastatud metsad ja mahajäetud põllumaad. Tuulikute all mõeldakse ilmselt mõnda püstitatud tuulegeneraatorit, sest Saaremaa ning ka Mandri-Eesti tuulikud on turismiobjektidena lahutamatu osa Eesti kultuuriruumist. Kui nii edasi mõelda, siis kahjustavad maastikupilti ka telefoni- ja elektriliinid.

6. Seoses nr 12 “Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe võimendatud liikumise mõju inimese heaolu komponentidele” tuuakse vastavates tabelites ära, et majanduslikul jõukusel pole ühiskonnale kahjustavat mõju. Öeldakse, et heaolu tõus aitab oluliselt

parandada turvalisust, kuna “sotsiaalse kaasatuse meetmed varustavad inimesi kõigile kättesaadavate turvasüsteemidega, mis välistavad marginaliseerumisriske”. See on õige vaid juhul, kui jätkusuutliku arengu raames tõuseb kogu elanikkonna heaolu. Kui elanikkonna heaolu kasv tähendab mingi rahvakihi jätkuvat suhtelist, osalt ka absoluutset vaesumist, siis 7-20% elanike ülikiire heaolu kasv vähendab turvalisust riigis. Seda seost töös kahjuks ei käsitleta ning “SE 21” pakutud arengustrateegiates välja ei tooda, kuigi tegemist on ühe kõige olulisema kitsaskohaga Eesti elus.

Seoses nr 3 piirduakse loodusressursside kasutamise tekkivate seoste osas väitega, et “ühiskonna sotsiaalne sidusus suurendab ühiskonnaliikmete vastutust järgimaks ja jälgimaks looduskeskkonna säästmise põhimõtteid”. Loodusressursside kasutamise ainsa kahjustava mõjuna tuuakse ära vaid džibiiga sõitjate klubi matk “Risti-rästi läbi Soomaa”. Küllap kahjustab looduskeskkonda ja selle tasakaalu ka metsade röövraie, sadade tuhandete hektarite põllumaa jäätmaaks muutumine jne. Vaatlusringist jäävad välja kõige valusamad probleemid, mille lahendamiseks on meie põllumajanduse jätkusuutlik arendamine vaid tühipaljas sõnakõlks.

Huvitav on seoses nr 8 toodud väide, et inimeste majandusliku jõukusega kaasneval kultuurile tehtavate kulutuste kasvul on kahjustav mõju – sest see tähendab vähem kulutusi majandusliku jõukuse suurenemisele. Loodetavasti ei tähenda see kultuuri ja majanduse vastandamist ja kultuuri asetamist jätkusuutliku arengu strateegiate väljatöötamisel teisele kohale.

Seoses nr 11 väidetakse, et jõukuse kasv ei pruugi tingimata tähendada turvalisuse kasvu. Esiteks, kinnitatakse töös eespool, et heaolu kasv tagab turvalisuse tõusu; teiseks, pole kahtlust, et just nimelt madalaima elutasemega grupi inimeste heaolu tõus vähendab kuritegevust, eriti vargusi, röövimisi, tapmisi.

Seisukohad osale **“Eesti arengueesmärkide mõõdikud, eesmärkide suunas võimendatud liikumise kirjeldus”**

7. On ebausutav, et meie majanduskasv on piisav, jõudmaks 2030. aastal EL-15 maade majandustasemele. Esiteks aeglustub meie majanduskasv pidevalt, kui meie majandustase tõuseb. Teiseks ei seisa EL-15 maad paigal, vaid arendavad oma majandust. Meie praegune arengutase on nende omast nii palju madalam, et isegi 5%-lise keskmise aastakasvu korral perioodil 2003-2030, ei jõua me 25 aastaga EL-15 maade tasemele. Samas ei tasu arvata, et praegune majanduse kiire (mõnevõrra arvutuslik) kasvutempo pärast 2010. aastat säilib. Seepärast ei saavuta me referentsgrupi maid ka ideaalis. Küsitav on, kas Eesti suudab tegelikkuses 2030.

aastaks jõuda isegi 75%-ni EL-15 riikide elatustasemest, sest see eeldaks 10%-list majanduse aastakasvu eelseisvail aastakümneil.

8. Töös öeldakse, et üleminek kvaliteedilt kõrgemale ja sealjuures rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisele majandusele saavutatakse eelkõige hariduse, täiend- ja ümberõppe kaudu. Konkurentsivõime saavutatakse ikkagi eeskätt majanduslike abinõudega, õige majandusstrateegia valikuga ning riigi majanduse jätkusäästliku arendamisega. Vältimatu on seejuures seni kõrvale jäetud teaduse forsseeritud arendamine.

9. Töös väidetakse, et Eesti majandus on aastaks 2030 valdavalt teenindusmajandus, sh ekspordile orienteeritud teenindusmajandus. Kuhu kaovad järgmise 25-30 aasta jooksul meie tööstus ja põllumajandus? Just neil on suurim osa riikide majanduskasvu tagamisel. Ekspordile peab meie majandus impordi domineerimiselt ümber orienteeruma palju varem. Ei ole mõeldav, et meil ka edaspidi säilib 20 miljardi kroonine iga-aastane väliskaubanduse puudujääk, sest sel juhul jätkub meie kohapealse tööstuse ja põllumajanduse väljasuremine (“jätkusuutlik” taandareng). Allpool vaadeldakse väliskaubandusega seotud probleeme looduslike ehitusmaterjalide näitel.

10. Säästva arengu regionaalne tasakaalustatus ja sotsiaalne kaasatus pole töö soovitustega tagatud ning seostatud. Kui Eesti praeguse seisundi kirjeldamisel öeldakse, et Eesti piirkondade areng on seni väga ebaühtlane, mida on soodustanud majanduse Tallinna-keskne arendamine, ja maapiirkondades puuduvad töökohad, siis prognoosis “Kuhu võidakse (ideaalis) jõuda aastaks 2030?” pole majandusarengu regionaalset aspekti mainitud. Ometi on regionaalse arenguga seotud teravad probleemid Eesti jätkusuutliku arengu tagamiseks tingimata vaja lahendada ning kindlasti ammu enne 2030. aastat. Regionaalse arengu vajaduse alahindamist töös näitab väide, et iga inimese heaolu tõus vähendab regionaalseid lõhesid. Kas ka Tallinna eelisarendamine, mis suureneb kiiremas tempos kui mujal, kas ka tallinlaste heaolu eelistõus? Keskmiste näitajate tõus on tõenäoline.

11. Öeldakse, et on vaja välja töötada rahvuslik pikaajaline tervisekaitse tegevuskava – kõigile kättesaadavad tervishoiuteenused, aga ei näidata millised neist tagatakse ja milliste abinõudega. Kas see tähendab, et tervishoiu arendamisel jätkub senine ebamäärasus ja süsteemitus? On ju teada, et viimastel aastatel läbi viidud tervishoiu-alased reformid on just vähendanud tervishoiuteenuste kättesaadavust enamikule halveneva tervisega Eesti elanikkonnast. Tervishoidu ei tohi (samuti nagu

haridustki) samastada äriettevõtlusega. Mitte üheski riigis ei eeldata, et haiglad ja koolid peavad end ise ära majandama, sest see tähendab ju suuri täiendavaid rahalisi kulusi elanikkonnale.

12. Eesti rahvastiku olukorra stabiliseerimine eeldab SE 21 järgi uut selektiivset migratsioonipoliitikat, kuid täpsustamata jäetakse, mida see sisuliselt tähendab. Ühena töös toodud variantsetest arengusuundadest nähakse ette 200 000 töötaja ning nende perekonnaliikme sissetoomine Eestisse. See variant on otseses vastuolus ühe püstitatud põhitõega, mille järgi meie riigi jätkusuutlik ning efektiivne, teistest riikidest märksa kiirem areng tagatakse nimelt elanikkonna haridustaseme tõusuga. On reaalne, et meile tuleb sisse ikkagi madalama kvalifikatsiooniga tööjõud, sest haritumad töötajad siirduvad näiteks EL-15 riikidesse, kus palgad on mitu korda kõrgemad. Kõige rohkem on mobiilset tööjõudu meist madalama majandusliku arengutasemega riikides, eeskätt Venemaal, Ukrainas ja Valgevenes. Teiseks tekitab suuri pingeid ühiskonnas eestlaste osatähtsuse langemine 60%-le rahvastikust. Rahvastikuteadlaste hinnangul on põhirahvuse püsijäämine ohus juba siis, kui selle osatähtsus elanikkonnast langeb alla 67%.

13. Majandusliku heaolu taseme mõõtmiseks soovitatakse õigesti rakendada rahaliste sissetulekute suurust pereliikme kohta, arvesse võttes raha ostuvõimet, kuid seda tuleb teha elanikkonna gruppide jaoks eraldi:

- 1) suure sissetulekuga elanikkond, kelle sissetulekud lähenevad varsti referentsgrupi keskmisele sissetulekule. Käesoleval ajal on Eestis selliseid inimesi 7% elanikkonnast, 2030. aastaks maksimaalselt 20% (arenenud riikide näitaja);
- 2) nn keskklass – Eestis praegu 20% elanikkonnast, 2030. aastal peab see ulatuma 60%-ni (tõenäoselt meil veel seda näitajat ei saavutata);
- 3) pingutades eluga toimetulijad – praegu sotsioloogide andmeil 20-30% elanikkonnast. Tulevikus tuleb saavutada selle grupi inimeste tõus keskklassi;
- 4) sotsiaalabi vajavad (erinevail hinnanguil 15-30% elanikkonnast), kes ei saa orienteeruda kõigile eluks vajalikele väärtustele, sest neil ei jätku sissetulekust normaalseks äraelamiseks. Üldise keskmise näitaja rakendamise puhul võimendub oht, et arvutuslikult on seda kui vähem läbinähtavat mõõdikut võimalik oma suva järgi arvutada ning esitada. Soome teadlaste poolt Balti riikides tehtud tööelu uuringust ilmneb, et 1 töötaja keskmine netosissetulek vähenes aastail 1998-2002 5% võrra, samal ajal kui

Eestis tehtud arvutused näitavad sama sissetuleku pidevat kasvu neil aastatel. Põllumajanduses on vastava netosissetuleku vähenemine veel suurem, sest piima, liha ning teravilja kokkuostuhinnad on aastail 1998-2003 vähemalt 10% langenud, samal ajal kui diiselkütus on kallinenud 3 korda, elektri hind peaaegu 2 korda jne. Ametlikult avaldatud andmete põhjal kasvas palk igal aastal vähemalt 5%. Tekib küsimus, kelle palkade arvelt saavutati see keskmise palga kasv. Kas meie keskmise heaolu (sissetulekute) kasvu arvutamine aastaiks 2003-2030 toimub sama metoodika põhjal?

14. Üldise keskmise näitaja rakendamine ei võimalda käesoleval ajal ja ka perspektiivsel perioodil õigesti mõõta kuni $\frac{2}{3}$ elanike tegelikku heaolu. Vaid ülaltoodud diferentseeritud lähenemine võimaldab välja selgitada kõigi elanike heaolu tõstmise teed ning strateegia lähemal aastakümneil, sest just see on jätkusuutliku riigi prioriteet, isegi – eesmärk number üks.

15. Liig suur on optimaalseks nimetatud töötuse määr 8%. Arvesse võttes elanikkonna kiiret vananemist oleks riigile eluliselt vajalik see näitaja viia 3-4%-ni tööjulistest inimestest. Töötava rahvastiku ja kogu rahvastiku suhtarvaks pakutud 50% saab suurendada pensioniealiste täiendava kaasamisega tööle (neile on see ilmselt ka 2030. aastal madala pensioni tõttu hädavajalik). Esiteks on neil palju häid töökogemusi ja teiseks aitab see ära hoida suhteliselt madala kvalifikatsiooniga tööjõu sissetoomise riiki. Tööjõuga kindlustamiseks tuleb kiiresti rakendada tervishoiualaseid meetmeid. Meil levib plahvatuslikult HIV-viirus, kasvab tuberkuloosi ja hepatiiti põdejate arv. Meeste keskmine eluiga 64 aastat on Euroopa madalamaid. Elanikkonna vähenemise tempolt oleme Euroopas esimesi, samuti toob tervist kahjustav alkoholism aastas majandusele miljoneid kroone kahju ja alandab tööjõu kvaliteeti. Seepärast tuleb töötajate arvu suurendada elanike iibe olulise tõstmisega, mitte aga migrantide sissetoomise teel.

16. Läbi mõtlemata on väide, et ääremaade mahajätmine ja võsastumine on looduse ja looduskaitse seisukohast positiivne areng. Seda võib väita ainult linnainimene, kes ei tea, mis $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ põllumaa kasutusest välja langemine tähendab majandusele (tööpuuduse järsk tõus maal). Nüüdisaja looduskaitse hõlmab ka pärandmaastikke.

Täiendavad seisukohad ja ettepanekud

17. Kuna töö “Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” kõige tähtsamaks ülesandeks on Eesti ühiskonna ja riigi arendamise strateegia väljatöötamine, ei saa seda teha ilma konkreetseid majanduse arengu probleeme läbi uurimata, sest sellest sõltub kõigi ühiskonnasektorite jätkusuutliku ja säästliku arengu tagamine. Seda ei ole võimalik teha ilma teadlasi kaasamata, kuid teaduse areng Eestis aastail 2003-2030 on tööst välja jäetud.

18. Üheks oluliseks probleemiks on Eesti majanduses väliskaubanduse jätkuv defitsiit, mis 1990-ndate aastate lõpuks ületas juba 20 miljardit krooni aastas. Siinkohal oleks asjakohane meenutada, et kuni 1994. aastani oli näiteks looduslike ehitusmaterjalide sisse- ja väljaveo bilanss Eesti jaoks selgelt positiivne. 2002. aastal ületas isegi nende väga veomahukate materjalide sissevedu väljaveo. 2001-2002 kiirenes sisseveo kasv rahalises väljes järsult – 27%, samal ajal kui eksport vähenes 10% võrra. Sama tendents ilmnes ka teistes tööstusharudes, kuigi võibolla mitte nii drastiliselt. Arvestades looduslike ehitusmaterjalide ning muude ehitusmaterjalide raskesti- transporditavust ei peeta arenenud riikides majanduslikult põhjendatuks nimetatud toodete impordi üle 20% riigi vajadusest. Eestis aga ületab vastav näitaja 50% piiri. Vähemalt vaadeldava tööstusharu toodangu puhul on tegemist impordi ilmselge, meie riigile majanduslikult kahjuliku üleforsseerimisega.

19. Väliskaubandusega seoses tuleb lähemalt peatuda kahel aspektil. Esiteks tingib meie väljaveo kasvutempo aeglustamise odava tooraine ja pooltoodete osatähtsuse suurenemine ekspordis, mis üldiselt on omane arengumaadele. Öeldut kinnitab teiseks ka väljaveetavate toodete ekspordihindade alanemine tooteühiku kohta, samal ajal kui vastavad impordihinnad pidevalt kasvavad, ületades kohati esimesi juba kordades. Eriti suur, kuni 3 korda, on eeltoodud hinnavahe väliskaubanduses Soome ja enamiku Euroopa Liidu maadega. Seevastu saame Lätisse, Leetu ja Venemaale eksporditud samade ehitusmaterjalide eest rohkem kui näiteks Soomes turustatavate eest. Järelikult oleks välisriikide tootjate praeguse hinnapoliitika juures Eestil looduslikke ehitusmaterjale kasulik rohkem müüa itta ja lõunasse, kuhu aastail 1970-1990 veeti kuni 20% Eesti ehitusmaterjalitööstuse toodangust.

20. Eesti riigis ei osata hinnata maavarade kasutamisest tulenevaid võimalusi. Nende näol on tegemist Eesti ühe kõige suurema rikkusega. Meie ettevõtjad pole seda märganud, küll aga soomlased ja rootslased, kes on oma valdusse saanud siinsed

Läänemere regiooni kõige kvaliteetsema tehnoloogilise dolomiidi ja lubjakivi, lubja ning tsemendi tooraine, samuti ka Arumetsa leiukohta kvaliteetsavi. Varud on neile pealegi antud kasutamiseks kui madalamargiline ehituskivi, tellisesavi jne. Õnneks on kvaliteetse ehitustoorme leiukohti, mida seni ei kasutata, Eestis veel rohkesti (tabel 1 ja 2). Nende ja ka muude kohalike maavarade säästlik ning sihipärane kasutamine peavad olema Eesti arendamise aluseks aastail 2003-2030. "SE 21"-s rõhutatakse õigesti, et meie tööstus peab lähiaastakümneil üle minema kõrgema töötlusastmega ja kõrge maksumusega toodete valmistamisele. Aga ka eksportimisele! Siiski ei piisa ainult selle tõe konstateerimisest. Reaalselt elluviidavad ettepanekud tööstuse, põllumajanduse, transpordi, teeninduse jne arendamiseks tuleb välja töötada kõigi majandusharude ning miks mitte ka tööstusharude jaoks. Ainult see tagab nende juurutamise tootmises ja teeninduses.

21. Eesti jätkusuutliku arengu tagamiseks tuleb ära kasutada kõiki meie looduslike eeldusi. Kui maavarade kasutamist on veel mõnevõrra uuritud, siis hoopis vähe tähelepanu pööratakse meie väga soodsale transpordigeograafilisele asendile ning ajaloolistele traditsioonidele ja kogemustele. Eesti paikneb Euroopast itta suunduval kaubateel. Sellest tulenevalt saame läbimõeldud tegutsemise korral tähtsa osa majandustuludest Eestit läbivate transiitveoste eest. Seepärast on juba nüüd vaja läbi uurida lähimal aastakümnel rajatavate uute Venemaa sadamate mõju meie transiitkaubanduse mahtudele. Põhjalikku analüüsi vajavad transiitvedude võimalikud perspektiivsed mahuvariandid, eriti pärast Euroopa Liitu astumist. Tähelepanust on kõrvale jäetud Eesti soodus transpordigeograafiline asend Stockholmi ja Helsingi vahel. Via Baltica käikulaskmine on pidurdunud, kuna see läheb vastuollu Poola huvidega.

22. Järgnevail aastakümneil on transiitkaubandusel tähtis osa Eesti majandusel, kuid see ei tohi ühelgi juhul saada asjaosaliste naaberriikide majandusliku ja poliitilise surve vahendiks meie riigile.

23. Vastupidiselt mõnede välisekspertide tendentslikele väidetele sobivad meie kliimatilised tingimused põllumajanduse arendamiseks: teravilja (eriti kvaliteetse rukki), samuti kartuli kasvatamiseks. Maailmaturul kasvab nõudmine linase riide järele, lina on meil aga juba 19. sajandist peale kasvatatud ning see oli siis Eesti põllupidajate üks jõukuse allikaid. On ka teada, et enne Teist Maailmasõda veeti Eestist aastas välja kümneid tuhandeid tonne teravilja. Nüüd oleme langenud selleni, et pool vajaminevast rukkist veetakse sisse, sealhulgas ka Soomest, kus kliimatilised

tingimused on rukki kasvatamiseks halvemad kui meil. Kindlasti leiavad meie põllumajandusteadlased uusi võimalusi kartuli kasutamiseks, ka eksporttoodete valmistamiseks.

24. SE 21 majanduse arengutrendide ja visiooni osas rõhutatakse õigusega, et “kuigi Eestis läbi viidud majanduse liberaliseerimisele suunatud reformid vastavad üleminekumajanduses ettenähtule, makromajanduslike operatiivnäitajate pilt on enam-vähem normaalne ning majanduses toimub kasv, ei anna see veel alust nimetada majanduse arengut jätkusuutlikuks”. Konstateeritakse, et Lõuna-Eestit saab arendada eelkõige looduskeskkonna igakülgse kasutamise korral, kuid seda teavad kõik juba nagunii. Vaja oleks välja töötada konkreetset variantseid kasutamissuunad.

25. Keskkonnaeeliste kasutamisega ei ole õige põhjendada suurtootmise eelisarendamist. Veel tähtsam on nende kasutamine kesk- ja väiketootmise arendamiseks. Suurtööstuses on tulevikus peamiselt välismaiste suurfirmade valduses ja nende jaoks pole Eesti majanduse huvid esmatähtsad, küll aga kesk- ja väikeettevõtetel. Suurtööstuse eelisarendamine ei arvesta analoogiliselt põllumajandusega Eesti elulisi huvisid, viies ka tööstuse hääbumisele. Sel juhul ületab tööpuuduse kasv tööstuses (ja kogu Eesti majanduses) riigi majanduse jaoks kriitilise piiri. Looduslike eeliste kasutamise kindlustab vaid suur-, keskmise ja väiketootmise tasakaalustatud koosarendamine. Iga riigi majanduse funktsioneerimiseks on vajalik eelkõige konkurentsivõimelise tootmise olemasolu, mida toetab teenindussfäär. Sisetarbimine ei tohi ühelgi juhul baseeruda sisseveol.

Tabel 1

MAAVARADE OLEM (01.01.02) ja KAEVANDAMINE 2001. a.

Jrk. nr.	Maavara	Mõõtühik	2001. a. kaevand.	Tarbevaru	Reservvaru	Passiivne varu
1.	Põlevkivi	mln t	9,894 (2,735)	1167,4	298,6	3509,4
2.	Fosforiit	mln t	-	-	-	2935,7
3.	Tsemendilubjakivi	mln m ³	0,345	11,2	87,9	51,3
4.	Tehnoloogiline lubjakivi	mln m ³	0,040	14,2	56,2	57,3
5.	Ehituslubjakivi	mln m ³	0,688	92,7	310,9	236,9
6.	Tehnoloogiline dolomiit	mln m ³	-	1,5	6,3	-

7.	Viimistlusdolomiit	mln m ³	0,001	2,9	21,2	1,4
8.	Ehitusdolomiit	mln m ³	0,233	26,3	96,1	84,3
9.	Kristallinne ehituskivi	mln m ³	-	1245,1	1723,9	-
10.	Tsemendisavi	mln m ³	0,026	15,6	11,1	-
11.	Raskeltsulav savi	mln m ³	-	-	-	0,3
12.	Keraamiline savi	mln m ³	0,120	11,3	237,3	14,8
13.	Keramsiidisavi	mln m ³	-	-	1,2	-
14.	Ehituskruus	mln m ³	0,458 (0,001)	24,8	76,3	14,8
15.	Tehnoloogiline liiv	mln m ³	0,032 (0,002)	3,6	3,2	1,9
16.	Keraamikatööstuse liiv	mln m ³	-	0,05	0,02	-
17.	Ehitusliiv	mln m ³	0,867	137,7	465,2	160,6
18.	Meremuda (raviks)	tuhat t	1,1	2438,8	-	569,3
19.	Järvemuda (põlluväetiseks)	tuhat t	-	10490,2	15238,0	1159,3
20.	Järvemuda (raviks)	tuhat t	-	1075,9	-	-
21.	Järvelubi	tuhat m ³	-	808,0	1792,0	833,0
22.	Turvas	mln t	0,844 (0,021)	297,1	795,1	514,8

Tabel 2

MAAVARADE JÄTKUVUS

Jätkuvuse arvutus põhineb maavarade kaevandamise mahul 2001. a. ja varude olemil 01.01.2002.

Jrk. nr.	Maavara	Maavara jätkuvus aastates		
		Tarbevaru	Reservvaru	Passiivne
1.	Põlevkivi	118,0	30,2	354,7
2.	Tsemendilubjakivi	32,5	254,8	148,7
3.	Tehnoloogiline lubjakivi	355	1405	1432,5
4.	Ehituslubjakivi	134,7	451,9	344,3
5.	Viimistlusdolomiit	2900	21200	1400
6.	Ehitusdolomiit	112,9	412,4	361,8
7.	Tsemendisavi	600	426,9	-
8.	Keraamiline savi	94,2	1977,5	123,3
9.	Ehituskruus	54,1	166,6	32,3
10.	Tehnoloogiline liiv	112,5	100	59,4
11.	Ehitusliiv	158,8	536,6	185,2
12.	Meremuda (raviks)	2217,1	-	517,5
13.	Turvas	352,0	942,1	610

4.3 KAVANDATUD TEGEVUSTE KESKKONNAMÕJU HINDAMINE

Tabelis 3 esitatakse SE 21 materjalist tuleneva 67 tegevuse keskkonnamõju hinnang 8-astmelises jaotuses:

- oluline negatiivne mõju
- negatiivne mõju
- 0 olulise mõjuta
- +/- on võimalik nii positiivne kui negatiivne mõju
- + positiivne mõju
- ++ oluline positiivne mõju
- (+) kaudselt positiivne
- (-) kaudselt negatiivne

Kuna kõik strateegiast SE 21 tulenevad tegevused on seotud Eesti ressursi- ja kultuuriruumiga, siis ei saa ühegi tegevuse puhul väita, et selle keskkonnamõju puudub. 49 tegevust on hinnatud oluliseks.

Tabelis 4 on hinnatud 67 tegevuse mõju 59 Eurostati säästva arengu näitaja (kriteeriumi) lõikes. Kriteeriumidest 40 on hinnatud oluliseks.

SE 21 materjalide põhjal võib eeldada, et meetmete rakendamisega paraneb inimeste heaolu ja ökoloogiline tasakaalustatus ning panustamine globaalsesse arengusse. Ühiskonna sotsiaalne sidusus võib jääda samale tasemele, kultuuriruumi elujõulisus võib halveneda, eriti ühinemisel Euroopa Liiduga.

Tabel 3

SE 21 KAVANDATUD TEGEVUSE KESKKONNAMÕJU

- a) Kuna E1 – E4 on kvalitatiivselt antud, siis kuigi Cross Impact Analysis järgi E1-E3 on olulisema mõjuga, ei ole mõõtskaalat ja lugesime nad võrdse kaaluga olevat. Seepärast hindeid ei ole summeeritud lihtviisiliselt.
- b) E1-E4 sisu (komponendid) võetud 2. ja 3. vahearuandest, mille järgi on hinnatud tegevuste mõju eesmärkidel.

- **oluline negatiivne mõju**
- **negatiivne mõju**
- 0** **olulise mõjuta**
- +/- **on võimalik nii positiivne kui negatiivne mõju**
- + **positiivne mõju**
- ++ **oluline positiivne mõju**
- (+) **kaudselt positiivne**
- (-) **kaudselt negatiivne**

Jrk. nr.	Tegevused/meetmed	Keskkonnamõju				Koondhinne	Kommentaar (SMH ptk. 4.1 ja 4.2 järel on punktid ning ptk. 8 järeldused /J/)
		E1	E2	E3	E4		
	E 1						
1	200 000 töötaja + pereliikme sisse toomine	--	-	-	0	--	Eesti kultuuriruumi muutumine; takistus sidususe kujunemisele ühiskonnas; madalakvalifikatsioonilise tööjõu lisandumine (J – 8, 25; ptk. 4.1.12.).

2	Ülikooliõpe on eesti-inglisekeelne, doktoriõpe ingliskeelne	-	0	-	0	-	Eesti keele kasutusruumi ahenemine, keele kaasajastumise pidurdumine, rahvusliku kultuuriruumi rolli ahenemine maailmas. (J. 20, 21, 22, 25)
3	Haridusjätkuna elukestva õppimise sisseviimine	+	+	+	+	++	Kasutoov, v.a. kui õppe sisu ei süvenda säästva arengu väärtushinnanguid, inimlikke põhiväärtusi, rahvuskultuuri tähtsust. (J. 11, 21, 22; ptk. 4.1.5, 4.1.16, 4.1.17, 4.1.19, 4.2.8.).
4	Kasutusel laialdaselt e-õpe	+	+	+	+	+	vt. p. 3 kommentaar. (J. 22)
5	Hariduse kättesaadavuse parandamine	+	+	+	+	+	vt. p. 3 kommentaar. (J.21, 22)
E 2							
6	Tingimuste loomine rahvusvahelistumiseks (keeledõpe, autorikaitse, rahvusvaheline õigus jms.)	+	+	0	0	+	Kultuuriruumi arengut soodustav majanduse konkurentsivõimet tõstev. (ptk. 4.2.8; J. 22, 25).
7	Rahvatervise edendamine	++	+	+	0	++	Rahvuse ja eesti kultuuri elujõudu tugevdav. (J. 8, 12, 17; ptk. 4.2.11.).
E 3							
8	Töötuse määr viiakse alla 8 %	+	+	++	+	++	Tööjõu ressursi suurendav; sidusust suurendav. (J. 8, 22; ptk. 4.2.15.).
9	EL-kontekstis uus immigratsioonipoliitika	-	+/-	+/-	+/-	+/-	vt. p. 1 kommentaar.
10	Hariduse sisu ja kvaliteedi vastavusse viimine tööturu vajadustega	+	+	0	0	+/-	Mõju negatiivne, kui ei väldita p. 3 kommentaaris toodud puudusi. (J. 8, 9, 11,17)
11	Piisavate ümberõppevõimaluste loomine	+	+	+	+	++	vt. p. 3 kommentaar. (J. 18)
12	Insenerikutse standard näeb ette usaldusväarsuse nõuded ja vastavuse	0	+	0	0	(+)	Innovatiivsuse kasv. (J. 5)
13	Tehnilise hariduse koostiselemendiks on teadlase- ja insenerieetika ning kvaliteediõpetus	+	+	0	+	+	Innovatiivsuse kasv, säästva elulaadi levik. (J. 5, 11; ptk. 4.1.1., 4.1.5.).

14	Arenguplaanimise koondamine ühe riigiasutuse haldusalasse	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	Mõju määramatu; oleneb konkreetsest õiguste ja funktsioonide jaotusest.
15	Lepe ühiskonnaarengu võtmeindikaatorite osas	+	+	+	+	++	Vajalik (J. 13, 14, 15; ptk. 4.1.8, 4.1.9, 4.2.18, 4.2.24) ühiskonna arengu suunamiseks.
16	Regionaalsete arendusprojektide koostamine	0	+	+	+	+	Regionaalse tasakaalustatuse parandamine (J. 1...4; ptk. 4.2.10)
17	Riigi toetus 3. sektori koolituse, arenduse ja rahaliste vahenditega	+	+	+	+	++	Ühiskonna sidususe ja demokraatia arenemine (J. 20...22; ptk. 4.1.9, 4.1.11, 4.1.18).
18	Tööturupoliitikas valdavalt aktiivsed meetmed	0	+	++	+	++	Ühiskonna sidususe paranemine (J. 8, 9, 17; ptk. 4.1.18, 4.2.6; 4.2.12, 4.2.13, 4.2.15).
19	Tööturupoliitikale vahendeid EL keskmisel tasemel	0	+	++	+	++	vt. p. 18 kommentaar
E 4							
21	Toiduainete impordi üleforsseerimine	0	-	-	0	-	Majandusliku julgeoleku vähenemine (J. 3...5; 13; ptk. 4.1.4, 4.1.6).
22	Ei subsideerita põllumajandustoodete ekspordi	-	-	-	0	--	Põllumajanduse jätkuv taandareng (J. 4, 5; ptk. 4.2.4, 4.2.5, 4.2.9, 4.2.10, 4.2.23).
23	Eelistatakse igati põllumajanduslikku suurtootmist	-	-	-	+	-	Maaelu taandareng (J. 5, 16; ptk. 4.2.4, 4.2.5, 4.2.9, 4.2.13, 4.2.23).
24	Rahvuslik koguprodukt toetub vaid äri-vahendussektorile, mitte tööstus/põllumajandusele	-	-/+	-	0	-	Majanduse ühekülgne areng (J – 3, 13; ptk. 4.1.4, 4.1.6; 4.2.4, 4.2.5, 4.2.6, 4.2.9, 4.2.10, 4.2.13, 4.2.20, 4.2.21, 4.2.23, 4.2.24, 4.2.25).
25	Põlevkivienergeetika, ja põlevkivikeemia arendamine	0	-	0	-	-	Mittesäästva energeetika jätkumine (J. 3, 4; ptk. 4.2.25).
26	Majanduse energiamahukuse vähendamine	0	0	0	++	+	Majanduse konkurentsivõime kasv (J. 1, 5; ptk. 4.2.8, 4.2.25).
27	Taastuvate energiaressursside osa suurendamine kuni 30 %-ni	(+)	0	0	++	+	Riigi turvalisuse kasv; keskkonnaprobleemide vähenemine (J. 1, 5, 13; ptk. 4.1.4, 4.1.6).

28	Raudteetranspordi osa suurendamine	0	+	0	+	+	vt. p. 27 kommentaar. (J. 6)
29	Transpordivahendites rakendatakse kütuseelemente	0	0	0	+	+	Keskkonnaprobleemide vähenemine.
30	Metsa väärtuste täiskompleksne kasutamine	(+)	0	0	++	+	Jätkusuutlikum majandus (J. 3, 4, 11, 18, 22).
31	20 % on hoiu-kaitsemetsad, 80 % -tulundusmetsad	0	(+)	0	++	+	vt. p. 30 kommentaar.
32	Reservaatide arv suurenenud	0	0	0	+	+	Looduse kaitse tugevnemine. (J. 2, 18, 22)
33	Kaitsealad Euroopa vaatamisväärsusteks	0	+	0	-	+	Majanduse arengupotentsiaali kasutamine (J. 7).
34	Arendatud taastusravi võrk metsa, vee ja muda baasil	0	+	0	-	+	vt. p. 33 kommentaar
35	Ökotehnoloogiate arendamine ja rakendamine	0	+	0	++	+	Looduskeskkonna kaitse paranemine. (J. 18, 21, 22, 24)
36	Ökoloogilised normid ennetavad EL norme	0	0	0	++	+	vt. 35 kommentaar.
37	Transpordi ökologiseerimine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
38	Loodus- ja majandusprotsesside ühiste hindamisaluste väljatöötamine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.

39	Keskonna ja majanduse mudeli loomine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
40	Mudeli ja kriteeriumide põhjal Eesti majanduse valdkondade keskkonnamõju hindamine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
41	Keskonnakaitse meetmete efektiivsuse leidmine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
42	Jäätme- ja ressursiväheste tehnoloogiate arendamine	0	+	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
43	Tööstuslike biotehnoloogiate arendamine	(+)	0	0	+	+	Majanduse arengupotentsiaali kasutamine.
44	Tootja vastutuse rakendamine	(+)	+	0	++	++	Majanduse jätkusuutlikkuse kasv (J. 18).
45	Soojuse tootmine koostootmisjaamades	0	0	0	+	+	vt. p. 44 kommentaar.
46	Eesti Euroopa elektri-gaasivõrku ühendamine	0	0	0	+	+	vt. p. 44 kommentaar, (J. 3, 13; ptk. 4.1.6).
47	Ökol/maj. optimaalsemate loodusressursside kasutamiskeemide väljatöötamine	0	0	0	++	++	vt. p. 44 kommentaar. (J. 18, 21,22,24)
48	Maastikke hõlmavate registrite koostamine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
49	Looduslikku isetaastumisvõimet ületavate emissioonide täielik utiliseerimine	(+)	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.

50	Materjalide korduvkasutuse ühitamine maksupoliitikaga	(+)	0	0	++	++	vt. p. 44 kommentaar.
51	Keskkonnatasakaaluliste väärtuste sisseviimine eluaegsesse õppesse	++	0	0	++	++	vt. p. 3 kommentaar.
52	Eesti ja piiriülese saaste bilanss-andmebaasi loomine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
53	Uued saastemäärad ja maksud	(+)	0	0	++	++	vt. p. 44 kommentaar.
54	Rakendada integreeritud saaste ennetamise (IPPC) direktiiv	(+)	0	0	++	+	vt. p. 44 kommentaar.
55	Planeerimine keskkonnatasakaalude arvestamisega (varade, registre ja saaste andmebaaside alusel)	(+)	0	0	++	++	vt. p. 44 kommentaar (J. 18).
56	Maastike tsoneerimine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar.
57	Loodusressursside katastri käivitamine	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar. (J. 1, 2)
58	Metsamajanduse arengukavad "rohelise võrgustiku loomiseks"	0	0	0	++	+	vt. p. 35 kommentaar. (J. 1, 2)
59	Keskkonnahoidliku ettevõtluse algatamise toetamine	(+)	0	0	++	++	vt. p. 35 kommentaar.
60	Seadusandlikud eelised	(+)	0	0	++	++	vt. p. 35 kommentaar (J. 18).

	teadusmahukale ja vähejäätmelisele tootele/teenusele						
61	Looduskeskkonda säästvate tehniliste lahenduste eelistamine (näiliselt) odavamatele	(+)	0	0	++	++	vt. p. 35 kommentaar.
62	Majandusreformide <i>know-how</i> SRÜ riikidele vahendamine	(+)	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar. (J. 5, 7)
63	Osaletakse aktiivselt rahukaitseoperatsioonides	0	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar.
64	Põlevkivitehnoloogia <i>know-how</i> müük välisriikidele	(+)	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar. (J. 5)
65	Haridusabi andmine	0	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar. (J. 5)
66	Finantsabi andmine	0	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar. (J. 5)
67	Toiduabi andmine	0	+	0	0	+	vt. p. 33 kommentaar. (J. 5)

Tabel 4

KAVANDATUD TEGEVUSTE HINDAMINE EUROSTATI SÄÄSTVA ARENGU NÄITAJATE LÕIKES

1) Mõju on:

- + positiivne
- negatiivne
- 0 mõju tõenäoliselt ei ilmne
- ? mõju pole selge

2) Tegevuste numeratsioon (1...67) tuleneb tabelist 3.

SA näitaja/ kriteerium	+	-	0	?	Kommentaar kriteeriumi olulisusest
<i>Sotsiaalvaldkond</i>					
1. Elanikud allpool vaesuspiiri	2-8, 10-13, 15-19, 25- 35, 38-45, 47-62	1, 21-24	37	9,14,36, 46, 63-67	Oluline
2. Sissetulekute jaotus	2-8, 10-13, 15-19, 25- 35, 38-45, 47-62	1, 21-24	37	9,14,36, 46, 63-67	
3. Töötuse määr	2-8, 10-13, 15-19, 25- 35, 38-45, 47-62	1, 21-24		9,14,36, 46, 63-67	Oluline
4. Noorte töötus	2-8, 10-13, 15-19, 25- 35, 37-45, 47-62	1, 21-24		9,14,36,46, 63-67	Oluline
5. Sotsiaaltoetused	2,3,7,8, 10-13, 15-19,	1, 21-24		4-6,9,14,36, 46,	

	25-35, 37-45, 47-62			63-67	
6. Naiste ja meeste palgasuhe	2-8, 10-13, 15-19, 25-35, 38-45, 47-62	21-24	1, 37	9,14,36, 46, 63-67	
7. Laste heaolu	2,3,5,6,7,8, 10-13, 15-19, 26-35, 37-45, 47-62	1, 21-24		4,9,14,25,36, 46, 63-67	Oluline
8. Elanikkonna toitumine	3-8, 10-13, 15-19, 25-35, 37-45, 47-62	1, 21-24	2	9, 63-67	Oluline
9. Surmajuhtumid	3,5,6,7,8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	25	2, 21-24, 37	1,4,9,36, 46, 63-67	Oluline
10. Imikusuremuskordaja	3,5,6,7,8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	1, 25	2	4,9,21-24,46, 63-67	
11. Oodatav eluiga	3,5,6,7,8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	25	2	1,5,9, 21-24, 46, 63-67	
12. Tervishoiukulutuste võrdlus SKP-ga	3-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	1, 21-24		2,9,25, 46, 63-67	Oluline
13. Vaktsineeritud laste osatähtsus	2-8, 10-13, 15-20	21-24	14, 25-62	1,9, 63-67	
14. Kõrgeim haridustase	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35-61	1, 21-24	38-61	9, 62-67	
15. Madala kvalifikatsiooniga elanikkonna osatähtsus	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35-67	1, 21-24		9	Oluline
16. Tubade arv elaniku kohta	3-8	1	2, 10-13, 15-19, 21-67	9	
17. Leibkondade koosseis	3-5, 7, 8		2, 10-13, 15-19, 21-67	1,6	
18. Registreeritud kuriteod	3-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35,47,48, 54-67	1, 21-24	36-45, 49-50	9	Oluline
19. Iibekordaja	1,7,8, 16-19, 25	2, 4-6, 21-24	37-67	3,9, 10-13, 15, 26-36	Oluline
20. Asustustihedus	7,8, 15-19, 25-34, 35-37, 47-62	21-24	2, 3-6, 10-13, 63-67	9, 38-46	

21. Rändeiibe kordaja	3-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35, 47-62	1,2, 21-24	36-46, 63-67	9	
<i>Keskkond</i>					
22. Kasvuhoonegaasid	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-45, 47-67	1, 23, 25		1,9,14,46	Oluline
23. Osoonikihti lagundavad ühendid	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-45, 47-67	23		1,9,14,46	Oluline
24. Õhu saastatus	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-45, 47-67	1, 23,25		9,14,25,46	Oluline
25. Mahepõllumajandus	2-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-44, 47-61	21,22	1, 25,45,46	9,14, 62-67	Oluline
26. Väetiste kasutamine	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-44, 47-61	23,25	37,45,46	1,9,14,62-67	
27. Taimekaitsevahendite kasutamine	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-44, 47-61	23,25	27, 45,46	1,9,14,62-67	
28. Metsamaa pindala	3-8, 10-13, 15-19, 21-24, 26,34, 35-44, 47-61	1, 25	62-67	2,9,14,37,45,46	Oluline
29. Raie võrdlus puidu juurdekasvuga	3-7, 10-13, 15-19, 21-24, 26-33, 35,36, 38-44, 47-61	25	2, 34, 62-67	1,8,9,14,37,45,46	Oluline
30. Maakasutuse muutused ja ehitustegevus	1, 4-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35,36, 38-44, 47-61	1, 25		2, 3,9,14,21-24, 37, 45,46, 62-67	
31. Heitvee kanaliseerimine	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-44, 47-61	1, 23,25	62-67	9,14,45,46	Oluline
32. Lämmastiku ja	2-8, 10-13, 15-19,	1, 23,25	62-67	9,14,45,46	Oluline

fosfori reostuskoormus	21,22,24, 26-34, 35-44, 47-61				
33. Kalapüük	3-8, 10-13, 15-19, 30, 35,54	1, 25	26-29, 31-34, 62-67	2,9,14,21-24, 33, 37-50, 54-61	Oluline
34. Veekasutuse intensiivsus	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-34, 35-61	1, 23,25	62,63	9,14,64-67	Oluline
35. Orgaaniliste reoainete reostuskoormus	2-8, 10-13, 15-19, 21,22,24,26, 28-33, 35,36, 38-45, 47-61	1, 23,25	62,63	9,14,27,34,37,46, 64-67	Oluline
36. Suplusvee kvaliteet	3-8, 10-13, 15-19, 21,22,24, 26-33, 35-45, 47-61	1, 23,25	2, 62,63	9,14,34,46, 64-67	Oluline
37. Maavarade kaevandamine	1-8, 10-13, 15-19, 21-24, 26-34, 35-45, 47-61	25	62,63	9,14,46, 64-67	Oluline
38. Energia kogutarbimine	2-8, 10-13, 15-19, 21-24, 26-34, 35-45, 47-61	1, 25		9,14,46, 62-67	Oluline
39. Taastuvad energiaallikad	2-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	21-25	63	1,9,14,46, 64-67	Oluline
40. Energiakasutuse intensiivsus	2-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-45, 47-62	21-25	63	1,9,14,46, 64-67	Oluline
41. Olmejäätmed	2-8, 10-13, 15-19, 26-30, 35-44, 47-62	1, 21-24, 34	25,31-33, 45,46,63	9,14,64-67	Oluline
42. Jäätmed ettevõtetes	2-8, 10-13, 15-19, 26-30, 35-45, 47-61	1, 25,34	31-33	9,14,21-24, 46, 62-67	Oluline
43. Ohtlikud jäätmed	2-8, 10-13, 15-19, 26-30, 35,36, 38-44, 54-61	25	31-34, 45-50, 63	1,9,14,21-24, 37, 64-67	Oluline
44. Radioaktiivsed jäätmed	2-8, 10-13, 15-19, 26-30, 36, 38-44, 54-61	25	31-33, 35,37, 45-50	1,9,14,21-24, 34, 63-67	Oluline
45. Paberi ja klaasi taaskasutamine	1-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-61	21-24	25	9,14,62-67	
46. Jäätmekäitluspaigad	2-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-44, 47-61	21-25	1, 45,46,62,63	9,14,64-67	Oluline

47. Kaitsealade pindala	2-8, 15-17, 21-24, 26-33, 36,45, 47-49, 54-61	25	1, 10-13, 18,19,35, 37-44, 62-67	14,46,50	Oluline
48. Ohustatud liigid	2-8, 15-17, 21-24, 26-33, 35-45, 47-49, 54-61	1, 25	10-13, 18,19	9,14,46,50, 62-67	Oluline
49. Keskkonnakaitse-investeeringute võrdlus SKP-ga	2-8, 10-13, 15-19, 26-34, 35-67			1,9,14,21-25	Oluline
<i>Majandus</i>					
50. Sisemajanduse koguprodukt (SKP) elaniku kohta	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35, 38-67	21-24,36	37	1,9,14	Oluline
51. Investeeringute osatähtsus SKP-s	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35-67	21-24		1,9,14	Oluline
52. Lisandväärtus peamistes majandussektorites	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35, 38-44, 47-67	21-24		1,9,14,36,37,45,46	
53. Tarbijahinnaindeks	1-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35	36		9,14,21-24, 37-67	Oluline
54. Jooksevkonto saldo	1-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35, 38-44, 47-67	21-24		9,14,36,37,44,46	Oluline
55. Välismaiste netootse-investeeringute positsioon	1-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35, 37-67	21-24		9,14,36	
56. Valitsemissektori võlg	2-8, 10-13, 15-19, 25-34, 35		36-51	1, 21-24, 52-67	
57. Ametliku arenguabi osatähtsus SKP-s	2-8, 19-13, 15-19, 25-34, 35-67	21-24		1,9,14	
58. Sõitjatevedu	3-8, 10-13, 15-19, 25-32, 35, 37-44, 51-54	1, 26,33,34	2, 45	9,14,21-24, 36, 47-50, 55-67	Oluline
59. Kaubavedu	3-8, 10-13, 15-19, 25-32, 35, 37-44, 51-54	26,33,34	1,2, 46	9,14,21-24, 36, 47-50, 55-67	Oluline

5 0-ALTERNATIIVI ESITUS

“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” strateegilise keskkonnamõju hindamise lähteülesande järgi jääb SE 21 põhialternatiiviks – kui SE 21 strateegia ei rakendu või seda ei rakendata. Antud võimalust SE 21 töös ei ole piisavalt käsitletud. Kaudselt on arendustöö töörühmad seda võimalust arenguvisionides ja eesmärkides arvestanud. Kuna baasstrateegias ei ole strateegia Säästev Eesti 21 mitterakendumist käsitletud, siis 0-alternatiivi oli võimalik anda SMH visioonidena..

5.1 EESTI KULTUURIRUUM

Strateegia Säästev Eesti 21 koostamise III etapi vahearuande punktis 1.2.3.b) on toodud praegune tendents kultuuriruumi suletusele ja fragmenteerumisele, samas globaliseerunud maailmakultuuriga kohanenute võõrdumine omakultuurist. Sellest tulenevalt laialtlevinud hirmud jätkumise ja püsimise teemadel. Sellele viitab: negatiivne iive, traditsioonilise rahvosluse väärtustamise langus, haridus suundumus mitmetes valdkondades ingliskeelseks ning sisu poolest Eestiga seostamatuks.

Kommentaar. EL-ga ühinedes võõrandumine omakultuurist suureneb ja antud tendents tervikuna suure tõenäosusega kasvab. Ohtu vähendaks EL rahvuskultuure kaitsva direktiivi olemasolu (järelalus 25).

III etapi vahearuande punktis 1.2.3.c) loodetakse saavutada selge nihe Eesti kultuuri avatuse ja kommunikatiivsuse suurenemise suunas. Selgitus: Eesti ja eestlus on EL kontekstis teadvustatud kui "teistsugune ja huvitav". Tuntus Euroopas on eestlust oluliselt väärtustanud ka Eesti siseselt - eriti noorte ja immigrantide hulgas. Eestlus on ise uuenenud - sellesse on integreeritud, selle kaudu on mõtestatud rida aastal 2010 maailmas keskseid teemasid - insenerigeneetikast kuni moslemimaailmaga uute suhtlusevormide leidmiseni. Uus tehnokultuur on saanud eesti kultuuriruumi osaks ja eesti identiteedi komponendiks.

Kommentaar. Küsimus on, kuidas saada punkti 1.2.3.b) selgelt negatiivsest tendentsist positiivne? Antud nihkeks puudub alus. Kultuuriruum EL-ga ühinemisel kindlasti avardub, kuid sellega kaasnevad veel suuremad mõjud, surved ja ohud Eesti kultuuriruumile. Rahvuskultuuride kaitse direktiivi hädavajalikkus on ilmne ja Eesti võiks seda algatada.

Visioon. Punktis 1.2.3.d) antud ideaalne areng 2030. aastaks on Eesti riigi kultuuriruumile võimalik. Selgusetu on ideaalarengu mehhanismide võimalikkus.

III etapi vahearuande punkti 1.2.3.g) baas-stsenaariumis ei käsitleta:

- Venemaa kiiret majanduslikku tõusu koos suurriiklike ambitsioonide süvenemisega.

Visioon. Baasstrateegiast väljajäetud arengud võivad aga kogu SE 21 strateegiasse tuua täieliku määramatuse. Olevikus on Venemaa lähenemas EL-le ja NATO-le. Eesti liitumine EL-ga peaks tähendama ka tihedamat koostööd Venemaaga.

5.2 INIMESE HEAOLU

III etapi vahearuande punktis 2.2.3.g on toodud asjaolud, mida baasstsenaariumis ei käsitleta:

- EL-iga liitumisprotsessi aeglustumine, pidurdumine. EL-i proteksionistlik hoiak uute tulijate suhtes annaks tagasilöögi Eesti majandusele (turud Eestile oleksid kinnisemad kui enne).
- "Riigistuva" EL-i suuna prevaleerivaks saamine. EL-i rangemad majandusnõuded (inflatsiooni piirmäärad) ja/või näiteks EL-i sotsiaalse mõõtmega tugevnemine oleksid piduriks Eesti majanduskasvule.

Visioon. Baas-stsenaariumis mittekäsitletud asjaolud on olulised Eestile olles Euroopa Liidus. Kui SE 21 strateegiat ei rakendata, siis ei ole antud strateegiad Eestile olulised.

5.3 ÜHISKONNA SOTSIAALNE SIDUSUS

III etapi vahearuande punktis 3.2.3.c) on toodud, et lähiaastail pole rahvaarvu stabiliseerumine võimalik, sest demograafiliste muutuste põhijooned on praeguseks kujunenud rahvastikustruktuuriga pikaajaliselt ette määratud. Olulisi muudatusi võib kaasa tuua vaid intensiivne sisse- või väljaränne Euroopa Liiduga ühinemisel. Sellest johtuvalt on välja töötatud selektiivne immigratsioonipoliitika, mis oma olemuselt soodustab Eestile vajaliku tööjõu sissetoomist

Visioon. SE 21 strateegia mitterakendamisel on kindlasti paremini võimalik tagada eestluse säilimine.

Punktis 3.2.3.g) on viidatud, et baasstsenaariumis ei käsitleta, kui Eesti liitumine Euroopa Liiduga osutub Eesti jaoks jätkusuutlikku arengut pärssivaks, sest Euroopa Liit ei tule laienemisjärgse liidusisese reformimise (innovatsiooniprotsessiga) toime.

Visioon. Euroopa Liiduga ühinemisel on üheks oluliseks riskiks eeltoodu baasstsenaariumis mittekäsitletu. SE 21 strateegia mitterakendamisel antud olulist riski ei ole.

5.4 EESTI ARENGU ÖKOLOOGILINE TASAKAALUSTATUS

III etapi vahearuande punkti 4.2.3.g) baasstsenaariumis ei käsitleta, et eraomandi puutumatus seab teatud tingimustes kaitsealastele tegevustele piirid. Haldussuutmatuse ja vähene loodusala haridus takistab poliitikutel vastu võtmast optimaalseid otsuseid ja ametnikel nende elluviimist. Keskkonnatasakaalulist olemit ja käitumist, kokkuvõtlikult öeldes, elulaadi, ei käsitleta tervikuna, vaid kitsalt looduskeskkonna probleemina.

Visioon. Baasstsenaariumis mittekäsitletud probleemid, näiteks eraomandi puutumatus, võib põhjustada olulisi vastulööke. Suhteliselt kiiresti võib see ilmneda Natura 2000

alade määramisel. Suurem osa Eesti rannajoonest on haaratud planeeritava Natura 2000 aladega, millest suur osa kuulub eraomanikele. Mida teha, kui eraomanik ei ole nõus kaitsealaga või vaidlustab selle kohtus? Eraomandus ja eraomanikud on osa Eesti riigist nii nüüd kui ka aastal 2030. Arenenud riikides on arusaadud, et eramaadele kaitsealade rajamine on väga raske – praktiliselt võimatu, kui eraomanik ei ole nõus. Eramaadel kaitsealade moodustamine on võimalik Eesti riigi või Euroopa Liidu poolt maa väljaostmisega eraomanikult.

5.5 SE 21 RAKENDAMISE JA MITTERAKENDAMISE VÕRDLU

SE 21 rakendamine selle sünteesstsenaariumi versioonis tähendaks keskkonnasäästlike sotsiaal-majanduslike mudelite loomist, mis võimaldab heaolu kasvu. Ühelt poolt tuuakse välja heaolu sisulised kriteeriumid ja inimtegevuse võimaluste teadaolevad piirid looduskeskkonna kapatsiteeti arvestades. Teisalt – avatakse senise looduskasutusideoloogia, tootmise ja tarbimise varjuküljed. See tähendab rakenduslike strateegiate ja tegevuskavade väljatöötamist ja täiendamist iga majandus- ja sotsiaalharu tarvis ning iga loodusressursi (maa, maavarad, taimestik, loomastik jm.) jaoks. Säästva riigi loomine eeldab sidusa ühiskonna avatust, elukestvat õpet ja vaimsete väärtuste prioriteetsust. See tähendab väärtushinnangute sihikindlat kujundamist, sealhulgas adekvaatset haridus-, sotsiaal- ja maksupoliitikat.

SE 21 strateegias toodud eesmärkide saavutamiseks on strateegia rakendamine valdavalt positiivse mõjuga (tabel 5).

Tabel 5

**SE 21 strateegia nelja eesmärgi rakendamise ja mitterakendamise võrdlus
(visioonide alusel)**

Jrk. nr.	Eesmärk	Rakendatakse	Ei rakendata
1.	Eesti kultuuriruumi elujõulisus	+ -	+
2.	Inimese heaolu	+	-
3.	Ühiskonna sotsiaalne sidusus	0	0
4.	Eesti arengu ökoloogiline tasakaalustatus	+	-

- + positiivne mõju
- negatiivne mõju
- 0 mõju ei sedastata
- + - mõju on kahesugune

6 SE 21 EESMÄRKIDE, MEHCHANISMIDE, KRITEERIUMIDE JA STSENAARIUMIDE KOONDANALÜÜS

SE 21 peatükis “Eesmärgid” on esitatud eesmärgid ja nende saavutamiseks käivitada kavandatud põhimehhanismid, eesmärgile liikumist mõjutavad ohud ning oodatavad lõppseisundi näitajad. Kuna strateegia tekstis ei ole otseselt välja toodud kavandatavaid mõjusid ja nende tulemuste hindamise kriteeriume, on hindamisel põhimehhanismidest tuletatud keskkonna komponentidele avaldatavad mõjud, ning oodatavate lõppseisundite sõnastustest on hindamisel välja loetud eesmärkide saavutamise kriteeriumid.

Kokkuvõtvalt on ülalloetletu esitatud **tabelis 6**.

Kasutatud lühendid

Eesmärk 1...4 = E1...E4

Eesmärgi 1 - komponendid 1, 2 ja 3 = $K_{o1}^1, K_{o1}^2, K_{o1}^3$
- mehhanismid 1, 2, ... = $M_1^1, M_1^2, \dots$
- avalduvad ohud 1, 2, ... = $O_1^1, O_1^2, \dots$
- saavutamise indikaatorid 1, 2, ... = $I_1^1, I_1^2, \dots$

SE 21 vahearuanete I-III materjalide põhjal keskkonnamõju hindamise aruandes (p. 4.3) esitatud järeldused ja ettepanekud = J-1, J-2, ...

SE 21 lõpparuande II peatükis toodud arengustsenaariumid:

- jätkustsenaarium = A1
- konservatiivse tee stsenaarium = A2
- sotsiaalse partnerluse stsenaarium = A3
- sünteesstsenaarium = A4

Hindamiskaala

Mõjude esitamisel on kasutatud skaalat:

- ++ - tugev positiivne mõju
- + - positiivne mõju
- 0 või tühik - mõju ei sedastata
- - negatiivne mõju

- - tugev negatiivne mõju
- +/- - mõju võib olla mõlemasuunaline
- () - mõju on kaudne

Lisatud tegurid

Hindamise käigus on hindaja poolt strateegias esitatutele lisatud alljärgnevad mehhanismid, kriteeriumid ning ohud, milledega arvestamist peab hindaja vajalikuks strateegia eesmärkide saavutamisel ja mõjude hindamisel:

M₁^{5**} = Meetmed eesti kultuurikandjate arvukuse suurendamiseks organisatsiooniliselt: tööhõive, alkoholi-narkopoliitika, rahvastikupoliitika.

M₂^{8**} = heaolu sotsiaalset (enese ja teiste hinnang, suhtlemisvõimalused, soovitud gruppi kuulumine jms.) ja moraalselt (õiglus ühiskonnas, võrdsus, esteetilisus, armastus, täiuslikkus jms.) komponente tagavad meetmed.

M₂^{9**} = riigi majanduslikku turvalisust (riigi omand strateegilistele ressurssidele ja objektidele) tagavad meetmed.

O₁^{6**} = olukord, kui rakendatava õppe sisu ei vasta p. 4.3 järeldusele J-11 (elukestva õppe sisu ei suuna väärtushinnanguid tarbimise väärtustamiselt vaimse ja füüsilise pideva enesetäiendamise väärtustamisele, säästva arengu eetika omandamisele).

O₃^{8**} = oht majandusringkondade ülevõimust valitud rahvaesindajate kogude üle (otsused üksikute mõjukate, mitte kogu rahva huvides).

O₃^{9**} = oht ametnike politiseerumisest tulenevast ebastabiilsusest ühiskonna juhtimisel (protsesside katkemine poliitikute vahetumisel).

Kr₁^{1**} = eestilike ja Põhja-Euroopalike kultuurielementide rakendamine igapäevaelu “reguleerimisel”; inimtegevuse kooskõlastatus keskkonnaga.

Kr₁^{2**} = eestikeelse haritlaskonna osaluse aste rahvusvahelises ja kodumaises suhtlemises.

Kr₁^{3**} = eesti kultuuri kasutatavus rahvusvahelises suhtluses ja tõlgitavuses.

Kr₂^{4**} = turvalisuse moraalne komponent (vt. M₂^{8**}).

Kr₂^{5**} = turvalisuse “riigi majanduse” komponent (vt. M₂^{8**}).

Kr₃^{4**} = valitud rahvaesindajate kogude sõltumatuse aste majandusringkondadest.

Kr_3^{5**} = ühiskonna arengu ebastabiilsuse määr olenevalt ametkonna politiseerumise tasemest.

Seejuures tähistusega ** on märgitud need mehhanismid/mõjud (M), ohud (O) või kriteeriumid (K), mida hindajad on pidanud vajalikuks lisada aruandes esitatutele.

Näide: kriteeriumid Kr_1^{1**} - Kr_1^{3**} on tuletatud hindaja poolt strateegia tekstis toodud mehhanismide kirjeldusest, kuna hindaja pidas õigemaks esitada need kriteeriumidena.

Tähistus * tähendab, et hinnatud mõju avaldub tingimusel, et on täidetud p. 4.3 esitatud järeldus nr. 11 (tabelites tähistatud J-11) nõuded (rakendatakse meetmed kõigi elanike väärtushinnangute muutmiseks tarbimise väärtustamiselt vaimse ja füüsilise enesetäiustamise väärtustamisele, säästva arengu eetika evitamise).

Hindamisel on välja toodud strateegia eesmärkide komponentide seos/vastavus kavandatud mehhanismide (M) ja tekstist hindaja poolt leitud kriteeriumidega (Kr), mis on antud **tabelis 7**.

Hindamisel on **tabelis 8** välja toodud ka strateegia eesmärkide tekstis toodud indikaatorite vastavus tekstist hindaja poolt tuletatud eesmärkide saavutamise kriteeriumidega.

Tabel 6

STRATEEGIA RAKENDAMISE HINDAMISKRITEERIUMID

E 1			
Eesti kultuuriruumi elujõulisus			
Komponendid	Mehhanismid	Ohud	Kriteeriumid
<p>Ko¹ = Eesti kultuuriruumi ulatus</p> <p>Ko² = Eesti kultuuri funktsionaalsus</p> <p>Ko³ = Eesti kultuuri ajaline pidevus ja plastilisus.</p>	<p>M¹ = Haritus Hariduse kaudu väärtustatakse rahvusliku päritoluga eetilisi väärtusi, traditsioonilist loodussuhet, loomulikku elustiili – moodsa elulaadi ja sotsialiseerimisprotsessi osana.</p> <p>M² = Refleksiivsus Eesti kultuuri uuenumisvõime ja kriitilise refleksioonivõime suurendamine. Eestikeelse filosoofilise, teadusliku ja erialase keele arendamine ...</p> <p>M³ = Kommunikatiivsus. Eesti kultuuri oluliste arhivaalide ja kultuuritekstide kättesaadavus digitaalses vormis; eesti kultuuri tutvustamine ... põhilistes maailmakeeltes. Mitme võõrkeele oskus ja levik Eestis. Osalemine rahvusvahelistes teaduse-, tehnoloogia- ja kultuuriprojektides.</p> <p>M⁴ = Innovaatilisus. Uute ideede ja tähenduste genereerimisvõime suurendamine. Eesti kultuuri eripära säilimine muutumises ... võtmena Eesti ja eestlaste tuntusele.</p> <p>M^{5**} = Meetmed eesti kultuurikandjate arvukuse suurendamiseks (organisats-sed): tööhõive, alkohol/narkopoliit, rahvastikupoliitika.</p>	<p>O¹ = Eesti keelt kõnelevate inimeste arvukuse füüsiline vähenemine.</p> <p>O² = Eesti keele ja kultuuri välja tõrjumine teiste keelte ja kultuuride mõju kasvu tõttu kultuuriruumis.</p> <p>O³ = Eesti keele ja kultuuri kohanematus uue globaalse tsivilisatsiooni nõuetega, funktsionaalsuse vähenemine.</p> <p>O⁴ = Eesti keele ja kultuuri labastumise rahvusvahelise kultuuri mõjul.</p> <p>O⁵ = Ressursside puudumine eestikeelse kultuurivaramu kättesaadavuse tagamiseks digitaalkeskonnas, ... osa eesti kultuuri muutumine "muuseumikultuuriks".</p> <p>O^{6**} = Kui M¹_{E1} õppe sisu ei vasta J-11-le</p>	<p>Kr^{1**} = Eestilike (Põhja-Euroopalike) kultuurielementide olemine igapäevaelu regulaatoriteks, inimtegevuse keskkonnaga kooskõlastatus ja tasakaalustatus.</p> <p>Kr^{2**} = Eestikeelse haritlaskonna osaluse aste rahvusvahelises ja kodumaises erialases ja avalikus suhtlemises.</p> <p>Kr^{3**} = Eesti kultuuri kasutatavus rahvusvahelises suhtluses ja tõlgitavus.</p> <p>Kr⁴ = Eesti rahvastikuolukorra stabiliseerumine. Uustulnukate lõimumine eesti kultuuriruumiga. Eesti on nooremale põlvkonnale väärtustatud elu- ja tööpaik.</p> <p>Kr⁵ = Eesti ja Euroopa kaksik- identiteedi kujunemine.</p> <p>Kr⁶ = Hääbumishirm on kadunud. Kultuuri kohanemisvõime ja uuenumisvõime võimaldavad kultuurivaramu ülekannet uutele põlvkondadele.</p> <p>Kr⁷ = Panustatav globaliseerumine. Eesti kogemus rahvuskultuuri ja globaalkultuuri sünteesimisel... on kasutatav ka väljaspool Baltikumi.</p>

E 2			
Heaolu kasv			
Komponendid	Mehhanismid	Ohud	Kriteeriumid
<p>Ko¹₂ = Majanduslik jõukus.</p> <p>Ko²₂ = Turvalisuse tase.</p> <p>Ko³₂ = Võimaluste mitmekesisus.</p>	<p>M¹₂ = Orienteerumine väliskeskkonna trendidele vastavale ja samas Eestile sobivale majandus- ja tööhõivestruktuurile (ekspordiorientatsiooniga ja sektoriaalselt mitmekesine teenindusmajandus).</p> <p>M²₂ = Oma loodusvarade kasutamisel baseeruvad majandussektorid puhvrina.</p> <p>M³₂ = Võrgustumine. Eestis asuvad firmad ... lülituvad rahvusvahelistesse võrgustikesse.</p> <p>M⁴₂ = Tehnoloogiline areng. Siirdumine investeringukesksest majandusest innovatsioonikesksesse majandusse.</p> <p>M⁵₂ = Haridussüsteem ja väljaõpe majanduse arengu alusena.</p> <p>M⁶₂ = Institutsionaalne areng ja riigi ning erasektori koostöö.</p> <p>M⁷₂ = Materiaalse tarbimise liigset domineerimist tasakaalustavad mehhanismid.</p> <p>M^{8**}₂ = Heaolu sotsiaalset ja moraalset komponenti tagavad meetmed.</p> <p>M^{9**}₂ = Riigi majanduslikku turvalisust suurendavad meetmed.</p>	<p>O¹₂ = Noorte massiline lahkumine riigist.</p> <p>O²₂ = Materiaalse heaolu tagamine ei pidurdu (kaasates tervise halvenemise, suureneva keskkonnasurve, kultuurikeskkonna lagunemise).</p> <p>O³₂ = Ei muudeta uusima innovatsioonipõhisele majandusarengu etapile (toob kaasa raskeid ratsionaalsed kaasnähud).</p> <p>O⁴₂ = Infrastruktuuride kallinemine vähendab majanduse konkurentsivõimet.</p> <p>O⁵₂ = Tõrked turulejõudmisel olulistes sihtmaades.</p> <p>O⁶₂ = Väliskeskkonna šokkide tagasilöögid Eesti avatud majandusele.</p> <p>O⁷₂ = Tekivad pikad tööhõive kasvuta majanduskasvu periood.</p> <p>O⁸₂ = Teenindusmajanduslik areng on "raskesti seeditav" traditsioonilistele põllumajandus- ja tööstusregioonidele.</p>	<p>Kr¹₂ = Elatustase on vähemalt 80 % praeguste EL-liikmesriikide keskmisest.</p> <p>Kr²₂ = Turvalisuse olukord ei erine oluliselt Lääne- ja Põhja-Euroopa maade olukorrast.</p> <p>Kr³₂ = Eesti on kujunenud "Põhjamaade Dubliniks", kus on võimalik ühendada mitmekesine ja mõnus elu ning vaba aja veetmine-kaasaegse rahvusvahelise tootmise ja äriaga.</p> <p>Kr²₂^{4**} = Turvalisuse moraalne komponent.</p> <p>Kr²₂^{5**} = Turvalisuse "riigi majanduse" komponent.</p>

E 3

Sidus ühiskond

Komponendid	Mehhanismid	Ohud	Kriteeriumid
<p>Ko¹₃ = Sotsiaalne kaasatus.</p> <p>Ko²₃ = Regionaalne tasakaal.</p> <p>Ko³₃ = Tugev kodanikuühiskond.</p>	<p>M¹₃ = Sihipärane eelarvepoliitika ja välisrahade kasutamine. Arendatakse regioonides välja sobiv majandustegevus ja tugev infrastruktuur, vähendatakse majanduslikku ebavõrdsust ja sotsiaalset tõrjutust.</p> <p>M²₃ = Tööturupoliitika. Põhirõhk passiivsetelt meetmetelt aktiivsetele ... Eelarvest suunatakse vahendeid EL keskmisel tasemel. Haridussüsteemis... lähtutakse tööturunõudluse ja haridussüsteemi vastavuse põhimõttest...</p> <p>M³₃ = Sotsiaalpoliitika. Halvemini toimetulevatele sotsiaalsetele rühmadele loodud tugisüsteemid, mis võimaldavad nende osalemist tööturul... Tõkestatakse vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse põlvest-põlve edasikandumine.</p> <p>M⁴₃ = Haldusreform ja partnerluspõhine otsustamine. Senisest suurem riigi toetus... kolmandale sektorile... Kodanikuühenduste kaudu on poliitika kujundamisse kaasatud... lai avalikkus.</p>	<p>O¹₃ = Majandusliku ebavõrdsuse kõrge tase.</p> <p>O²₃ = Trend Eesti regionaalse tasakaalustamatuse suurenemisele.</p> <p>O³₃ = Marginaliseerunud elanikkonnarühmade jõudmine olukorda, millest "tagasitulek" aktiivsesse ellu pole enam teostatav.</p> <p>O⁴₃ = Trend "ajude äravooluks", mis pärsib avalikke hüvesid pakkuvate valdkondade--- arengut.</p> <p>O⁵₃ = Tööturu raskused kohaneda EL tööjaotusest ja infotehnoloogia arengust tuleneva uue keskkonnaga.</p> <p>O⁶₃ = Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste vähene haldussuutlikkus.</p> <p>O⁷₃ = Kolmanda sektori vähene suutlikkus ühiskonnahuvide esindamisel.</p> <p>O^{8**}₃ = Majandusringkondade ülevõim rahvaesindajate kogude otsuste üle.</p> <p>O^{9**}₃ = Ametnike politiseerumisest tulenev ebastabiilsus ühiskonna arengu juhtimisel.</p>	<p>Kr¹₃ = Sotsiaalne kaasatus. Gini indeks ei ületa EL riikide keskmist taset... Ühegi olulise elanikkonnarühma sissetulekud ei jää alla EL-s kehtestatud toimetulekumiinimumi... Kahe Eesti metafoor on unustatud...</p> <p>Kr²₃ = Regionaalne tasakaalustatus. Tallinna ja ülejäänud Eestit iseloomustavad olulisemad sotsiaal-majanduslikud näitajad on lähedased...</p> <p>Kr³₃ = Tugev kodanikuühiskond. Kujunenud on mõjus sektor, mis pakub avalikke teenuseid ning osaleb poliitiliste otsuste kujunemisel...</p> <p>Kr^{4**}₃ = Valitud rahvaesindajate kogude sõltumatuse aste kodu- ja välismaistest majandusringkondadest.</p> <p>Kr^{5**}₃ = Ühiskonna arengu ebastabiilsuse määr olenevalt ametnikkonna politiseerumise tasemest.</p>

E 4
Ökoloogiline tasakaal

Komponendid	Mehhanismid	Ohud	Kriteeriumid
<p>Ko¹₄ = Loodusvarade kasutamine viisil ja mahus, mis kindlustab ökoloogilise tasakaalu.</p> <p>Ko²₄ = Saastumise vähendamine.</p> <p>Ko³₄ = Loodusliku mitmekesisuse ja looduslike alade säilitamine.</p>	<p>M¹₄ = Haridus. Ühiskond võtab vastutuse ökosüsteemide harmoonilise arendamise eest. Teadus- ja loodushariduse kompleksse arendamise jaoks... peab loodusharidus kõigil õppetasanditel moodustama hariduse orgaanilise osa. Arengu eelduseks on poliitiliste otsustajate ja ametnike loodusteadusliku mõtteviisi süvendamine.</p> <p>M²₄ = Tehnoloogiline innovatsioon. Investeerimine uutesse tehnoloogiatesse, mis ... arvestavad maksimaalselt looduslike aineriinge printsiipidega.</p> <p>M^{3**}₄ = Looduskasutuses (maastikukasutus, maavarade kaevandamine, metsandus, põllundus, kalandus, jahindus, rekreatsioon jm.) lähtutakse Eesti kultuuri ja maaelu säilitamise vajadusest...</p> <p>M⁴₄ = Ökopoliitika. Töötatakse välja majanduslikult ja ökoloogiliselt optimaalsed loodusressursside kasutusskeemid. Luuakse riiklik jätkusuutliku arengu monitooringusüsteem. Rakendatakse mehhanismid materjalide korduvkasutuse soodustamiseks. Toetatakse energiasäästlikku tegevust. Eelistatakse keskkonnasõbralikke transpordiliike.</p>	<p>O¹₄ = Võõrandumise traditsioonilisest looduskeskkonnast, ... imporditud tarbimiskultuur...</p> <p>O²₄ = Tendents linnastumisele ... uuendab maastiku kitsa huvigrupi "iluasjaks" vaid.</p> <p>O³₄ = Tendents taastuvatel ressurssidel põhinevale energiatootmisele suurendab survet looduskeskkonnale.</p> <p>O⁴₄ = Kõrge väärtusega rekreatiivsete alade sulgemine ja "igapäheõiguse" ignoreerimine.</p>	<p>Kr¹₄ = Eesti keskkonna stabiilne ja teadustepõhine haldamine. Loodud loodusvarade riiklikud riskasutusega registrid. Planeerimise aluseks on keskkonnatasakaalude arvestamine igas eluvaldkonnas. On tõusnud keskkonnasõbralikumate transpordiliikide osakaal. Riigihangete ja arengukavade kriteeriumidesse on sisse viidud säästva tarbimise mehhanismid.</p> <p>Kr²₄ = Keskkonnakasutuse väärtushinnangud lähtuvad eelkõige ökoloogiliselt tasakaalustatud elukeskkonna säilitamise vajadusest. Riik soosib traditsiooniliste maakasutusviiside arengut... regionaalpoliitika kaudu.</p> <p>Kr³₄ = Eesti on vääriline osaleja globaalsetes ökoloogilistes arengutes. On loodud Eestist pärit ja piiriülese saaste bilanss-andmebaas.</p>

Tabel 7

STRATEEGIA EESMÄRKIDE, MEHCHANISMIDE JA KRITEERIUMIDE VASTAVUS

Komponent	Vastab kriteerium	Posit. mõju seondub M_x^y -ga
	Eesmärk 1	
Ko₁¹	Kr₁¹ Kr₁² Kr₁³ Kr₁⁴	<u>M₁¹</u> M₁² , M₁³ , M₁⁵ M₁² , <u>M₁³</u> , M₁⁴ M₁¹ , M₁³ , M₁⁵
Ko₁²	Kr₁¹ Kr₁⁶	<u>M₁¹</u> M₁² , M₁⁴ , M₁⁵
Ko₁³	Kr₁¹ Kr₁² Kr₁⁵ Kr₁⁷	<u>M₁¹</u> M₁² , M₁³ , M₁⁵ M₁² , M₁³ <u>M₁³</u>
	Eesmärk 2	
Ko₂¹	Kr₂¹ Kr₂²	M₂¹ , M₂⁴ , (M₂³) M₂¹ , M₂³ , <u>M₂⁴</u>
Ko₂²	Kr₂³ Kr₂⁵ Kr₂⁶	M₂⁵ , M₂⁷ M₂⁵ , M₂⁶ , M₂⁷ , <u>M₂⁸</u> <u>M₂²</u> , M₂³ , M₂⁴ , <u>M₂⁹</u>
Ko₂³	Kr₂⁴	M₂¹ , M₂³ , <u>M₂⁵</u>
	Eesmärk 3	
Ko₃¹	Kr₃¹	M₃¹ , M₃² , <u>M₃³</u> , (M₃⁴)
Ko₃²	Kr₃²	<u>M₃¹</u> , <u>M₃²</u> , M₃³ , M₃⁴
Ko₃²	Kr₃³ Kr₃⁴ Kr₃⁵	M₃¹ , M₃² , M₃³ , <u>M₃⁴</u> M₃¹ , M₃² , M₃³ , M₃⁴ M₃¹ , M₃² , M₃³ , M₃⁴
	Eesmärk 4	
Ko₄¹	Kr₄¹ Kr₄²	<u>M₄¹</u> , M₄² , M₄³ , <u>M₄⁴</u> <u>M₄¹</u> , M₄² , M₄³ , <u>M₄⁴</u>
Ko₄²	Kr₄³	<u>M₄¹</u> , M₄² , M₄³ , <u>M₄⁴</u>
Ko₄³	Kr₄²	<u>M₄¹</u> , M₄² , M₄³ , <u>M₄⁴</u>

M - tugev mõju

(M) - kaudne mõju

Tabel 8

HINDAMISKRITEERIUMIDE VASTAVUS MÕJUINDIKAATORITELE

E 1		Ko₁¹
I ₁ ¹ = Eesti kultuurikandjate arvukus		Kr ₁ ⁴
I ₁ ² = Eesti kultuurikandjate paiknevus		
I ₁ ³ = kultuuri materialiseerumise määr		Kr ₁ ¹
I ₁ ⁴ = kultuuri tunnus, tõlgitavus, levik väljapoole		Kr ₁ ² , Kr ₁ ³
		Ko₁²
I ₁ ⁵ = Eesti kultuurielementide kasutusintensiivsus eri. eluvaldkondades, st. kuivõrd ... on juurdunud ja vajalikud igapäevaelus		Kr ₁ ² , Kr ₁ ⁶
		Ko₁³
I ₁ ⁶ = Kultuurimälu võime toimida kogemuse sidujana		Kr ₁ ¹
I ₁ ⁷ = Rahvuskultuuri avatus uuele, rikkastusvõime maailma kultuuris		Kr ₁ ⁵ , Kr ₁ ²
I ₁ ⁸ = Kultuurimälu kestus seotuna uute avastustega ...		Kr ₁ ¹
I ₁ ⁹ = Kultuuri tõlkimisvõimelisus ja tõlgitavus globaliseerivas keskkonnas		Kr ₁ ⁸
E 2		Ko₂¹
I ₂ ¹ = Rahaliste sissetulekute suurus pereliikme kohta		Kr ₂ ¹
I ₂ ² = Tarbimiskulude suurus pereliikme kohta		
		Ko₂²
I ₂ ³ = Tervislik seisund, haigestumise risk;		Kr ₂ ³
I ₂ ⁴ = Kuritegevuse määr;		Kr ₂ ⁵
I ₂ ⁵ = Töö kaotamise oht;		Kr ₂ ⁶
I ₂ ⁶ = Stressi leviku määr		
		Ko₂³
Reaalse töönädala pikkus; tööga rahulolu; seotud (tööga) aja osatähtsus; võimalused arendavaks ajakasutuseks		Kr ₂ ⁴
E 3		Ko₃¹
Gini indeks; tööhõive määr; töötava ja kogurahvastiku suhtarv; allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal, tervisekindlustusega haaratud elanikkonna osatähtsus		Kr ₃ ¹
		Ko₃²
Sissetulekute jaotus ja vaesusriski määr regiooni; koolikatekestajad ja ülikoolidesse sissesajad regiooni; regionaalsed eelistused elu-, tööpaiga valikul		Kr ₃ ²
		Ko₃³
I ₃ ¹ = Kodanikeühenduste arv ja liikmelisus;		Kr ₃ ³
I ₃ ² = 3. sektori algatatud seaduseelnõud;		Kr ₃ ³ , Kr ₃ ⁴
I ₃ ³ = 3. sektori rahastamise dünaamika		Kr ₃ ⁵
E 4		Ko₄¹
Loodusressursside kasutuse regulatsioonide olemasolu ja täitmine; taastuvate loodusressursside tarbimise osa loodusvarade kogukasutusest; pärandmaastike osakaal		Kr ₄ ¹ , Kr ₄ ²
Seire valdkondades: veekasutus, produktiivse metsa ja maa osakaal, taastuvate varude kasutamise osakaal jne.		Kr ₂ ⁴
		Ko₄²
Saastetasude mõju tootmise korraldusele; õhu kvaliteet; vee kvaliteet; jäätmemajanduse tase; pakendimaksu osakaal toodangus; toote elutsükli keskkonnamõju aste; transpordi struktuur		Kr ₄ ³ , Kr ₄ ²
		Ko₄³
Traditsiooniliste maakasutusviiside osakaal; liigiliste mitmekesisuse indeks; kaitsealade osakaal territooriumist; pärandmaastike osakaal; investeeringud keskkonnakaitseks		Kr ₄ ²

Tabel 9

STRATEEGIA MEHHAANISMIDE MÕJU HINDAMINE

E 1									
Mehh., mõju (M)	Ohud (O)	Järeld. (J)	Kr ₁ ^{1**}	Kr ₁ ^{2**}	Kr ₁ ^{3**}	Kr ₁ ⁴	Kr ₁ ⁵	Kr ₁ ⁶	Kr ₁ ⁷
M ₁ ^{1*}	O ₁ ¹ ; O ₁ ² ; O ₁ ⁴ ; O ₁ ⁶ O ₂ ¹ ; O ₂ ² O ₃ ⁹	J-11	++			+			
M ₁ ²	O ₁ ³ ; O ₁ ⁴ O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁹			++	+		+	+	
M ₁ ³	O ₁ ³ ; O ₁ ⁵ O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁹			+	++	+	+		+
M ₁ ⁴	O ₁ ³ ; O ₁ ⁴ O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁹				+			+	+
M ₁ ^{5**}	O ₂ ³ ; O ₂ ⁷ O ₃ ¹ ; O ₃ ³ ; O ₃ ⁹	J-12; J-16; J-17		+		+		+	

E 2							
Mehh., mõju (M)	Ohud (O)	Järeld. (J)	Kr ₂ ¹	Kr ₂ ²	Kr ₂ ³	Kr ₂ ^{4**}	Kr ₂ ^{5**}
M ₂ ¹	O ₂ ⁵ ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-3; J-19	+		+		
M ₂ ²	O ₂ ⁶ ; O ₃ ⁸	J-4; J-19					++
M ₂ ³	O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵	J-14	+/-		+		+/-
M ₂ ⁴	O ₂ ³ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-19	+				+
M ₂ ^{5*}	O ₂ ¹ ; O ₃ ¹ ; O ₃ ⁹	J-19		+	++	+	
M ₂ ⁶	O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁷ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-19				+	
M ₂ ⁷	O ₂ ² ; O ₃ ¹ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-11; J-19		+		+	
M ₂ ^{8**}	O ₂ ² ; O ₂ ³ ; O ₂ ⁷ ; O ₂ ⁸ O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-16; J-19				++	
M ₂ ^{9**}	O ₂ ⁵ ; O ₂ ⁶ ; O ₂ ⁸ O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-19					++
M ₃ ^{1**}			+	+			
M ₃ ^{2**}				+			
M ₃ ^{3**}			+	+		+	
M ₃ ^{4**}						+	

E 3							
Mehh., mõju (M)	Ohud (O)	Järeld. (J)	Kr ₃ ¹	Kr ₃ ²	Kr ₃ ³	Kr ₃ ⁴	Kr ₃ ⁵
M ₃ ¹	O ₂ ³ ; O ₂ ⁴ ; O ₂ ⁶ ; O ₂ ⁷ ; O ₂ ⁸ O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-1	+	++	+	+	+
M ₃ ²	O ₂ ² ; O ₂ ⁶ ; O ₂ ⁷ ; O ₂ ⁸ ; M ₂ ⁷ O ₃ ³ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁷ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-14; J-16	+	++	+	+	+
M ₃ ³	O ₂ ⁶ ; O ₂ ⁷ ; O ₂ ⁸ ; O ₃ ³ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁷ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-14; J-16	++	+	+	+	+
M ₃ ⁴	O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁶ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹	J-14; J-16	(+)	+	++	+	+
M ₂ ^{6**}					(+)		
M ₂ ^{8**}			+		+		
M ₂ ^{9**}							+

E 4					
Mehh., mõju (M)	Ohud (O)	Järeld. (J)	Kr ₄ ¹	Kr ₄ ²	Kr ₄ ³
M ₄ ¹	O ₁ ² ; O ₁ ⁴ ; O ₁ ⁶ ; O ₂ ² ; O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹ ; O ₄ ² ; O ₄ ⁴	J-11; J-16; J-12	++	++	++
M ₄ ²	O ₂ ³ ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵	J-2	+	+	+
M ₄ ^{3**}	O ₁ ⁴ ; O ₁ ⁶ O ₂ ¹ ; O ₂ ² ; O ₂ ⁸ O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ³ ; O ₃ ⁷ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹ O ₄ ¹ ; O ₄ ²	J-2; J-12; J-8; J-14; J-11; J-16	+	+	+
M ₄ ⁴	O ₁ ³ ; O ₁ ⁴ ; O ₁ ⁶ O ₂ ² ; O ₂ ³ ; O ₂ ⁸ O ₃ ¹ ; O ₃ ² ; O ₃ ⁴ ; O ₃ ⁵ ; O ₃ ⁸ ; O ₃ ⁹ O ₄ ¹ ; O ₄ ² ; O ₄ ⁴	J-18; J-16; J-14; J-11; J-4	++	++	++
M ₃ ^{1**}			+	+	
M ₁ ^{1**}			(+)	+	
M ₂ ^{7**}				+	
M ₃ ^{4**}			(+)	(+)	

Stsenaarium A1 – mõjud ja leevendused

1.1. Kriteeriumi Kr_1^{1**} komponentide (põhjamaise päritoluga eetilised väärtused, traditsiooniline loodussuhe, loomulik elustiil e. põhjamaised kultuurielemendid) muutumine igapäevaelu regulaatoriteks ja selle kaudu inimtegevuse keskkonnaga kooskõlastatuse suurenemine saab mõjutatud M_{A1}^1 (turukeskne ühiskonnakäsitlus, kus kasumlikkus on keskne mõõdupuu) poolt tugevasti negatiivselt, kuna loetletud eetilised väärtused ei ole aktsepteeritud ja on raskesti järgitavad turukeskses ühiskonnas.

Mõju suurendab oht sellest, et kultuuriruumi püsimine ei ole esmatähtis, varandusliku kihistumise suurenemisest turukeskses ühiskonnas, võõrtõõjõu sissetoomisel lisanduvast tõenäoliselt vastupidiste kultuuriväärtustega kontingendist.

Negatiivse mõju vähendamiseks tuleks ühiskond orienteerida turukesksuse asemel rahvuse, kodu ja looduskesksuse väärtushinnagutele.

1.2. $Kr_1^{1**} - M_{A1}^2$: negatiivne mõju inimtegevuse kooskõlastatusele keskkonnaga tuleneb erakapitali eelkõige kasumlikkusele orienteeritusest tema rakendamisel avaliku sektori vallas, mille tõttu ei soodustata kiiret kasumit mittetagavaid tegevusi.

Mõju vähendaks avaliku sektori teenuste osutamine valdavalt riikliku sektori poolt.

1.3. $Kr_2^3 - M_{A1}^1$: Kui lugeda "mitmekesise ja mõnusa elu ning vaba aja veetmise" komponentideks need, mis on loetletud K_1^{1**} all, mõjub kasumlikkuse keskseks mõõdupuuks olemine negatiivselt, kuna ühiskonnas kestab oluline varanduslik kihistumine ja domineerib konkurentsiohkkond.

Mõju vähendamine vt. p. 1.1.

1.4. $Kr_2^{5**} - M_{A1}^1$: Kasumlikkuse olemine keskseks mõõdupuuks tingib riigi majandusliku turvalisuse aluseks olevate riigiosalusega ressursside ja varade erastamise.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.5. $Kr_2^{5**} - M_{A1}^2$: Erakapitali eelistatud rakendamise mõtteviis tingib ka riigi majanduslikuks turvalisuseks vajalike riigiressursside ja varade erastamise tendentsi.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.6. $Kr_3^1 - M_{A1}^1$: Kõrgetasemeline sotsiaalne kaasatus, madal Gini indeks, head sotsiaalsed tugisüsteemid jne. ei ole saavutatavad turukeskses ühiskonnas kasumlikkuse prevaleerides, mis mõjub sotsiaalset sidusust vähendavalt, inimkapitali defitsiiti suurendavalt, kihistumist suurendavalt.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.7. $Kr_3^1 - M_{A1}^2$: Erakapitali rakendamine avaliku sektori valdkondades mõjub analoogiliselt p.1.6. - kuna kasumlikkus on keskne mõõdupuu.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.8. $Kr_3^1 - M_{A1}^3$: Riigi funktsioonide üle andmine Euroopa Liidu institutsioonidele mõjub negatiivselt ühiskonna sidususele.

Mõju vähendamiseks - anda üle niipalju kui vajalik ja nii vähe kui võimalik, lähtudes subsidiaarsuse printsiibist.

1.9. $Kr_3^2 - M_{A1}^1$: Kasumlikkuse olemine keskseks mõõdupuuks ja individualistlik eluorientatsioon kaasab regioonide jäämise omaenese hooleks, valitsusepoolse majandusliku toetuse vähesuse ja regionaalse tasakaalustamatuse jätkumise.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.10. $Kr_3^2 - M_{A1}^2$: Negatiivne mõju analoogiliselt p.1.6.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.11. $Kr_3^3 - M_{A1}^1$: Turukeskne kasumile orienteeritud ühiskond ei võimalda tekkida tugeval kodanikuühiskonnal, mis eeldab ühiskonna sidusust, madalat Gini koefitsienti.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.12. $Kr_3^3 - M_{A1}^2$: Negatiivne mõju analoogiliselt p.1.6.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.13. $Kr_3^{4**} - M_{A1}^1$: Valitud rahvaesindajate tugev mõjutamine turukeskses ühiskonnas majandusringkondade poolt erakondade rahastamise kaudu vähendab oluliselt ühiskonna sidusust ja demokraatlikku ühiskonnakorraldust.

Mõju vähendamiseks - lõpetada erakondade rahastamine majandusringkondade poolt, piirata valimiskampaaniate kulutused, muuta erakondade rahaoperatsioonid läbipaistvaks.

1.14. $Kr_3^4 - M_{A1}^2$: Erakondade poolt majandusringkondade huvides tehtava poliitikaga kaasneb avalike teenuste minek kasumit taotleva erakapitali valdusse ja elukalliduse tõus.

Mõju vähendamine vt. p.1.13.

1.15. $Kr_3^{5**} - M_{A1}^1$: Negatiivne mõju seisneb ühiskondlike kokkulepetega kinnitatud arengute evitamise võimalikus pidurdumises (riskis) poliitikute vahetumise korral valitavates kogudes.

Mõju vähendamiseks - vältida ametnikkonna politiseerumist.

1.16. $Kr_3^{5**} - M_{A1}^2$: Mõju ja selle vähendamine analoogiliselt p.1.15.

1.17. $Kr_4^1 - M_{A1}^1$: Mõju ja selle vähendamine analoogiliselt p.1.1.

1.18. $Kr_4^1 - M_{A1}^2$: Mõju ja selle vähendamine analoogiliselt p.1.2.

1.19. $Kr_4^2 - M_{AI}^1$: Kasumlikkuse olemine keskseks mõõdupuuks töötab vastu eelkõige ökoloogiliselt tasakaalustatud elukeskkonnale orienteeritud väärtushinnangutele, mis ei tähtsusta looduskasutuse kasumlikkust peamisena.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

1.20. $Kr_4^3 - M_{AI}^2$: Eesti aktiivne osalemine globaalsetes ökoloogilistes arengutes ei ole kasumlik tegevus, mis rahuldaks erakapitali selle rakendamise korral avalike teenuste pakkumises.

Mõju vähendamine vt. p.1.1.

Tabel 10

STSENAARIUMI A1 (0-ALTERNATIIVI) MÕJUDE HINNANG

Mõju	Ohud	E1							E2					E3					E4		
		Kr ₁ ^{1**}	Kr ₁ ^{2**}	Kr ₁ ^{3**}	Kr ₁ ⁴	Kr ₁ ⁵	Kr ₁ ⁶	Kr ₁ ⁷	Kr ₂ ¹	Kr ₂ ²	Kr ₂ ³	Kr ₂ ^{4**}	Kr ₂ ^{5**}	Kr ₃ ¹	Kr ₃ ²	Kr ₃ ³	Kr ₃ ^{4**}	Kr ₃ ^{5**}	Kr ₄ ¹	Kr ₄ ²	Kr ₄ ³
M _{A1} ¹	O _{A1} ¹ , O _{A1} ² , O _{A1} ³	--							+		-		-	-	-	--	-	--	--		
M _{A1} ²	O _{A1} ¹	-											-	-	-	--	-	-	-		-
M _{A1} ³	O _{A1} ³					+		+			+			-	+	+	+	+	+	+	+

A1 = AO rakendatavad mehhanismid/tegevused (M) ning ohud (O)

M_{A1}¹ - turukeskne ühiskonnakäsitus, efektiivsus ja kasumlikkus on kesksed mõõdupuud kõigis eluvaldkondades.

M_{A1}² - avalike kulutuste vähendamine, erakapitali rakendamine ka avaliku sektori valdkondades (haridus, teadus, tervishoid).

M_{A1}³ - riigi ja ühiskonna toimimise funktsioonide jagamine EL institutsioonide ja kohaliku omavalitsuse vahel.

O_{A1}¹ - eesti kultuuriruumi püsimine ei ole esmatähtis, individualistlik elukäsitus ei soosi rahvuskesksust.

O_{A1}² - sotsiaalne sidusus ei suurene, rühmadevahelised lõhed suurenevad.

O_{A1}³ - ühiskonnagruppide vaesus ja paikkondade mahajäävus võimendab negatiivset demograafilist trendi; suureneb surve tööjõu sissetoomiseks.

Stsenaarium A2 – mõjud ja leevendused

2.1. Kr_1^{2**} - M_{A2}^1 : Enesekaitseline hoiak väliskultuuride suhtes takistab (ei soodusta) samaaegselt eestikeelse haritlaskonna aktiivsust osalemaks rahvusvahelises erialases suhtluses.

Mõju vähendamiseks - loobuda vastuolekust avatud ühiskonna põhimõttele.

2.2. Kr_1^{2**} - M_{A2}^2 : Loodavad tõkked välismõjude vastu, piirangud ja normid ning järelevalvesüsteem ei soodusta haritlaskonna osalemist rahvusvahelises erialases suhtlemises.

Mõjude vähendamine vt. p.2.1.

2.3. Kr_1^{2**} - M_{A2}^3 : Põhimõtteliselt tsentraliseeritud riigivõimu olukord kui mitte eriti avatud ühiskond ei soodusta rahvusvahelist vaba suhtlemist.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.4. Kr_1^{2**} - M_{A2}^4 : Välismõjude tõkestamise, muudatuste suhtes suure ettevaatlikkuse suundumus ei soodusta osalust rahvusvahelises koostöös ja suhtlemises.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.5. Kr_1^{3**} - M_{A2}^4 : Analoogiliselt p.2.3.

2.6. Kr_1^{3**} - M_{A2}^4 : Analoogiliselt p.2.4.

2.7. Kr_1^4 - M_{A2}^4 : Uustulnukate lõimumine Eesti kultuuriruumiga ei ole soodustatud valitsevast mõtteviisist sulgeda end välismõjude eest, kaitsta olemasolevat, olla mitte avatud ühiskond.

Mõju vähendamine vt.p.2.1.

2.8. Kr_1^5 - M_{A2}^1 : Enesekaitseline hoiak väliskultuuride suhtes takistab kaksik-identiteedi kujunemist.

Mõju vähendamine vt.p.2.1.

2.9. Kr_1^5 - M_{A2}^2 : Analoogiline p.2.7.

2.10. Kr_1^5 - M_{A2}^3 : Tsentraliseeritud riigivõimu olukord s.t. vähem avatud ühiskond ei soodusta kaksikidentiteedi kujunemist.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.11. Kr_1^5 - M_{A2}^4 : Analoogiline p.2.4.

2.12. Kr_1^7 - M_{A2}^1 : Enesekaitseline hoiak väliskultuuride suhtes takistab ka Eesti kultuuri panustavat globaliseerumist.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.13. $Kr_1^7 - M_{A_2}^2$: Analoogiline p.2.11.

2.14. $Kr_1^7 - M_{A_2}^3$: Analoogiline p.2.9.

2.15. $Kr_1^7 - M_{A_2}^4$: Analoogiline p.2.4.

2.16. $Kr_2^2 - M_{A_2}^4$: Suletus maailmakogemuse sobivalt kohandatult ülevõtmise ees ei soodusta koostööd teiste riikidega sellel alal ega maailmakogemuse sobivalt kohandatult üle võtmist.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.17. $Kr_3^3 - M_{A_2}^2$: Keele, kultuuri, elulaadi kaitseks toimiva normide ja piirangute süsteemi, nn. suletud ühiskonna olukord ei soodusta ka tugeva ja aktiivse kodaniku-ühiskonna tekkimist ega toimimist.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

2.18. $Kr_3^{5**} - M_{A_2}^3$: Riigi sekkumise korral kõigisse eluvaldkondadesse on ametnikkonna politiseerumisest tulenev destabiliseeriv mõju ühiskonna arengule (ametnike vahetumisest tekkivad pikaajaliste programmide evitamise tõrked) väga suur.

Mõju vähendamiseks arendada demokraatiat ühiskonnas ja minimiseerida ametnikkonna politiseerimist.

Tabel 11

STSENAARIUMI A2 MÕJUDE HINNANG

Mõju	Ohud	E1							E2					E3					E4		
		Kr ₁ ^{1**}	Kr ₁ ^{2**}	Kr ₁ ^{3**}	Kr ₁ ⁴	Kr ₁ ⁵	Kr ₁ ⁶	Kr ₁ ⁷	Kr ₂ ¹	Kr ₂ ²	Kr ₂ ³	Kr ₂ ^{4**}	Kr ₂ ^{5**}	Kr ₃ ¹	Kr ₃ ²	Kr ₃ ³	Kr ₃ ^{4**}	Kr ₃ ^{5**}	Kr ₄ ¹	Kr ₄ ²	Kr ₄ ³
M _{A2} ¹	O _{A2} ³ , O _{A2} ⁴	+	-		+	-	+	-									+			+	+
M _{A2} ²	O _{A2} ¹ , O _{A2} ²	+	-		+	-	+	-			+				+	-	+	+	+	+	+
M _{A2} ³	O _{A2} ² , O _{A2} ⁴	+	-	-		-	+	-	+		+	+	+	+	+		+	-	+	+	+
M _{A2} ⁴	O _{A2} ² , O _{A2} ⁴	+	-	-	-	-	+	-		-		+	+		+		+	+		+	+
M _{A2} ⁵						+			+			+					+			+	+

Stsenaariumis A2 rakendatavad mehhanismid – mõjud (M), ning ohud (O)

M_{A2}¹ - enesekaitse hoiak, soov tõkestada negatiivseid välismõjusid ja võõraste kultuuride... ja tarbimisühiskonna mõjusid.

M_{A2}² - keele, traditsioonilise rahvuskultuuri, looduskeskkonna, ...loomuliku elulaadi kaitsemiseks luuakse toetamise- ja järelevalvesüsteem, normatiivide ja piirangute süsteem.

M_{A2}³ - riigi roll on tuntav kõigis eluvaldkondades.

M_{A2}⁴ - jätkusuutlikkust tõlgendatakse kui olemasoleva kaitsmist, ettevaatlikkust muudatustes, välismõjude tõkestamist.

M_{A2}⁵ - keskkonnaohustamisele majandustegevusega kehtestatakse kõrged maksud ja karistused.

O_{A2}¹ - demograafiline kriis süveneb, emigratsioonisurve on tuntav.

O_{A2}² - eneseteostuse võimalused on piiratumad kui "välismaal".

O_{A2}³ - tarbimisvajaduste allasurumine loob aluse korrupsiooniks.

O_{A2}⁴ - rahvusvahelise integratsiooni võimalused vähenevad.

Stsenaarium A3 – mõjud ja leevendused

3.1. $Kr_2^1 - M_{A3}^1$: Hajutatud võrgukujulise otsustusmehhanism majanduses ei soodusta nii kiiret majanduskasvu Euroopa Liidu riikide taseme lähedale jõudmiseks. Samas on selline mehhanism oluline toimiva kodanikuühiskonna tekkimiseks.

Mõju vähendamiseks - loobuda nii kiire majanduskasvu eesmärgist.

3.2. $Kr_2^1 - M_{A3}^2$: Kiire majanduskasvu taotlemine riigis ei soodusta riigi ja kodanikuühiskonna partnerlust, mis toob kaasa otsustusprotsesside olulise aeglustumise .

Mõju vähendamiseks vt. p.3.1.

3.3. $Kr_2^1 - M_{A3}^3$: Analoogiline p.3.2.

3.4. $Kr_2^1 - M_{A3}^4$: Analoogiline p.3.2.

3.5. $Kr_2^1 - M_{A3}^5$: Meedia poolt kõigis ühiskonnaelu valdkondades aktiveeritud avalikud diskussioonid kuni kokkulepeteni jõudmiseni, ei soodusta otsustusprotsesside olulise aeglustumise tõttu kiire majanduskasvu saavutamist.

Mõju vähendamine vt. p.3.1.

3.6. $Kr_4^1 - M_{A3}^2$: Mõju on negatiivne, kui riigi partneriks oleva kodanikuühiskonna väärtushinnangud ei lähtu säästva arengu põhimõtetest.

Mõju vähendamiseks kujundada ühiskonnas vajalikke väärtushinnanguid.

3.7. $Kr_4^1 - M_{A3}^3$: Analoogiline p.3.6.

3.8. $Kr_4^1 - M_{A3}^4$: Analoogiline p.3.6.

3.9. $Kr_4^1 - M_{A3}^5$: Analoogiline p.3.6.

3.10. $Kr_4^2 - M_{A3}^2$: Analoogiline p.3.6.

3.11. $Kr_4^2 - M_{A3}^3$: Analoogiline p.3.6.

3.12. $Kr_4^2 - M_{A3}^4$: Analoogiline p.3.6.

3.13. $Kr_4^2 - M_{A3}^5$: Analoogiline p.3.6.

3.14. $Kr_4^3 - M_{A3}^4$: Mõju on negatiivne, kui globaalsetes arengutes osalemine ei ole saanud rahvuslikuks prioriteediks.

Mõju vähendamine vt. p.2.1.

Tabel 12

STSENAARIUMI A3 MÕJUDE HINNANG

Mõju	Ohud	E1							E2					E3					E4		
		Kr ₁ ^{1**}	Kr ₁ ^{2**}	Kr ₁ ^{3**}	Kr ₁ ⁴	Kr ₁ ⁵	Kr ₁ ⁶	Kr ₁ ⁷	Kr ₂ ¹	Kr ₂ ²	Kr ₂ ³	Kr ₂ ^{4**}	Kr ₂ ^{5**}	Kr ₃ ¹	Kr ₃ ²	Kr ₃ ³	Kr ₃ ^{4**}	Kr ₃ ^{5**}	Kr ₄ ¹	Kr ₄ ²	Kr ₄ ³
M _{A3} ¹	O _{A3} ³ , O _A ⁴	++			+		+	+	-	+	++	+		+	+	+	+	+			
M _{A3} ²		+			+		+	+	-	+	++	+	+	+	+	+	+	+	+/-	+/-	
M _{A3} ³		++			+		+	+	-	+	++	+		++	++	++	++	++	+/-	+/-	
M _{A3} ⁴	O _{A3} ³	+			+	+	+	+	-	+	++	+	+	+	++	++	+	+	+/-	+/-	+/-
M _{A3} ⁵		+			+	+	+	+	-	+	+	+		+	+	+	+	+	+/-	+/-	

Stsenaariumis A3 rakendatavad mehhanismid – mõjud (M) ja ohud (O)

M_{A3}¹ - luuakse võrgustikuühiskond, milles toimetab palju... subjekte..., kes osalevad poliitika kujundamise protsessis; otsustusmehhanism on vastandina hierarhilisele riigile – hajutatud.

M_{A3}² – avalikku sfääri puudutavad otsused kujundatakse riigi ja kodanikuühiskonna partnerluse põhimõttel; tugev erasektor, riigi ja kolmanda sektori koostöö.

M_{A3}³ - Seadusandlikult toetatakse solidaarsuspõhimõtete juurutamist ja kokkulepete mehhanismide sisseviimist.

M_{A3}⁴ - lepitakse kokku rahvuslike arenguprioriteetide ja rahvatulu ümberjaotamise põhimõtetes.

M_{A3}⁵ - meedia aktiveerib avaliku huvi tekkimist ja kujundab arvamuste ühisosa ja vastastikust mõistmist.

O_{A3}¹ – otsuste tegemise protsess muutub pikaajaliseks.

O_{A3}² - kokkulepped ei pruugi alati olla ratsionaalsed.

O_{A3}³ - süveneb eesti ühiskonna multikultuurilisus.

Stsenaarium A4 (sünteesstsenaarium) – mõjud ja leevendused

Sünteesstsenaarium (A4) liidab endas arendustöö strateegia Säästev Eesti 21 parimad realistlikud visioonid, teisendid ja tegevused (mehhanismid), mis kujunesid arendustöö protsessis ja selle keskkonnamõju hindamises.

Nelja arengustsenaariumi – jätkustsenaarium (A1), konservatiivse tee stsenaarium (A2), sotsiaalse partnerluse stsenaarium (A3) ja sünteesstsenaariumi (A4) – mõjude hindamisel (tabelid 10-13) ja võrdlemisel on A4 stsenaarium kõige eelistatavam, olles prognoositavalt kõige jätkusuutlikuma väljundiga.

Hinnates stsenaariumi rakenduse mõju 20 kriteeriumi järgi (tabel 13), on toimivate mehhanismide mõju valitsevalt positiivne. Negatiivne mõju võib ilmneda, kui poliitiliste otsuste ettevalmistamine koostöös kodanikeühenduste, uurimiskeskuste ja omavalitsustega ei toimu adekvaatselt – küllaldase põhjalikkuse ja argumenteeritusega või olulise heaolukriteeriumi (K_{R2}^1 , elatustase on vähemalt 80 % praeguste EL liikmesriikide keskmisest) tasand jääb saavutamata. Ohtudeks on lõhe süvenemine elanikkonna eri kihtide vahel (O_{A4}^2) ja strateegiliste suundumuste mittemõistetavus ning omaksvõtmatus (O_{A4}^3).

Võimalikku negatiivset keskkonnamõju ja ohtusid saab vältida või leevendada üldsust kaasava sihipärase tegevusega; poliitiliste ja majanduslike otsuste tegemisel elanike, kodanikuühenduste, teadus- ja uurimisasutuste ning kohalike omavalitsuste kaasamisega. Üldsuse laiapõhjaline osavõtt võimaldab ületada suhtlustõkkeid, kultuurilisi ja majanduslikke lõhesid ning annab arenguliselt positiivse signaali arendajatele, poliitikutele, ametnikele ja rühmitistele. Üldsus tuleb kaasata tegelikku loomeprotsessi. Kui üldsus tunneb end kaasloojana mingis ettevõtmises, siis võtab ta selle ka omaks, toetab ja väärib seda.

Eeltoodud ohtudele – lõhe süvenemine elanikkonnas ja strateegiliste suundumuste omaksvõtmatus – lisanduvad olulisemate ohtudena: Eesti kultuuriruumi liigsegunemine

välitegevustega (eesti rahvuskultuuri museaalseks eksponaadiks muutumine, tabel 3); ametnike liigne politiseeritus ja sotsiaalse kihistumise süvenemine.

Eesti kultuuriruumi kaitseks ja sotsiaalse kihistumise pidurdamiseks on vajalik erimastaapsete programmide evitamine rahvusvahelisel, riiklikul, kohalikul ja rühmituste tasandil. Programmide juhtmõtteks peaks olema nii Gini koefitsiendi vähendamine kui ka eesti keele, sealhulgas teadusterminoloogia kaitse ning teiste kultuuriväärtuste hoidmine elavana. Teadus- ja arendusasutuste evalveerimisel tuleb eesti keelele, eestikeelsele terminoloogiale ja eestikeelsetele artiklitele anda eelistuslik või vähemalt võrdväärne hindamispositsioon inglise, prantsuse ja teiste keeltega. Eesti rahvuskultuuri segunemispreventsioon on oluliselt vajalik. Selleks tuleb võimalikult kiiresti koostada vastav sihtprogramm (järelalus 20).

Liigset politiseeritust on võimalik vältida avaliku teenistuse adekvaatsete õigusaktidega ning hea tava (sealhulgas hea poliitilise kultuuri) süvendamisega. Eelduseks on poliitika toetumine professionaalsusele.

Tabel 13

STSENAARIUMI A4 MÕJUDE HINNANG

Mõju	Ohud	E1							E2					E3					E4		
		Kr ₁ ^{1**}	Kr ₁ ^{2**}	Kr ₁ ^{3**}	Kr ₁ ⁴	Kr ₁ ⁵	Kr ₁ ⁶	Kr ₁ ⁷	Kr ₂ ¹	Kr ₂ ²	Kr ₂ ³	Kr ₂ ^{4**}	Kr ₂ ^{5**}	Kr ₃ ¹	Kr ₃ ²	Kr ₃ ³	Kr ₃ ^{4**}	Kr ₃ ^{5**}	Kr ₄ ¹	Kr ₄ ²	Kr ₄ ³
M _{A4} ¹	O _{A4} ⁴				+				+	+	+	+		+	+		+	+			
M _{A4} ²	O _{A4} ¹ , O _{A4} ⁴	+			+		+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
M _{A4} ³	O _{A4} ² , O _{A4} ³	+			+		+		+/-	+	+	+	+	+	+	+	+	+			
M _{A4} ⁴		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
M _{A4} ⁵	O _{A4} ⁵		+	+	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
M _{A4} ⁶		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
M _{A4} ⁷	O _{A4} ⁴	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+

Stsenaariumi A4 mehhanismide – ohtude mõjud

M_{A4}¹ – teadmusjuhtimise ja õppiva organisatsiooni põhimõtete juurutamine riigivalitsemises ja avalikus sektoris, poliitiliste otsuste allutamine tagasisidele ja analüüsile.

M_{A4}² – kokkulepe Eesti arengusihetides ja pikaajalistest arengukavadest juhendumine.

M_{A4}³ – poliitiliste otsuste ettevalmistamine koostöös kodanikeühendustega, uurimuskeskustega, omavalitsustega.

M_{A4}⁴ – teadmiste ja hariduse rakendamine arenguressursina on tunnustatud prioriteediks.

M_{A4}⁵ – riiklik poliitika on suunatud teadmusühiskonna võtmevaldkondade (teadus, haridus, innovatsioon, arendustegevus) edendamisele.

M_{A4}⁶ – haridus on kujunenud elukestvaks õppeks, mis on suunatud probleemide nägemise ja analüüsi oskuste kujundamisele...

M_{A4}⁷ – arengu eestvedajaks on uue põlvkonna teadus-, majandus-, poliitiline eliit, kes suudab tekitada murrangu juhtimismeetodites ja poliitilises kultuuris.

O_{A4}¹ – kultuuriruumi liiga kiire rahvusvahelistumine; surve kultuuri globaliseerumisele.

O_{A4}² – kultuurilise lõhe süvenemine eri elanikkonnarühmade vahel.

O_{A4}³ – strateegilised ideed ei osutu elanikkonnale arusaadavaks.

O_{A4}⁴ – politiseeritud ametnikkonna vastuseis.

O_{A4}⁵ – sotsiaalse tõrjutuse “getode” likvideerimiseks vajalikud kulukad ja kauakestvad eriprogrammid.

Koondanalüüsist tulenevad järgmised seisukohad:

1. Sünteesstsenarium (A4) on oma olemuselt teiste stsenaariumide parimate võimalike osade kooslus. Kõrvutades A3 ja A4 mehhanisme on näha, et kõik A3 mehhanismid (M_{A3}^x) on eelduseks A4 mehhanismide (M_{A4}^y) rakendamisele. Evitamise korralduse viisina on A4 kahtlemata efektiivne, võib-olla isegi vältimatu. Stsenaariumi evitamise terviklik keskkonnamõju on positiivne.
2. Rakendades A4 kui ühiskonna ja majanduse arengu juhtimise korraldusviisi ka teiste stsenaariumide A1-A3 puhul, võib arvata järgmist:
  - a) Stsenaariumi A1 korral arengusuund eesmärgi E3 suunas jääb negatiivseks, kuna sidusus ühiskonnas üldiselt küll paraneb, aga ühiskonna majanduslik lõhestatus jääb kestma. Eesmärgile E4 muutub mõju negatiivsest positiivseks seoses harituse kasvuga ja kodanikeühenduste arvamuste suurema mõjuga.
  - b) Stsenaariumi A2 korral A4 mõju muudab arengud E1 ja E2 suunas positiivseks, kuna vähendab M_{A2}^3 ja M_{A2}^4 negatiivset mõju E1-le, ning suurendab kõigi M_{A2}^x -de positiivset mõju arengutele E2-E4 suunas.
  - c) Stsenaariumi A3 korral on A4 mõju positiivsust lisav arengule eesmärgi E1 suunas, mõju kaudu eesti haritlaskonna ja kultuuri rahvusvaheliselt tuntusele-kasutatavusele (Kr_1^2 ja Kr_1^3). Positiivsust lisandub ka E2 suunas arengule, kuna positiivsemaks muutub areng kriteeriumide Kr_2^2 ja Kr_2^4 valdkonnas. Oodata võib ka positiivsuse lisandumist arengule E4 suunas, seoses harituse prioriteetsusega ning uue mõttelaadiga eliidi juhtkohale asumisega.

Arvestades aga ülalnimetatud seost mehhanismide M_{A3}^x ja M_{A4}^y vahel saab vaadelda-võrrelda ainult stsenaariume A1, A2, A3 ja A3+A4, mitte vaadeldes A4 omaette realiseeritavana.

3. **Tabelis 14** on esitatud hindaja hinnang stsenaariumide A1-A3 realiseerimise korral arengutele eesmärkide E1-E4 suunas, tuginedes tabelites 7-9 esitatud

üksikmõjudele ja kõrvutatuna strateegia põhiteksti lisades 3-1, 3-2 ja 3-3 esitatud hinnangutega nendele arengutele.

Tabel 14

		A1		A2		A3		A3 + A4
		Strateegias	Hinnang	Strateegias	Hinnang	Strateegias	Hinnang	Hinnang
E1	Ko ₁ ¹	-		--		+	+	
	Ko ₁ ²	--	-	+	+/-	+		++
	Ko ₁ ³	+/-		+/-		+		
E2	Ko ₂ ¹	+		-		--	+	
	Ko ₂ ²	-	+/-	++	+/-	+		++
	Ko ₂ ³	+		--		+		
E3	Ko ₃ ¹	--		+		+	++	
	Ko ₃ ²	--	--	+/-	+	++		++
	Ko ₃ ³	+		+		++		
E4	Ko ₄ ¹	-		+/-		+/-	+/-	
	Ko ₄ ²	--	-	++	++	+/0		+
	Ko ₄ ³	+/-		+		+/0		

4. Arvestades hinnatavate stsenaariumide, samuti ka eesmärkide ning nende mehhanismide, ohtude ja kriteeriumide igas mõttes määramatust (allika, ressursi, kestuse, tugevuse, komponentide jne. osas) on stsenaariumide võrdlemiseks hinnatud nende poolt avaldatavat mõju eesmärkide suunas liikumisele. Stsenaariumid on järjestatud prioriteetsuse järgi tabelis 14 toodud positiivsete või negatiivsete mõjude tugevust arvestades, eesmärkide E1-E4 lõikes. Miinuselised kohapunktid määrati ekspertgrupi konsensusega.

Ülalviidatud määramatust arvesse võttes ei ole eristatud sarnase hinnangu (+/- või ++) saanud prioriteetsuse astmeid, vaid need loeti mõlemale stsenaariumile võrdseks (3-4 ja 1-2), saades siis kohapunkte vastavalt 3,5 ja 1,5.

Tabel 15

	A1	A2	A3	A3 + A4
--	----	----	----	---------

E1	4	3	2	1
E2	3-4=3,5	3-4=3,5	2	1
E3	4	3	1-2=1,5	1-2=1,5
E4	4	1	3	2
	15,5	10,5	8,5	5,5
Eelistusjärjestus	4	3	2	1

Kohapunktide summeerimisest järeldeb kombinatsiooni A3 + A4 ülekaalukas paremus teiste stsenaariumide ees.

5. Säästev ühiskond elab ringlevas ainekasutuses, mis on osa loodusringlusest. Eestil on arvestatavad looduslikud, kultuurilised, majanduslikud ja õiguslikud eeldused saamaks säästva arengu mudelmaaks. Strateegilises plaanis tähendab see teaduslikult põhjendatud arenduskavade ja projektide koostamist (ressursisäästlik tehnoloogia, pika kasutusega kvaliteettooted jm.) ning nende realiseerimist; elukestvat õpet, avalikkuse toetust ja koosmeelt. Selline teadmuspõhine arengutee tagab negatiivsete keskkonnamõjude minimeerimise, sealhulgas:
  - taastuvate ja taastumatute loodusvarade ratsionaalse ja jätkusuutliku kasutamise;
  - keskkonna reostuskoormuse minimeerimise ning loodusliku mitmekesisuse ja genofondi kaitse;
  - sotsiaalse sidususe saavutamise, mis väljendub Eesti sotsiaalses ja regionaalses tasakaalustatuses.

7 JÄRELEVALVE JA SEIRE

Järelevalve ja seire SE 21 rakendamise kohta peab toimuma Eesti õiguse ning hea keskkonnatava raames ja alusel. SE 21 rakendamine eeldab adekvaatset tegevuskava, mida täpsustatakse 2 – 3 aastase välbaga. Tegevuskava koostamine ja selle rakendamine toimub peaministri eesistumisel töötava säästva arengu komisjoni üldjuhtimisel. Harukondlik järelevalve ja seire korraldatakse ministeeriumide poolt, rakendades selleks ministeeriumi valitsemisalas olevaid inspeksioone ja teisi institutsioone. Keskkonnainspeksioon teeb seejuures looduskeskkonna ning loodusvarade kasutamise ja kaitse järelevalvet. Oma halduspiires viib pädevuskohast järelevalvet läbi kohalik omavalitsus.

Kui eeldatakse kavandatud tegevuse olulist keskkonnamõju, siis viiakse läbi selle õiguskohane hindamine. Kõrgenenud keskkonnariskiga ettevõtted (organisatsioonid) peavad korraldama keskkonnauditi vähemalt üks kord kolme aasta jooksul. Järelevalve lahutamatuks osaks on vajalike keskkonnalubade olemasolu ja lubadega määratud keskkonnanõuete täitmine. Mitmete õigusaktide alusel tuleb organisatsioonidel dokumenteerida oma looduskasutuslikku tegevust (metsaregister, põlluraamat jt.).

Järelevalvesüsteem on Eestis suhteliselt rahuldavalt välja kujundatud. Seda tuleb aga arendada (sealhulgas täpsustada) säästevarengulist aspekti silmas pidades. SE 21 rakendamise tegevuskava eeldab vastava seiresüsteemi loomist. Loodava SE 21 seiresüsteemi aluseks on nüüdisajal toimuv harukondlik seire (sealhulgas keskkonnaseire), mida tehakse riiklikul, kohalikul ja ettevõtte tasandil.

SE 21 protsessi järelevalve ja seire eeldab avaliku sektori haldussuutlikkuse tõstmist, mille üheks hoovaks on pidev koostöö valitsusväliste organisatsioonide ja avalikkusega.

8 JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Eesti jätkusuutliku arengu kindlustamine nõuab eelolevail aastakümneil väga sihikindlat ja läbimõeldud tegevust. SE 21 materjalide alusel tunnetatavad ohud – turegulatiivse osa ületähtsustamine, heaolu samastamine majanduskasuga, ennetusprintsiiibi eiramine, “ilustatud” hinnangud, Eesti kultuuriruumi ähmastumine (keel, tavad, rahvakultuur, eestlaste iibe vähenemine), tarbimismentaliteedi jätkumine, arenguprobleemide mittesüsteemne käsitus, monopolide ülevõim rahva valitud valitsusorganite üle. Need ohud võivad ilmned a kõigil ühiskonnaelu, sealhulgas era- ja avalik-õiguslikel tasanditel.

1. Et jõuda 2030. aastaks piisavalt lähedale EL-15 maade arengutasemele, tuleb majandus- ja sotsiaalsfääris püstitada kõrged eesmärgid, töötades **välja konkreetsed strateegiad ja tegevuskavad iga rahvamajandus- ja tootmisharu, sotsiaalvaldkonna haru ning loodusressursi jaoks.**
2. **Arengustrateegiad töötatakse välja eesti teadlaste** poolt ja need peavad igakülgsest arvestama Eesti ajaloolisi, looduslikke ja sotsiaalmajanduslikke iseärasusi. EL-15 riikide malle siin automaatselt ja prioriteetselt rakendada pole võimalik.
3. **Sõltumatuse ja julgeoleku tagamiseks peame strateegilise toodangu ja teenustega** (energeetilised ressursid, tähtsamad transpordimahukad ehitusmaterjalid, põllumajandustooted, transport, side jm.) **põhiliselt end ise varustama.**
4. Kohaliku tootmise arendamine peab toimuma **peamiselt kohaliku tooraine baasil**, vältides seejuures meie maavarade sattumist valdavalt välisfirmade valdusse. Kohaliku tööstuse ja põllumajanduse konkurentsivõime tagamiseks maailmaturul on vähemalt kuni aastani 2010 vaja riigipoolset igakülgset abi ja toetust.
5. Jätkusuutliku arengu **tagamiseks tuleb oluliselt vähendada väliskaubanduse defitsiiti**, mis reaalsuses on võimalik vaid kohaliku tootmise tehnoloogia viimisel maailmatasandile. Peame hoiduma välisfirmade poolt meile peale surutavast arengumaa osast, kelle ülesandeks jääb varustada arenenud riike tooraine ja odavate pooltoodetega ning olla nende ettevõtetele allhankijaks. Eesti ettevõtjad

- peaksid 2010.-2015. aastaks saavutama tootmistehnoloogia taseme, mis võimaldab neil valmistada ekspordiks kõrge töötlusastme ja tooteühiku kasumlikkusega toodangut.
6. Jätkusuutliku arengu tagamiseks on tähtis koht transpordil, sest **transiitveostest** saadav majanduslik **tulu** kindlustab olulise osa majanduse arendamiseks vajalikest rahalistest vahenditest.
  7. Eesti geograafiline asend on heaks eelduseks transiitkaubanduse ja turismi arendamisel.
  8. **Eesti tööjõudefitsiiti ei aita likvideerida madala kvalifikatsiooniga võõrtööliste sissetoomine.** Me peame ära kasutama kõik senised reservid (tööpuuduse vähendamine, tööjõulise elanikkonna rakendatuse astme tõstmine, pensionäride senisest suurem kaasamine), viima sündivuse uuesti kas või Euroopa riikide küllalt madalale tasemele ning parandama elanikkonna tervislikku seisundit, võideldes otsustavalt narkomaania ning alkoholismi pideva kasvuga (aidates tõsta ka elanike turvalisust).
  9. Eesti majandustaseme viimine arenenud riikide tasemele eeldab ühelt poolt meie **töötajate palkade viimist 2030. aastaks EL-15 riikide lähedasele tasemele.** Teiselt poolt on see meie arengu eesmärk, kui soovime olla Euroopa Liidu võrdväärne ja konkurentsivõimeline liikmesriik. Selleks ajaks on meie tootmine ja majandus piisavalt kõrgel tasemel, et me ei sõltu oma arengus välisinvesteeringutest, vaid oleme juba ise jätkusuutlikud.
  10. Eestil tuleb lähimal aastakümnel **kindlustada kõigi rahvakihtide heaolu senisest oluliselt kiirem kasv**, sest see on majanduse jätkusuutliku arengu üks põhieeldusi. Selleks **peame täies ulatuses ühinema Euroopa Liidu sotsiaalharta**ga.
  11. Säästvuse kui mentaliteedi, mitte kui regulatsiooni saavutamiseks tuleb **muuta kõigi inimeste väärtushinnanguid** tarbimise väärtustamiselt vaimse ja füüsilise enesetäiustumise väärtustamisele, säästva arengu eetika evitamisega. Selleks tuleb vastavalt muuta elukestva õppe teel antavate teadmiste ja hoiakute orientatsiooni ja teha õpe kõigile kättesaadavaks.

12. Eesti rahva elujõu kidumise peatamiseks tuleb välja töötada ja kiiresti evitada **rahvastikupoliitika**, selles esimese eesmärgina sündivuse languse peatamine.
13. Tuleks kasutusele võtta eesmärgina või selle komponendina **riigi majanduslik turvalisus**.
14. Riigi haldussuutlikkuse hindamise juures tuleks arvestada ka **majandusringkondade ülevõimu** valitud rahvaesindajate kogude üle, ning ühiskonnakorralduse usaldusväärset astet.
15. Arengustrateegia peaks olema riigi poliitikat seadev, sellele peaks järgnema seatud eesmärkide rakendamise programmid **riikliku arengukava** näol. Ei ole õige orienteeruda seejuures ainult kiirele majanduskasvule, sellega vaid suurendatakse ühiskonna kihistumist ja juba praegu teravaid sotsiaalprobleeme.
16. Suund tuleks võtta liberaalse turumajanduse asemel sotsiaalsele turumajandusele, mille põhimõtteks on igasuguse majandusedu kajastumine rahva heaolus ja tarbimise paremas rahuldamises, mitte üksnes kasumite ja kapitalitulude tootmises üksikutele.
17. Lisaks eespool nimetatud meetmetele inimressursi kvaliteedi tõstmiseks hariduse sisu ja õppe kättesaadavuse kaudu tuleks rakendada meetmed **inimressursi** arvulise **kasvu** tagamiseks naiste töökorralduse, tööhõive, alkoholi ja uimastipoliitika abil.
18. Tabelis 4 esitatud keskkonnamõjudest enamus on olulised, kuid looduskeskkonna seisukohalt tuleb olulisimaiks pidada looduskaitset ja –kasutust adekvaatse informatsiooniga tagavaid strateegilisi tegureid:
  - loodus- ja majandusprotsesside ühiste hindamisaluste väljatöötamine;
  - keskkonna ja majanduse mudeli loomine;
  - keskkonnakaitse meetmete efektiivsuse leidmine;
  - tootja vastutuse tagamine toote utiliseerimise eest;
  - loodusressursside optimaalsete kasutamisskeemide väljatöötamine;
  - materjalide korduvkasutamise ja taastuvate loodusvarade eeliskasutamise ühildamine maksupoliitikaga;
  - keskkonnatasakaaluliste väärtuste sisseviimine eluaegsesse õppesse;
  - planeerimine keskkonnatasakaalude arvestamisega;

- seadusandlikud eelised teadusmahukale ja vähejäätmelisele tootele/teenusele.
19. SE 21 evitamiseks tuleb koostada vastav tegevuskava ning korraldada järelvalve ja seire.
20. SE 21 materjalide põhjal võib eeldada, et meetmete rakendamisega paraneb inimeste heaolu, sotsiaalne sidusus ja ökoloogiline tasakaalustatus ning panustamine globaalsesse arengusse. Kultuuriruumi elujõulisus paraneb, kuid võib ka halveneda, eriti ühinemisel Euroopa Liiduga, kui ei rakendata vajalikku preventsiiooni. Vastav sihtprogramm on vaja koostada võimalikult kiiresti.
21. Sünteesstsenarium (A4) on oma olemuselt teiste stsenaariumide parimate võimalike osade kooslus. Kõrvutades sotsiaalse partnerluse-(A3) ja sünteesstsenariumi mehhanisme, on näha, et kõik A3 mehhanismid (M_{A3}^x) on eelduseks A4 mehhanismide (M_{A4}^y) rakendamisele.
22. Evitamise korralduse viisina on A4 kahtlemata efektiivne, võib-olla isegi vältimatu. Stsenariumi evitamise terviklik keskkonnamõju on positiivne. Rakendades A4 kui ühiskonna ja majanduse arengu juhtimise korraldusviisi ka teiste stsenaariumide: jätkustsenarium (A1), konservatiivse tee stsenaarium (A2) ja A3 puhul, võib arvata järgmist:
- a) Stsenariumi A1 korral arengusuund eesmärgi E3 (sidus ühiskond) suunas jääb negatiivseks, kuna sidusus küll paraneb, aga ühiskonna majanduslik lõhestatus jääb kestma. Eesmärgile E4 (ökoloogiline tasakaal) muutub mõju negatiivsest positiivseks seoses harituse kasvuga ja kodanikeühenduste arvamuste suurema mõjuga.
  - b) Stsenariumi A2 korral A4 mõju muudab arengud E1 (kultuuriruumi elujõulises ja E2 (heaolu kasv) suunas positiivseks, kuna vähendab M_{A2}^3 ja M_{A2}^4 negatiivset mõju E1-le, ning suurendab kõigi M_{A2}^x -de positiivset mõju arengutele E2-E4 suunas.
  - c) Stsenariumi A3 korral on A4 mõju positiivsust lisav arengule eesmärgi E1 suunas, mõju kaudu eesti haritlaskonna ja kultuuri rahvusvaheliselt tuntusele-kasutatavusele (K_1^2 ja K_1^3). Positiivsust lisandub ka E2 suunas arengule, kuna positiivsemaks muutub areng kriteeriumide K_2^2 ja K_2^4

valdkonnas. Oodata võib ka positiivsuse lisandumist arengule E4 suunas, seoses harituse prioriteetsusega ning uue mõttelaadiga eliidi juhtkohale asumisega.

d) Arvestades aga ülalnimetatud seost mehhanismide M_{A3}^x ja M_{A4}^y vahel saab vaadelda-võrrelda ainult stsenaariume A1, A2, A3 ja A3+A4.

23. Arvestades hinnatavate stsenaariumide, samuti ka eesmärkide ning nende mehhanismide, ohtude ja kriteeriumide igas mõttes määramatust (allika, ressursi, kestuse, tugevuse, komponentide jne. osas) on stsenaariumide võrdlemiseks hinnatud nende mõjusid eesmärkide suunas liikumisele nende lihtsa järjestamisega prioriteetsuse järgi, registreerides kohapunkte. Kohapunktide summeerimisest järeldub kombinatsiooni A3 + A4 ülekaalukas paremus A1 ja A2 ees ning selge paremus A3 ees.

24. Säästev ühiskond elab ringlevas ainekasutuses, mis on osa loodusringlusest. Eestil on arvestatavad looduslikud, kultuurilised, majanduslikud ja õiguslikud eeldused saamaks säästva arengu mudelmaaks. Strateegilises plaanis tähendab see teaduslikult põhjendatud arenduskavade ja projektide koostamist (ressursisäästlik tehnoloogia, pika kasutusega kvaliteettooted jm.) ning nende realiseerimist; elukestvat õpet, avalikkuse toetust ja koosmeelt. Selline teadmuspõhine arengutee tagab negatiivsete keskkonnamõjude minimeerimise, sealhulgas:

- taastuvate ja taastumatute loodusvarade ratsionaalse ja jätkusuutliku kasutamise;
- keskkonna reostuskoormuse minimeerimise ning loodusliku mitmekesisuse ja genofondi kaitse;
- sotsiaalse sidususe saavutamise, mis väljendub Eesti sotsiaalses ja regionaalses tasakaalustatuses.

25. Tuleb algatada rahvuskultuuri kui terviku (s.h. keele) kaitse EL direktiiv.

9 KASUTATUD KIRJANDUS

1. Eesti elektroenergeetika arengukava aastani 2030. Tallinn 2002.
2. Eesti riiklik arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutuselevõtuks – ühtne programmdokument 2003-2006. Tallinn 2002.
3. Eesti uue aastatuhande lävel. E. Rääts. Tea Kirjastus, 2000.
4. Eesti Vabariigi Keskkonnaministeerium. Eesti metsanduse arengukava aastani 2010.
5. Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/42/EÜ teatavate kavade ja programmide keskkonnamõju hindamise kohta 27. juuni 2001.
6. Guidance on Environmental Impact Assessment towards sustainable rural development in the context of SAPARD. ERM VEEN ECOLOGY DLG, 2002.
7. Kaks Eestit – Artiklite kogumik. Toimetanud R. Vetik. TPÜ, 2002.
8. Keskkonnaministeerium. Eesti keskkonnategevuskava 2001-2003. Tallinn 2001.
9. Keskkonnamõju hindamine. Käsiraamat. – Keskkonnaministeerium. Keskkonnauuringute Keskus. Tallinn, 2002.
10. 30- ja 50-aastaste põlvkonnad uue aastatuhande künnisel – toim. M. Titma. Tartu, 2002, ISBN 9985-4-0316-9.
11. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. Eesti energeetika 2001. Estonian Energy 2001. Tallinn 2002.
12. Riiklik Arengukava 2000-2002.
13. Strategic environmental assessment of bills and other government proposals. Ministry of Environment and Energy, Denmark, 1995.
14. Säätva arengu näitajad. Statistikaamet. Tallinn, 2002.
15. Tallinna Pedagoogikaülikool Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. Eesti inimarengu aruanne 2002. Inimarengu trendid ja poliitika kujundamine. Tallinn, 2002.
16. Tallinna Tehnikaülikool. Kütuse- ja energiamajanduse pikaajaline riiklik arengukava aastani 2015 (visiooniga 2030). Tallinn, 2002.

10 KOLMANDATE ISIKUTE ETTEPANEKUD

Tabel 16

Küsimused, ettepanekud ja arvamused

Jrk. nr.	Küsimus, ettepanek, arvamus	Esitaja, aeg, koht, esitusviis	Seisukoht
1.	Milliste loodusvarade puhul tuleb kasutada mõisteid: kriitiline ja kasutatav loodusvara?	Vello Keppart, e-mail 16. veebruar 2003.	On SE 21 kohta. Säästva arengu seaduses paragrahv 5.
2.	Milline väärtuslike maavarade grupp on kõige väärtuslikum?	Agnes Aaslaid, e-mail 28. märts 2003.	Kõik maavarad on väärtuslikud.
3.	Miks peab veel keegi teine säästva arengu strateegia mõjusid hindama? Kas soovitavad mõjud ei peaks olema juba strateegias lahti kirjutatud? Kas säästva arengu strateegia keskkonnamõju hindajad kasutavad mingeid teistsuguseid lähtematerjale ja meetodikaid kui säästva arengu strateegia koostajad?	Kaido Floren, e-mail 28. märts 2003.	Vastavalt KMH ja KA seadusele ning Planeerimisseadusele (detailplaneeringu kohta).
4.	Ülevaatus vägagi asjalik kuna viitab arengukavas paljudele lahendamata probleemidele. Kas arengukava koostajad ja –hindajad on kasutanud erinevaid materjale? Miks?	Peeter Liinsoo, e-mail 28. märts 2003	Ei ole erinevad materjalid, mõnevõrra on erinevad aspektid.
5.	Säästva arengu strateegia väljatöötamise protsessis ei keskendu tähelepanu mitte looduskeskkonnale vaid see arengukava tehti inimesekesksena. Säästva arengu all mõeldi mitte ainult looduskeskkonda vaid ka Eesti riigi kultuurilist, majanduslikku ja sotsiaalset arengut. Seetõttu on selle täiendav keskkonnamõjude hindamine igati vajalik.	Mihkel Kangur, e-mail 28. märts 2003.	SE 21 strateegia haarab majanduse-, keskkonna- ja sotsiaalvaldkonna arenguid 30. a. perspektiivis.
6.	Keskendumine majanduslikule, sotsiaalsele, kultuurilisele jätkusuutlikkusele. Hinnata tuleks	Jaanus Kiili, e-mail 28. märts 2003.	Arvestatud.

	nende tegevuste keskkonnamõju, mis ülalmainitud valdkondades jätkusuutlikkuse saavutamiseks ette võetakse. Kitsalt (bioloogilise) keskkonnaga pole sel projektil midagi tegemist.		
7.	Säästev areng sisaldab just eelkõige loodusega seotud asju. Muidu pole ju säästev? Mida säästev? Peaks tegema ühe strateegia ja sellele siis kultuuriliste, majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonnamõtjude hindamised? Kas säästva arengu strateegia üks osa ei peaks olema keskkonnastrateegia? Mis mõte on lisada see osa hoopis hiljem ja eraldi menetluse kaudu?	Kaido Floren, e-mail 28. märts 2003.	“Säästva arengu seadus”, vastu võetud 22.02.1995 (RT I 1995, 31, 384; 1997, 48, 772; 1999, 29, 398; 2000, 54, 348).
8.	Säästva arengu strateegia SE 21 puhul valmib lõplik strateegia 1. aprilliks, aga 20. märtsiks pidi valmis olema keskkonnamõju hindamine. Hindamine tehti algmaterjalidele (strateegia lähtematerjalid – I-III etapi aruanded), mitte strateegiale endale. Lõplik strateegia on valminud omasoodu ja hindamine tehtud omaette materjalidele. Selline töötegemine ei vasta keskkonnamõju hindamise mõttele. Ka jätab vastav hindamine ise soovida. Kui hindamine teha, siis peaks seda tegema inimesed, kes materjali valdavad. Muidu sellel küll mõtet ei ole.	Helle Vilu, e-mail 28. märts 2003.	Antud vastuolu viimases SMH versioonis puudub.
9.	Säästev areng ei käsitle ainult loodusega seonduvat. Keskenduti inimesele, kuna leiti, et säästva arengu strateegiat on vaja eelkõige inimesele. Selleks, et inimene säiliks on ühe tingimusena looduskeskkonda igati vaja. Keskkonnastrateegia on Eestis ju vastu võetud. See on kinnitatud strateegia ja seda arvestati ka selle strateegia koostamise puhul.	Mihkel Kangur, e-mail 31. märts 2003.	Keskkonnastrateegia töötab 1997. aastast. Arvestatud.

10.	Lisada aruandele avaliku arutelu protokoll ja kolmandate isikute kommentaarid ning ettepanekud ning nendega arvestamise/või mittearvestamise põhjused.	Ülle Vaht, e-mail 10. aprill 2003.	Tabelis 16 on esitatud kommentaaride ja ettepanekute vastused. Arvestatud.
11.	Aruandes anda lühiinformatsioon SE21 koostajate kohta. Tuleb arvestada ka IV etapi materjalidega. Kajastada koostöö tulemused nii strateegias kui ka SMH aruandes.		Esitatud SMH aruandes on arvestatud SE 21 tervikmaterjale. Lisainformatsioon on lisades 1-6.
			Arvestatud.
			Arvestatud.
			Ptk. 2.5 (endine 2.6) on korrigeeritud ja arvestatud.
12.	Aruandes lk. 12-14 toodud õigusaktide kirjeldus ja EL direktiivide loetelu on ebavajalik ja üleaarne. Looduskaitse kirjelduse all käsitleda strateegia seisukohalt asjakohaseid keskkonnaprobleeme. Õigusaktide kirjelduse asemel tuleks kirjeldada: strateegia seos muude asjakohaste kavade ja programmidega, keskkonna erijooned piirkondades, mida tõenäoliselt oluliselt mõjutatakse, strateegia seisukohalt olulised keskkonnaprobleemid.		Arvestatud.
			Antud SMH aruandes on käsitletud IV etapi tegevust.
			Arvestatud.
13.	Ptk. 2.6 täpsustada: Eesti Agenda 21 protsess (keskkonnakaitse õiguslik tagatus) oli VV ja ÜRO Arenguprogrammi koostööprojekt. <i>Baltic 21</i> asemel kasutada Läänemere Agenda 21, lisaks osaleb protsessis Euroopa Komisjon ning tegevussektoreid on tänaseks 9, lisaks nimetatutele ka ruumiline planeerimine (VASAB) ja haridus. Eesti pole kunagi olnud seotud turismisektoriga vaid on seni jätkuvalt koos Taaniga energeetika juhtmaaks.		
14.	Punkt 2.6 liiga pikk ja paljud andmed vananenud: lk. 9 Eesti keskkonnaprobleemide põhjused - esimese nelja osas peegeldab 1990 aastate keskpaiga olukorda (Keskkonnastrateegia loomise aeg). Raske nõustuda, et tehnoloogiate vallas ei ole vahepeal tehtud edusamme, et keskkonnateadlikkus ei ole tõusnud, et		

18.	Punktis 6 on toodud mitmed ettepanekud SE21 täiendamiseks. Samuti lk 39-42, lk 58-60. Kas ja millisel määral on nende ettepanekutega arvestatud 01.04.2003 valminud SE21 versioonis?		SMH aruandes (29.12.2003) on ettepanekutega arvestatud.
19.	lk 28 - kas mõte on, et EL-ga liitumine pidurdab oluliselt liikumist säästva arengu suunas?		Arvestatud.
20.	Ptk.3 esimese lõigu lõpus taas Balti Agenda 21, asendada Läänemere Agenda 21.		Arvestatud.
21.	lk 46-50 - on toodud mõned negatiivse iseloomuga meetmed (nt meetmed 1, 21-25 ja 65 - negat. mõju kultuurile, põllumajandusele, maaelule, majandusele jne). Kas nende meetmete puhul on väljapakutud leevendavaid meetmeid? Olulise negat. mõju puhul tuleb kirjeldada selle mõju vältimiseks või vähendamiseks kavandatavaid meetmeid (nt teha seda lk 56). Mida tähendab lk 44 toodud mõju iseloomustamiseks kasut. sümbol "=" ?		Leevendavaid meetmeid on võimalik välja pakkuda ainult tasemel: arvestada, vähendada nii üksik- kui kompleksmõjusid, õiged inventeerimis-kasutuslikud reeglid. "=" tähendab 0-mõju. Negatiivsete mõjude leevendamiseks – nendest tegevustest loobuda. Arvestatud.
22.	Millist metoodikat kasutati SMH läbiviimisel?		On esitatud peatükis 2.5. Arvestatud.
23.	Hinnangu taasesitatavus: Töös ei ole esitatud kasutatud metoodikat, hindamiskriteeriumeid ega oluiste mõjude hindamise tehnikat (ei ole ptk. 6.1 esitatud "Lähtekohad", siis pole SMH protsess taasesitatav, seega ei ole tegu SMH-ga.)	Sixten Kerge, e-mail 16. aprill 2003	Metoodika on esitatud ptk. 2.5 ja hindamiskriteeriumid ptk. 4, 6.

24.	Optimaalse lahenduse otsimine: Aruanne ei kajasta alternatiivide analüüsi. Alternatiive analüüsimata pole võimalik rääkida SMH läbiviimisest.		Arvestatud (ptk. 6).
25.	Interdistsiplinaarsus: Aruandes puudub selgelt nähtav ja arusaadav süntees, mis integreeriks erinevate valdkondade arengu (eesmärkide saavutamise) käsitletud üldhinnanguks. Mille alusel hinnati tegevusi tabelis 4? Kuidas valiti olulised kriteeriumid ja olulised kriteeriumid tabelis 5?		Tabelite juures on selgitused esitatud.
26.	Hinnangu ühismõõde: Aruandes jääb selgusetuks kuidas on ühismõõde arvestatud konkreetses töös. Aruandes sellist hinnangut ei leia.		Ptk. 6 ja 8 on arvestatud.
27.	SMH-s võiks loobuda traditsioonilisest kolmesambalisest käsitlest. Kaugemat tulevikku silmas pidades tuleks lähtuda skeemist, kaks sammast, majandus ja sotsiaalia, saavad kasvada ja toetuda ainult looduskeskkonna-kõval alusel, viimane pole lihtsalt kolmas sammaste kõrval.	Juhan Telgmaa, e-mail 16.aprill 2003	Arvestatud.
28.	Kas pole siiski liiga pretensioonikas haarata SMH raamesse ka vaimset keskkonda (peatükk 6.2)?		Ei, kuna vaimset keskkonda on võimatu eirata SE 21 eesmärkide täitmisel.

29.	Kas SE 21 puhul eeldatakse EL-ga liitumist või mitteliitumist ja kuidas need võimalused mõjutavad strateegia rakendamist?	A. Raukas, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	M. Heidmets: Välispoliitilisteks põhieesmärkideks on seni olnud EL ja NATO-ga liitumine ja strateegia väljatöötamisel arvestati nendega. Kui EL liitumist ei toimu on vajalikud teatud rõhuasetuste muutused ning ilmselt rakendub konservatiivsem, suletum stsenaarium. EL-ga liitumine tähendab otsuste langetamisel nii EL maade kui muu maailma kogemuste kasutamist.
30.	Kas on mõistlik muuta praegust ühiskonda ja kallutada seda sotsiaalse turumajanduse suunas nagu SMH aruandes pakutakse?	A. Raukas, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	R. Ratas: Looduskeskkond on materiaalsete ja vaimsete väärtuste allikas ja seepärast räägitakse sotsiaalsest turumajandusest, sest areng pole muidu võimalik. R. Ratas: Käsitleti säästva arengu kontseptsiooni tervikuna ja interpreteeriti võimalike arenguaktsentide mõju.
31.	SMH aruande koostamisel on lähteülesannet laiendatud ja käsitletud SMH alla mitte kuuluvat.	S. Vare, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	SMH-ga seonduv on käsitletud mõneti ka laiemalt.
32.	Mille alusel on täidetud SMH aruandes toodud tabelid ja nimetatud näiteks põlevkivienergeetika perspektiivikust?	H. Haljak, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	A. Käär: Selle aluseks on uurimused.

33.	Vastuolu EL ja riigi tasandi vahel ei ole ning otsused saavad olla tasakaalus. Eri tasandite tegevus toetab üldist säästva arengu alast edasiminekut.	A. Gromov, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	EL-iga ühinedes EL seadused ülimuslikud ja vastuolu on välistatud.
34.	Tuleb kiita nii põhidokumenti kui SMH aruannet ning edasine protsess peaks minema koostöös. Oluline on muuta tarbimiskeskse heaoluühiskonna poole liikumine tuleb muuta sisulisteks muutusteks protsessis.	A. Raukas, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.
35.	SMH aruandes toodud tabelite sisu ning tekst peaksid informatsiooni selguse huvides olema kooskõlas.	S. Vare, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.
36.	SMH aruanne käsitleb ainult ühesuunalisi mõjusid, arvestamata on kõrvalefektid ning neist tulenevad võimalikud mõjud. Lisaks tuleks kindlasti analüüsida võimalikke kompleksmõjusid.	K. Oras, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud osaliselt.
37.	SMH aruandes on esitatud vananenud ning kohati valesid andmeid, mis tuleb kindlasti uuendada ja parandada.	H. Haljak, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Andmeid on parandatud.

38.	SMH aruandes peaks selguse huvides kindlasti välja tooma mõjude hindamisel kasutatud skaalad.	K. Oras, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.
39.	SHM aruanne hindab sotsiaal-, majandus- ja keskkonnamõjusid, kuid ei kata inimkeskkonna mitmekesisust ja heaolu. Avalikkuse ning inimeste kaasamine on oluline ning neid mõjusid tuleb kirjeldada.	R. Einasto, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	R. Raudsep: Seaduse kohaselt on vajalik SMH protsessi avalikustamine vähemalt kahel korral – programmi ning aruande avalikul arutelul. R. Ratas: Heaolu avatakse ja hinnatakse valdavalt materiaalse heaoluna.
40.	SMH aruandes ei ole kirjeldatud kasutatud metoodikat, samuti jääb aruandes ebaselgeks, milliste kriteeriumide alusel hinnangud tehti.	S. Kerge, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud ptk. 2.5; 4.1; 4.2.6.
41.	Säästva arengu indekseid on välja töötatud ja kasutusel väga mitmeid. Kas ja milliseid aruande koostamisel kasutati?	J. Truusa, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	R. Ratas: Aluseks olid ÜRO indikaatorid, kasutatud on erinevaid pakette.
42.	Oluline on tabelite omavaheline ja seostamine tekstiga.	S. Kerge, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.
43.	Strateegia tegelikuks rakendamiseks on oluline osalejate panustamine tegevusse. Kuna strateegia käsitleb kogu ühiskonna arengut tuleb muuta rõhuasetus keskkonnakesksuselt laiemaks.	K. Kukk, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.

44.	Mille alusel on SMH aruandes välja valitud 67 tegevust ja kas arvesse läheb ka strateegia IV etapp?	Tafel, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	E. Väärtnõu: Tegevused võeti strateegias pakutud tegevustest. R. Ratas: IV etapiga analüüsimisega tegeletakse.
45.	Kuidas SE 21 koostav konsortsium arvestab SMH ettepanekutega?	S. Kerge, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	M. Heidmets: SMH peaks hindama valmist strateegiat, muidu on raske analüüsida. Arvestatakse.
46.	Strateegia ja SMH protsessid peavad koostöös toimima, siis saab SMH ettepanekuid SE21 dokumendi koostamisel arvesse võtta.	S. Kerge, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	SE 21 strateegia peaks olema 1-2 sammu eespool SMH-st. Arvestatud.
47.	Milline oli koostöö SE21 ja SMH koostajate vahel?	R. Raudsepp, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	E. Väärtnõu: Isiklikult viibisin 2 koosolekul.
48.	Konsortsiumi esindajatega pole isiklikke kontakte olnud.	M. Heidmets, Arendustöö strateegia "Säästev Eesti 21" strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Isiklikke kontakte on olnud.

49.	Strateegia edasise avalikustamise käigus on võimalik edukamat koostööd teha.	R. Raudsep, Arendustöö strateegia “Säästev Eesti 21” strateegilise KMH aruande avalik arutelu, 15. aprill 2003	Arvestatud.
50.	“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” täiendamisel tuleb arvesse võtta komisjoni poolt eelnevalt saadetud ning aruande avalikul arutelul tehtud ettepanekuid ja kommentaare. Mitteamstatud ettepanekute ja kommentaaride osas tuleb esitada selgitus, miks neid arvesse ei võetud.	“Arendustöö strateegia Säästev Eesti 21” strateegilise keskkonnamõju hindamise eksperdi valimiseks ja lõpparuande heakskiitmiseks moodustatud komisjoni koosoleku protokoll.	Arvestatud.

